

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Avrupa Birliği Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KOSOVA’NIN AB’YE ÜYELİK SÜRECİNDE UYUM POLİTİKALARI

Esin ÖMER
2501080951

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA

İstanbul 2011

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

AVRUPA BİRLİĞİ Bilim Dalında 2501080951 numaralı ESİN ÖMER'İN hazırladığı "KOSOVA'NIN AB'YE ÜYELİK SÜRECİNDE UYUM POLİTİKALARI" konulu YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15. Maddesi uyarınca 25/10/2011 SALI günü saat..11.30'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin Kabulü"ne* OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.AHMET İNCEKARA	Kabul	
PROF.DR.MEHMET ALTAN	Red	
PROF.DR.HAVVA TUNÇ ÇELEBİ	Kabul	
PROF.DR.ZEKİ ÖZDEMİR	Kabul	
DOÇ.DR.CEM SAATÇIOĞLU	Kabul	

ÖZ

Bu çalışmada Kosova'nın AB'ye üyelik sürecinde uyum politikaları incelenmiştir. Uyum politikalar dâhilinde 2009, 2010 AB İlerleme Raporunda değinilen noktalar ve Kosova'nın AB yolunda kaydettiği ilerleme araştırılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Osmanlıdan günümüze kadar Balkanlar ve Kosova konusu incelenmiştir. Söz konusu bölümde Kosova'nın Osmanlı sonrası dönemde ve Yugoslavya döneminde geçtiği ekonomik ve siyasi aşamalar ve NATO müdahalesine kadar olan dönem göz önüne serilmiştir.

İkinci bölümde ise ekonomik yapı, işgücü, istihdam, yabancı yatırımlara değinilerek yatırım olanakları incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Kosova'nın AB üyelik sürecinin değerlendirilmesi çerçevesinde, ekonomik kriterler ve Avrupa standartları, ilerleme raporunda yapılan temel uyarılar, Batı Balkan ülkelerinde ve özellikle Kosova'da Avrupa Birliği üyeliği yönünde kaydedilen ilerleme incelenmiştir.

ABSTRACT

This study analyzes Kosovo's harmonization policies during the EU membership process. Within the harmonization policies, subjects referred to and Kosovo's progress in 2009, 2010 EU Progress Report is studied.

In the first part of this study, the issue of Balkans and Kosovo in the period starting from Ottoman rule until today is analyzed. The part in question, unfolds Kosovo's economical and political processes in post-Ottoman and Yugoslavian periods as well as the period covering until NATO intervention.

The second part analyzes the investment opportunities by touching upon the economical structure, labor force, employment, foreign investments.

In the third part of the study, within the context of assessing Kosovo's EU membership process, economic criteria's and European standards, principal remarks put forward in the Progress Report, progress made in Western Balkan countries and especially Kosovo towards European Union membership were analyzed.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Kosova'nın AB'ye üyelik sürecinde uyum politikalarının incelenmesi amaçlanmıştır. 2000 yılından sonra Kosova'nın AB perspektifi ve AB İlerleme Raporunda altı çizilen noktalara değinilmiştir.

Yaklaşık iki yıllık bir emek sonucunda hazırlanmış olan bu çalışma sırasında, özellikle Kosova'nın bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke olması dolayısıyla ve önceki yıllarda yazılan kaynakların çoğunun Eski Yugoslavya'ya ait olması nedeniyle kaynak temini konusunda birçok güçlükle karşılaştım. Sırpça ve Arnavutça eserlerin birçoğunun taraflı olması sorunuyla da karşı karşıya kaldım. Bu sıkıntıları aşmamda ve bu çalışmanın ortaya çıkmasında birçok kişinin katkısı oldu. Bu katkılarından dolayı başta değerli hocam Sayın Prof.Dr. Ahmet İncekara'ya teşekkürü borç bilirim.

Çalışmama görüş ve önerileriyle ışık tutan Kosova Başbakanlığı, Avrupa Birliği Entegrasyon Bakanlığı, Maliye Bakanlığı çalışanlarına, Başbakanlık Basın Müşavirliği çalışanlarına ve Kosova Türk Ticaret Odası çalışanlarına ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca Kosova Merkez Bankası Müdürü Sayın Suzan Dervarı'ya önerilerinden dolayı teşekkür ederim.

Bana her zaman sabırla destek olan ve bu çalışmanın hazırlanmasında ilgi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili aileme minnettarım.

İÇİNDEKİLER

Öz.....	I
Abstract.....	II
Önsöz.....	III
İçindekiler.....	IV
Kısaltmalar.....	VII
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE BALKANLAR VE KOSOVA

1.1.Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Seferi.....	3
1.2.Kosova'nın Sırpların Eline Geçmesi: “Kutsal Toprak”ın İcadı.....	6
1.3.Yugoslavya.....	7
1.4.Self Determination Vaadinin Yerine Getirilmemesi.....	8
1.5.“Kardeşlik Birlik” Parolasının Önemi ve Devlet Yapısının Bozulması.....	9
1.6.1974 ymasına Sırp Tarafının Tepkileri.....	12
1.7.Yugoslavya'nın Parçalanmasının Nedenleri ve Anlamsız Savaşlar Zinciri.....	13
1.8. NATO'nun Müdahalesi.....	15
1.9. NATO Operasyonunun Meşru Olmadığının İddiası.....	17
1.10. NATO Müdahalesini Haklı Görenlerin Gerekçeleri.....	20
1.11. Barış Planının Hazırlanması.....	22
1.12. Kosova'nın Bağımsızlık İlanı ve Uluslararası Tepkiler.....	24

İKİNCİ BÖLÜM KOSOVA'NIN EKONOMİK YAPISI

2.1. Kosova Ekonomisi'nin Mevcut Durumu.....	27
2.2 İşgücü ve İstihdam.....	30
2.3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	32
3. Başlıca Sektörler	
3.1. Tarım Sektörü.....	34
3.2. Enerji ve Madencilik Sektörü.....	35
3.3. İnşaat Sektörü.....	37
3.4. Finans Sektörü.....	38

3.5. Ulaştırma Sektörü.....	39
a.) Priştine Uluslararası Adem Jashari Havalimanı.....	40
3.6. Turizm Sektörü.....	41
3.7. Bilgi ve İletişim Teknolojileri (IT) Sektörü.....	42
4. Kosova’ya Yatırım Yapmanın Avantajları ve Dezavantajları	
4.1. Kosova’ya Yatırım Yapmanın Çekiciliği.....	43
4.2. Yatırıma Elverişsiz Yönleri (Dezavantajları).....	45
4.3. Düşük Vergi Oranları.....	46
4.4. Gelişen Bankacılık Sektörü.....	46
4.5. Özelleştirme Programı.....	47
4.6. Yatırım Olanakları ve Yabancı Yatırımlar Kanunu.....	47
4.7. Kosova’da Şirket Kurma Prosedürü.....	48
4.8. Kosova Vergi Sistemi.....	49
5. Türkiye ile Olan Ekonomik İlişkilerin Gelişimi	
5.1. İkili Ekonomik ve Ticari İlişkiler.....	53
5.2. Yeni İşbirliği Olanaklar.....	55
5.3. İkili Ticarete Yaşanan Sorunlar.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KOSOVA’NIN AB ÜYELİK SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. CEPP (Center for European Policy and Politics) Tarafından 2009 Kosova İlerleme Raporu Hakkında Yapılan Değerlendirmeler.....	64
3.2. İlerleme Raporunda Yapılan Temel Uyarılar.....	65
3.3. Politik Kriterler.....	68
3.3.1. Kosova Meclisi.....	68
3.3.2. Kosova Hükümeti.....	69
3.3.3. Yargı Sistemi.....	70
3.3.4. Rüşvete Karşı Mücadele.....	70
3.3.5. İnsan Hakları ve Azınlık Hakları.....	71
3.3.6. Medya.....	72
3.3.7. Bölgesel İşbirliği.....	72
4. Ekonomik Kriterler ve Avrupa Standartları	
4.1. Temel Ekonomik Politikalar.....	73
4.2. Vergi Politikaları ve İdare.....	74
4.3. Finans Sektörü.....	74
4.4. Eğitim.....	74
4.5. Özel Kesimin Gelişmesi.....	75
4.6. Tarım ve Kırsal Kesimin Gelişmesi.....	75
4.7. Ulaşım ve Telekomünikasyon.....	75

4.8. Enerji ve Tabi Kaynaklar.....	77
5. Kosova 2010 İlerleme Raporu.....	80
5.1. Kosova’da 2010 yılına Damgasını Vuran Temel Olay ve Gelişmeler.....	81
5.2. Politik Kriterler.....	84
5.3. Ekonomik Kriterler.....	85
5.4. Batı Balkan Ülkelerinde AB Üyeliği Yönünde Kaydedilen İlerleme.....	88
5.5. 2010 Kosova İlerleme Raporu Hakkında Değerlendirmeler.....	89
5.6. 2010 Kosova İlerleme Raporu ve Olayların Seyri.....	92
5.7. Kosova-AB İlişkileri.....	96
Sonuç.....	110

KISALTMALAR

A.e.	Aynı eser
A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m	Adı geçen makale
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	Avrupa Birliği ve İş Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AK	Avrupa Komisyonu
AT	Avrupa Topluluğu
BİH	Bosna Hersek
BIS	Uluslararası Ödemeler Bankası
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BQK	Kosova Merkez Bankası
CARDS	İmar ve Kalkınma İçin Topluluğun Yardımı
CEFTA	Merkezi Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ESK	Kosova İstatistik Kurumu
EBRD	Avrupa Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

İMF	Uluslararası Para Fonu
KDB	Kosova Demokratik Birliği
KTDP	Kosova Türk Demokratik Partisi
KTTO	Kosova Türkiye Ticaret Odası
LDK	Demokrasi Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
PDK	Kosova Demokrasi Partisi
RTK	Kosova Radyo Televizyonu
s.	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SH.P.K.	Limited Şirket
TDB	Türk Demokratlar Birliği
TMK	Kosova Koruma Gücü
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
UÇK	Kosova Kurtuluş Ordusu
UN	Birleşmiş Milletler
UNMİK	Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu
UNPROFOR	Birleşmiş Milletler Koruma Gücü
USSM	Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi
v.b.	ve başka
v.s.	ve saire
WB	Dünya Bankası
YFC	Yugoslavya Federal Cumhuriyeti – FRJ
YSFC	Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

GİRİŞ

Kosova'yı dünyada mevcut diğer devletlerden ayıran birçok özellik vardır. Kosova birçok yönüyle bir *sui - generis* örneğini oluşturmaktadır.*

İşbu tez konusu tayin edildiği dönemde dünyanın en genç devleti olan Kosova'nın bağımsızlığını tanıyan ülke sayısı 46 idi. Bu çalışmanın tamamlandığı güne kadar bağımsızlığını tanıyan ülke sayısı 83'e çıktı ve bu sayının ilerideki günlerde daha da artması beklenmektedir.

AB'nin toplam 27 ülkesinden 22'si Kosova'yı tanıırken, bu süreçte izlenen yolu tasvip etmedikleri gerekçesiyle 5 üye ülke, günümüze kadar Kosova'nın bağımsızlığını tanımamıştır.

Uluslararası faktörlerin devreye girmesiyle birlikte aynı masaya oturtulan Kosova ve Sırbistan heyetleri arasında herhangi bir uzlaşma sağlanmadan Viyana toplantılarına son verilmiştir. Çözüm arayışları bir bir sonuç vermezken, çözüm paketi hazırlamak üzere Finlandiya eski başkanı Marti Ahtisaari görevlendirilmiştir. Ahtisaari'nin hazırladığı geniş kapsamlı öneri paketi Kosova parlamentosunda onaylanmıştır. Ancak Sırlar Ahtisaari'nin öneri paketini reddetmiştir. Sırp tarafının onayını alamayan Ahtisaari Planı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantısına getirilmiştir. Ancak, Rusya ve Çin'in engeline takılmıştır.

Milošević rejimi döneminde askeri hedeflere yönelik NATO hava hareketinin ardından AB'nin Balkanlara huzur ve barış getirme girişim ve çabaları Sırp ve Arnavutlar arasında kalıcı bir barış sağlama yönünde yetersiz kalmıştır.

Devleti devlet yapan bazı vasıf ve özellikler bugün Kosova'da henüz bulunmamaktadır. Kosova'nın Savunma Bakanlığı vardır. Ancak tek bir tankı, uçağı

* İkinci Dünya Savaşından sonra sırasıyla: Kosova Metohiya Özerk Eyaleti (1945 – 1963); Kosova Metohiya Özerk Bölgesi (1963 – 1968); Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi (1968 – 1989); Kosova Metohiya Özerk Bölgesi (1989 - 1999); Kosova Gölge Hükümeti tarafından tertiplenen referandumdan sonra 1990 yılında ilan edilen Bağımsızlık Deklarasyonu ve 1999 yılında cereyan eden Kosova Savaşından sonra “Kosova Cumhuriyeti” tabiri özellikle Arnavut ahalisi tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak Sırbistan Kosova'yı Sırbistan'a bağlı bir özerk bölge olarak kabul etmektedir.

veya helikopteri ve nizamlı bir ordusu yoktur. Ülke güvenliğini ve sınırların kontrolünü BM ve KFOR askerleri sağlamaktadır.

Kosova'da borsa henüz mevcut değildir. Ülkede faaliyetlerini sürdüren 8 yabancı banka, ülke riskini bahane ederek, hiçbir Balkan ülkesinde görülmesi mümkün olmayan yüksek oranlı faiz uygulamaları sözkonusudur. AB'nin günümüze kadar Kosova'ya yaptığı yatırımlar 4 milyar Euro'nun üzerindedir. İleri sürülen verilerin uzun vadede ve istikrarlı bir vizyon için güvenilir kaynak olmaktan çok, Kosova'da mevcut olgu ve gerçeklerin bir yansıması olarak görmek daha isabetli olmaktadır.

Diğer yandan, Avrupa Komisyonu'nun 2011 yılına ait İlerleme Raporu, hem Kosova hem de Sırbistan tarafından büyük bir heyecanla beklenmektedir. Sırbistan'ın AB üyelik müzakerelerine başlaması ve bu süreçte Kosova ile iyi komşuluk ilişkilerini şart koşması sözkonusu olmuştur. Kosova'ya ise Avrupa ülkelerine vizesiz seyahat özgürlüğü ile ilgili diyalogun başlaması yönünde kararın alınması, bilirkşi ve uzmanlarca önemli bir ilerleme olarak nitelendirilmektedir

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE BALKANLAR VE KOSOVA

1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Seferi

Osmanlıların Balkanlardaki ilerleyişi sonucu 1389 yılında, Osmanlı ordusu ve çoğunluğunu Sırların oluşturduğu haçlı ordusu arasında 1. Kosova Meydan Muharebesi yaşanmıştır. Başında Sultan 1. Murat Hüdavendigâr'ın bulunduğu Osmanlı ordusu, sayıca kendilerinden üstün olan ve başında Çar Lazar'ın bulunduğu haçlı ordusunu yenilgiye uğratmıştır.¹

Kosova, 1389'dan 1912'ye kadar, 523 yıl Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. Osmanlı'nın yaptığı idari reformlar kapsamında 1864 yılında Vilayetler Yasası kabul edilmiş, 1868 yılında kurulan *Kosova Vilayeti'nin* başkenti ise Prizren olmuştur. Kosova Vilayeti Prizren, Üsküp, Debre ve Niş olmak üzere 4 sancağa ayrılmıştır.²

19. yüzyılın sonlarında giderek sıklaşan isyanlar vilayetin merkezi için de bir tehlike oluşturmuş. Bu yüzden Hükümetin 1875 yılında aldığı bir kararla vilayet merkezi Priştine'ye taşınmıştır. Vilayetin adında değişiklik yapılmamıştır. Ancak Priştine de, uzun bir dönem vilayet merkezi olarak kalmamıştır. Arnavutların tedirginlikleri ve isyanları, hükümetin vilayet merkezini Üsküp'e³ taşımaya yol açmıştır. Bu, 1888 yılında gerçekleşmiştir.

Merkezi Üsküp'te olan *Kosova Vilayeti'nin* 1888 yılında Üsküp, Priştine, Prizren, İpek, Yeni Pazar ve Taşlıca olmak üzere 6 sancağı vardır. Sancaklar ise kazalara ayrılmıştır.

¹ 1989 yılında Sırlar, kaybettikleri bu savaşın 600. yıldönümünü kutlamış, Kosova Ovası'na yaklaşık 100.000 kişi akın etmiştir. Sırp lider Miloşević, bu vesileyle Kosova'da çoğunluğu oluşturan Arnavutlara ince bir mesaj vermek istemiş, Kosova'nın her zaman Sırp toprağı olarak kalacağını beyan etmiştir. Bu tarih, Sırların kutsal Vidovdan günü olarak her yıl kutlanır.

² Hasan Kaleshi ve H.Jürgen, "Prizren Vilayeti", Perparimi, Sayı 2, Rilindija Yayınevi, Priştine, 1976, s. 166.

³ Üsküp, günümüzde Makedonya'nın başkentidir (Skopje).

Osmanlı'nın iskân politikası gereği, Müslüman-Türk aileleri Anadolu'dan Rumeli'ye yerleştirilmiştir. Osmanlı Balkanlardan çekildikten sonra, Türklerin önemli bir kısmı gördükleri baskıdan dolayı, çareyi Türkiye'ye göç etmekte bulmuştur. Bu göç periyodik aralıklarla devam etmiştir ve etmektedir. Türkçe konuşan göçmenler, kabaca Yugoslavya'nın aynı bölgesinden, hem kasabalardan hem de Kosova'dan (Güney Sırbistan) ve Makedonya'dan gelmişlerdir.⁴

Balkanlarda hızla gelişen ve Osmanlı'yı sona doğru götüren milliyetçi hareketlenmelerden Arnavutlar da etkilenmiştir. Balkan coğrafyasında daha çok "hami devletlerin" destekleriyle ortaya çıkan ülkelerin Arnavutların yaşadıkları coğrafyaları paylaşma isteklerine karşın 20 Haziran 1878 tarihinde Prizren Birliği (Lidhja e Prizrenit) kurulmuştur. Birlik, Osmanlı sınırları içerisindeki Arnavutlara özerklik verilmesini talep etmiş fakat bütünlüklü bir yapı arz etmediğinden başarılı olamamıştır.

1877 yılında Rusya, Osmanlılara savaş ilan etmiş ve bunun sonucu olarak Osmanlılar Ayastefanos Anlaşması ile öngörülen şartları kabul etmek zorunda kalmışlardır. Ardından da Berlin Kongresi yapılmış. Arnavut tarihçiler, bu kongrede kendilerine haksızlık yapıldığını öne sürmektedirler.

Aslında Osmanlıların Balkanlara kalıcı bir şekilde yerleşmeleri I. ve II. Kosova Meydan Muharebelerinden⁵ sonra sağlanmıştır.

Osmanlı döneminde 1875 – 1878 yılları arasında kurulan Kosova Vilayeti ile, ilk defa bugünkü Kosova'dan yaklaşık 3 defa daha geniş bir araziye Kosova Vilayeti adı verilmiştir. Kosova Vilayeti'nin başkenti ilk önce Prizren, daha sonra Priştine ve Üsküp olmuştur. 1877 – 1878 Osmanlı - Rus Savaşı sürerken, Balkanlarda ikinci bir cephe kurarak ayaklanan Sırp'lar Kosova Vilayeti'nin Kuzey – Doğu bölgelerini ele

⁴ Peter Alford Andrews, **Türkiye'de Etnik Gruplar**, Ant Yayınları, İstanbul, 1992, s. 140.

⁵ I. Kosova Meydan Savaşı 1389 yılında yapılmıştır. İlk kez bir Osmanlı Padişahı – I. Sultan Murat Hüdavendigar'ın şehit olduğu savaşta tutsak alınan Sırp Knezi Lazar'ın da kellesi uçurulmuştur. II. Kosova Savaşı 1445 yılında cerayan etmiştir. Osmanlı Ordusunu II. Murat yöneterek, Macar prensi Hyundai'nin komutasındaki Haçlı Ordularını tamamen bozguna uğratmıştır.

geçirmiş, ardından da gerçekleştirdiği baskı ve yıldırma politikalarıyla 650 yerleşim biriminden 160 bin kadar Müslüman ahaliyi göçe zorlamıştır.⁶

1878 yılında düzenlenen Berlin Konferansı'nda alınan kararlar Kosova halkı için her zaman hüznün kaynağı olmuştur. Dönemin emperyalist güçleri olan Fransa, İngiltere, Almanya ve Rusya'nın etkisiyle, bu konferansta alınan karar ile Kosova'nın önemli bir toprak parçası Sırbistan ve Karadağ'a bırakılmıştır.

1878 yılında Sırbistan devleti kurulurken Kosova'nın müstakil bir vilayet olarak Osmanlı'da kalmasının bir anlamı daha bulunmaktadır. 1878'i Kosova'nın siyasi bir birim halinde ve Sırbistan'dan ayrı olarak ortaya çıkışını tarihi olarak kabul edebiliriz.⁷

1913 yılında Balkan Savaşları'ndan sonra Balkan Yarımadası'nda mevcut devletlerin haritası Londra'da bir araya gelen Büyükelçiler Konferansı'nda yeniden çizilmiştir. Londra Konferansı'nda alınan karara göre Osmanlıların Balkan Yarımadası'ndan kovulmasında sergiledikleri “yiğitlik” nedeniyle Sırbistan ve Karadağ'a Kosova topraklarının tamamı hediye edilmiştir. Bu şekilde XIX. yüzyılda giderek zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu karşısında Sırp burjuvazisinin bir icadı olarak, Sırp Krallığı'nın 1389'da sona erdiği Kosova “kutsal toprak” ilan edilip destanlaştırılmıştır. Akabinde bunu desteklemek mahiyette bir milliyetçi söylem oluşmuştur.

Dahası, aslında Osmanlılar karşısında kaybedilen Kosova Meydan Savaşı, Sırp ulusunun bir manevi zaferi olarak mitleşerek kutlanmaya başlanmış ve bu tavır günümüze kadar devam etmiştir. Zaten, Sırp milletçiliği, ezelden beri Kosova Savaşı'nı, Osmanlı ve onun devamı olarak Türk düşmanlığını her zaman önplanda

⁶ Priştine'de bugün de mevcut olan ve aynı adı taşıyan “Muhacir Mahalesi” semtinde bu bölgelerden gelen mülteciler yerleştirilmiştir. Osmanlı'nın çok sayıda diğer kasaba ve kentlerinde de o dönemlerde benzer Muhacir Mahalelerine rastlamak mümkündür.

⁷ Alaeddin Yalçınkaya, “*Milletlerarası Hukuk Açısından Özerklik, Fedrasyon ve Bağımsız Kosova*”, Priştine **I. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi**, 10- 16 Mayıs 2009, Kosova, s.3

tutmuştur. Üstelik bu topraklarda yaşayan Boşnak, Arnavut ve diğer halklar da “Türk” olarak algılanmıştır.⁸

Beş asırlık bir bekleyişten sonra Sırpların Kosova’yı ele geçirmeleri aşırı Sırp milliyetçilerinin iştahlarını daha da kabartmıştır. 1913 yılında Sırbistan Kralı Peter’in Kosova Ovası’nda bizzat büyük bir mum yakması, Osmanlı’dan 5 asır sonra alınan intikamın bir gövde gösterisi olarak da nitelendirilmiştir.

Ne var ki bu kez Sırp lar uzun bir süre, Kosova’dan uzak kalmanın bir neticesi ile karşılaşmış; Kosova’da yaşayan Sırp nüfusu oranı önemli ölçüde azalmıştır. Bunun telafi edilmesinin yollarını arayan devlet Arnavut, Türk ve Boşnakları göçe zorlayarak etnik arındırma faaliyetlerine başlamıştır. Aynı zamanda da Sırp lara bedava toprak verilerek Sırp nüfus artışını sağlama gayreti içine girmiştir.

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ad değiştirerek Yugoslavya Krallığına dönüşen Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nda da, Kosova’da yaşayan Arnavutların bağımsızlık için isyanları olmuş, ancak hepsi Sırp asker ve jandarma güçleri tarafından bastırılmıştır.

1.2. Kosova’nın Sırp ların Eline Geçmesi ve “ Kutsal Toprak”ın İcadı

Balkan Savaşlarının sonrasında Sırp lar Kosova’yı tekrar ele geçirmiştir. 22 Mart 1913 tarihinde ise Londra Sefirler Konferansı ile Kosova, Sırbistan’a bağlanmıştır. Bu anlaşma, I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Versailles Barış Konferansı’nda (1919–20) meşrulaştırılmıştır. Sırbistan’a verilen Kosova’da, nüfusun %80’ini Arnavutlar oluşturmaktaydı.

Kosova, I. Dünya Savaşı sonunda kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (SHS) içerisinde yer almıştır ve o dönemde herhangi bir statüye sahip değildir.

⁸ Matiya Bečkoviç adında, Sırp milliyetçisi şair, 1993 yılında Karadağ’da bir Klise ayininde toplanan kalabalığa hitab ederek: “*Ko će prvi, ja ću drugi/Da pijemo turske krvi*” (Kim birinci olmak ister, ben hemen ardından gelirim/ Gelin gidelim Türk kanını içmeye) şeklinde yazdığı dizeleri ile sitem ederek Sırp gönüllülerin Bosna savaşında Müslüman Boşnaklara karşı savaşmalarını davet etmiştir.

1929 yılının Ocak ayında başa geçen Kral Alexandar Karayorgiyeviç, parlamentoyu ve 1921 Anayasası'nı feshederek yönetime el koymuştur. Ekim 1929'da Sırp egemenliğini pekiştiren yeni bir anayasa ile devleti Yugoslavya Krallığı'na dönüştürmüştür. Eyaletlerin tarihî sınırları kaldırılmıştır. Kosova bu dönemde Vardar, Morava ve Zeta isimli üç il arasında paylaştırılmıştır.

1.3. Yugoslavya

II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya'nın önemli bir bölümü Almanya'nın işgaline uğramıştır. Sırbistan topraklarında, bir işgal yönetim merkezi oluşturan Almanya, Kosova'nın bir bölümünü İtalya'nın işgali altındaki Arnavutluk'a bırakmıştır. Bu işgal sırasında bazı Kosovalı Arnavutlar, Almanya'nın müttefiki olan İtalya yönetimini desteklemişlerdir.

Bu dönemde *Josip (Yosip) Broz Tito* önderliğindeki gerillalar (partizan), hem Almanlara, hem Alman işbirlikçileri Hırvatlara (ustaş), hem de kralcı Sırlara(çetnik) karşı çetin bir mücadele yürütmüş ve zafer kazanmışlardır.⁹

Tüm Balkan ve Orta Avrupa ülkeleri arasında Alman işgaline karşı en sert direnişi Tito'nun önderliğindeki Partizan hareketi vermiştir. Ayrıca, diğer Doğu Bloku ülkelerinden farklı olarak Yugoslavya Alman işgalinden, SSCB'nin Kızıl Ordusuna ihtiyaç duymadan kendi çabası ile kurtulmuştur.¹⁰

⁹ Ahmet Kuyaş, Ahmet İnel, Ayça Akarçay Gürbüz, Ferhat Kentel, Esra Kuyaş, Ali Yaşar Sarıbay, M. Asım Karaömerlioğlu, **Gençler İçin Çağdaş Tarih**, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 53.

¹⁰ İlhan Uzgel, **“Yugoslavya'nın Kuruluşu, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler”**, Editör: Baskın Oran, Yorumlar (Cilt II, 1980-2001), İletişim Yayınları, İstanbul – 2003.

1.4. Self Determination Vaadinin Yerine Getirilmemesi

II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle, bir taraftan Tito önderliğinde Sosyalist Yugoslavya; diğer taraftan da Enver Hoxha (Hoca) önderliğinde Sosyalist Arnavutluk kurulmuştur. II. Dünya Savaşına katılmaları halinde Kosovalı Arnavutların *self determination* ya da kendi gelecekleri ile ilgili karar verme hakkının tanınacağı sözünün Yugoslavlar tarafından verilmesine rağmen, barışın gelmesinden sonra bu vaatlerini yerine getirmeye yanaşmamışlardır. Bu şekilde Kosova, Arnavutların itirazlarına rağmen Yugoslavya sınırları içinde kalmıştır.

1963 yılında yeni anayasa yürürlüğe girmiş; Anayasada yeni ülkenin adının “Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti” olarak değiştirildiği ilan edilmiştir. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti 6 Cumhuriyet (Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, Makedonya, Bosna – Hersek, Slovenya) ve Sırbistan’a bağlı 2 Özerk Bölgeden (Voyvodina¹¹ ve Kosova) oluşmuştur.

Sovyetler Birliği’nden sonra, Avrupa’nın en karma etnik yapısına sahip olan Yugoslavya’da azınlıklar (Almanlar, Macarlar, Arnavutlar, Romenler, Türkler vb.) nüfusun yaklaşık yüzde 15’iydi, ama yüzde 85’lik çoğunluk da varlığı tanınan üç gruptan (Slovenler, Hırvatlar ve Sırlar; varlığı ayrı olarak tanınmayan Makedonlar, ayrıca Sırpça-Hırvatça konuşan Boşnak Müslümanlar) oluşuyordu.¹²

Bunun bilincinde olan Tito, barışın bozulmaması için “*Bratsvo Jedinstvo*” (“*Kardeşlik Birlik*”) ilkesini ortaya atmıştır. Bu ilkenin işlevsiz kalmaya başlaması iç savaşa ve bölünmeye neden olmuştur. Yugoslavya’da yaşayan bütün ulus ve azınlıklara önemli sayılabilecek ulusal ve kültürel haklar (anadilde eğitim, yerel düzeyde resmi dil, ulusal bayramlarda kanuna uygun olarak bayraklarını kullanma vb.) tanınmıştır. Böylece bir dönem toplumsal barış sağlanmış, Yugoslavya’da yaşayan tüm ulus ve azınlıklar Yugoslavya şemsiyesi altında toplanmış, bu birliğin sağlanması ile ülkenin gelişme ve güçlenmesinin önü açılmıştır.

¹¹ Voyvodina (Vojvodina), Sırbistan’ın kuzeyinde bulunan Kosova dışında diğer özerk bölgedir. Başkenti, Novi Sad’dır.

¹² MariaTodorova, **Balkanlar’ı Tahayyül Etmek**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 349, 350.

1.5. “Kardeşlik Birlik” Parolasının Önemi ve Devlet Yapısının Bozulması

Tito’nun halka hitaben söylediği “*Kardeşlik ve Birliği gözbebeğiniz gibi koruyunuz*” sözüyle Kardeşlik Birlik bir mite dönüşmüş, ülke çapında caddelere, okullara, parklara bu isim verilmiş, bunu simgeleyen anıtlar dikilmiştir.¹³

Tito aynı zamanda dinsel özgürlüklere de müdahale etmemiştir. Camiler, Kiliseler açık kalmış ve faaliyetlerine devam etmişlerdir. (Oysa Arnavutluk lideri Enver Hoxha, bu konuda çok sert davranıp ibadeti tamamen yasaklamış, ibadethaneleri de müzeye dönüştürmüştür.)

Tito, aynı zamanda özgün bir dış politika izlemiştir. Aynı dünya görüşüne sahip ülkelerin askeri planda işbirliği yapmalarına yönelik kurulan Kuzey Atlantik Paktı’na karşılık olarak 1949’da Varşova Paktı kurulmuştur. Yugoslavya bu pakta dahil olmamıştır.

Tito, Sovyet uydusu olmayı kabul etmeyerek, bağımsız ve bağlantısız ülkeler safında ve önünde yer almış, Batıyla münasebetlerini yumuşatmış, Yunanistan ve Türkiye’ye de yaklaşma politikası yürütmüştür.¹⁴

Yugoslavya’da ayrıca, diğer ülkelerden farklı olarak özyönetim sistemi uygulanmıştır. “Özyönetim, Yugoslavya gibi bazı (sosyalist) ülkelerde görülen ve işletmelerin emekçilerin seçtikleri komite tarafından yönetilmesidir.”¹⁵

Yugoslavya 1948 yılında, başta öğretisel ve ulusal nedenlerle, Sovyetler Birliği’yle olan ilişkilerine son vererek, sosyalist dünyada kendine apayrı bir yer seçmiştir. 1950’den sonra sosyalizmin kuruluşunda kendine özgü bir yol tutmuştur. “Yugoslav yolu” nun özellikleri şunlardır:

¹³ Örneğin; bugün, halen Priştine’deki devasa Kardeşlik Birlik anıtı ayaktaadır.

¹⁴ Muzaffer Özdağ, “Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine”, **Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları**, 2001, Sayı:17, s.22.

¹⁵ Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003, s. 534.

- Devletin ve bürokrasinin ekonomi üzerindeki etkisini en aza indirmektir.
- Ekonomik faaliyetin genel ve ayrıntılı yönetimini devlet yüklenmiyor. Devlet, yalnız üretim ve tüketim arasındaki oranın temellerini saptamakla yetinmekte, teknik ve ekonomik kararlar ise bağımsız işletmelerde alınmaktadır.
- İşletmeler devletin malıdır ama, işçilerce yönetilir. Bütün işçiler, bu yönetime, seçtikleri bir kurul kanalıyla katılırlar.
- Bu işletmeler mallarını, merkezileşmiş bir ekonominin otoriter ve bürokratik kararlarından bağımsız olarak, rekabetin bulunduğu bir piyasaya sürer.
- Toprak, bireysel mülkiyet rejimi (10 hektardan az) ile pazar için çalışan genel kooperatifleri bağdaştıran karma bir sisteme bağlıdır.

Bu yanlarıyla, Yugoslavya'nın sosyalizmin kuruluşunda “liberal” bir yol izlediği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, rejim orada da tek partilidir. Komünist Parti 1952 yılından beri Komünistler Birliği adını taşır. Dış politikada, Yugoslavya, Doğu ve Batı ile ilişkilerinde yansız bir politikadan esinlenmektedir.¹⁶

Her ülkede olduğu gibi Tito Yugoslavya'sı da ağır dönemlerden geçmiştir. 1948 yılında Rusya ve komünist blokun etkisinden kurtulan Yugoslavya 1953-1956 yılları arasında Müslüman ahaliye ve ilk sırada Arnavutlara karşı korkunç baskılara sahne olmuştur. Tito'nun yardımcısı ve İçişleri Bakanı olan Sırp, Aleksandar Rankoviç'in emriyle, “silah arama operasyonları” gerekçesiyle, polis güçleri çok sayıda kişiye baskı uygulamış, insanlar feci şekilde dövülmüş, zindana atılmış ve hayatını kaybetmiştir. Bu yıllar Türkiye'ye en yoğun göçün yaşandığı dönemi oluşturmaktadır. 1966 yılında Rankoviç'in görevine son verilmesiyle Yugoslavya rahat bir nefes almıştır.

1971 yılında Yugoslavya Anayasası üzerinde yapılan değişiklikler o döneme kadar mevcut üniter devletin sona ermesi anlamını taşıyordu. 1974 yılında kabul edilen Yugoslavya, Sırbistan ve Kosova anayasaları dibacelerinde (giriş bölümlerinde) Yugoslavya federasyonunun, Hırvatistan, Slovenya, Bosna – Hersek,

¹⁶ Server Tanilli, **Uygurluk Tarihi**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2006, s. 246, 247.

Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi ile Voyvodina Özerk Bölgesinden oluştuğu belirtilmektedir.

1974 yılında Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi'nin ilk anayasası kabul edilmiştir. 1974 Anayasası ile Kosova ve Voyvodina'ya tanınan özerk bölge statüsü bölgelere federasyonun 'yapıcı üye statüsü' olmalarını sağlamıştır. Ayrıca Kosova'ya tanınan bu özerklik sıradan bir özerklik değildir. Çünkü bölge, cumhuriyetler gibi kendine özgü bir kimliğe kavuşmuştur. Kendi anayasasını hazırlayabileceği gibi, kendi parlamentosuna, kendi mahkemelerine sahip olma hakkını kazanırken, kendi polis gücünü oluşturup okullarını da kurabilecektir. Bölgenin merkez bankası kurma ve vergi toplama hakları da olacaktır. Bu hakların yanı sıra Kosova, federal başkanlık da dahil olmak üzere federasyon organlarında eşit temsil ve oy hakkı elde etmekte, ancak federasyondan ayrılma hakkı yoktur.

Eski YSFC'nin federal birimlerinden bir tek Kosova, (Hırvatistan ile beraber) kendi anayasaları ile tanınan olanaklar çerçevesinde bağımsız bir şekilde uluslararası anlaşmalar yapabilir, diğer ülkelerle ve uluslararası örgütlerle anlaşmalar imzalayabilirdi. Kosova'nın bu anayasal yetkisi Kosova Dış İşleri Sekreterliği Enstitüsü eliyle yerine getiriliyordu. Yönetmelik bir organ olan bu Sekreterlik uluslararası ilişkiler alanında egemen bir devletin yetkilerini yerine getiriyordu (bir nevi Dışişleri Bakanlığı gibi). Anayasa ile öngörülen bu pozisyon çerçevesinde, değişik türdeki uluslararası örgütlerle yasal konuların ele alındığı görüşmelerde Kosova'dan değişik grupların bu temaslara katılması; belli ülkeler ile Kosovalı delegasyonların karşılıklı ziyaretleri; 1981 yılına kadar Kosova ile Arnavutluk arasında kültür, bilim ve ticaret alanında sürdürülen işbirliği örnek olarak gösterilebilir.

1.6. 1974 Anayasası'na Sırp Tarafının Tepkileri

Sırlar 1974 Anayasasından hiçbir zaman hoşnut kalmadılar. Kosova'nın de facto ellerinden alındığını düşünüyorlardı. Sırların Kosova'da baskı gördüğü, Sırp kız çocuklarına tecavüz edildiği yolundaki haberler Sırp kamuoyunu rahatsız etmekteydi. 1970'lerin ikinci yarısında ve 1980'lerde Kosova'dan bir Sırp göçü yaşanmıştır. Yugoslavya'nın belki de bütünleştirici unsuru olan Tito, 1980'de, Slovenya'nın başkenti Ljubljana'da vefat etmiştir.

1981'de, Priştine Üniversitesi'nde Arnavut öğrenciler yemeklerin kötü olduğu bahanesiyle bir gösteri düzenlemişlerdir. Gösteri kısa zamanda Kosova'nın bağımsızlık sloganlarının atıldığı bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Polis, olaylara sert bir şekilde müdahale etmiş ve olayları bastırmıştır. Öte yandan, Sırp siyasetçileri Sırbistan'ı, 1974 Anayasası'nın kurbanı olarak göstermeye başlamışlardır. Daha radikal olanlar ise bütün savaş sonrası dönemin Sırlar aleyhinde geçtiğini iddia ediyorlardı. “Sırların savaşta kazandıklarını barışta kaybettiklerini” ileri sürenler özerk bölgeleri, Sırbistan'ın bağrında iki kanser olarak nitelendiriyorlardı.

Devlet tarafından yasak edilen ve “Kardeşlik Birlik” ilkesiyle bertaraf edilmeye çalışılan milliyetçiliğin tohumları tekrar atılmaya başlanmıştı.

“Milliyetçiliğin belirsizliği ve programatik içerikten yoksunluğu, ona kendi topluluğu içerisinde genel olarak potansiyel bir destek sağlamaktadır.”¹⁷

Kosova'da, gösteriler 1980'ler boyunca sürmüştür. Kimilerine göre “cani kasap”, kimilerine göre “büyük devlet adamı”, Slobodan Milošević¹⁸ bu dönemde tarih sahnesine çıkmıştır. Kosova'yı kullanarak Sırp halkının geniş desteğini kazanmıştır.

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, etnik yapısı karışık olan Yugoslavya'nın da parçalanmasına davetiye çıkarmıştır.

¹⁷ E.J.Hobsbawm, **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik “Program Mit Gerçeklik”**, Çev. O. Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s.34.

¹⁸Slobodan Milošević'in özgeçmişi için bkz.çevrimiçi <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=102>; 04.10.2009.

Yeni dünya düzeniyle birlikte, ekonomi alanında da eski “halk demokrasilerinde” güçlükler yaşıyordu. Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş aniden zenginleşen bir girişimci sınıfı yarattı. Bunların bazıları gerçek anlamda mafyaydı. Oysa, artık “sosyalist toplumun avantajlarından (güvence altında mütevazı bir maaş, düşük toplu taşıma ücretleri ve kira) yararlanamayan halk kitleleri sefalet içinde yaşıyordu.” Komünistlerin tasfiyesi söz konusu olmamış, eski komünistlerden çoğu iktidarda kalmışlardı. Yükselen milliyetçilik ise yıkımlara yol açıyordu.¹⁹

Nihayetinde, Yugoslavya’yı oluşturan devletlerden Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek’in bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle birlikte geriye kalan Sırbistan ve Karadağ, 27 Nisan 1992 tarihinde son Yugoslavya’yı²⁰ (Federal Yugoslavya Cumhuriyetini) kurdu. Bosna – Hersek’in bağımsızlığına hem Sırbistan hem de Hırvatistan bölgesel hak iddiasında bulunarak karşı çıktılar. Bundan dolayı, Avrupa’nın göbeğinde insanlık için utanç verici manzaralar yaşandı.

1.7. Yugoslavya’nın Parçalanmasının Nedenleri ve Anlamsız Savaşlar Zinciri

Parçalanma dönemine gelindiğinde Yugoslavya’nın gelecekte bir federasyon mu yoksa konfederalasyon olarak mı kalacağı altı cumhuriyet arasında ilk ciddi pürüzü oluştuyordu. Sırbistan ve Karadağ üniter bir devlet ve federasyonun devam etmesinde ısrar ederken, Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek ve Makedonya konfederalasyondan yana tavır takınmışlardı. Miloşević dönemine kadar “*federasyonun yapıcı unsuru*” olan Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerinin Sırbistan tarafından ‘ilhak’ edilmesinin ardından, sırasıyla Slovenya, Hırvatistan Bosna Hersek ve Makedonya’nın Yugoslavya ile olan ‘nikahlarından boşanma’ talep etmelerine sebep oldu.

1990’lı yıllarda Avrupa’nın en güçlü dördüncü ordusuna sahip olan Yugoslavya Ordusu böylece yine aynı sıraya göre Slovenya, Hırvatistan, Bosna

¹⁹ A.g.e. s. 254.

²⁰ AB arabuluculuğu ile 2002’de Belgrad Anlaşması imzalanmış ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) tarihe gömülerek 2003’te “Sırbistan ve Karadağ” devleti ilan edilmiştir. 21 Mayıs 2006 tarihinde Karadağ’da yapılan halkoylaması sonucu Karadağ, bağımsızlık elde etmiştir. Artık Sırbistan ve Karadağ olmak üzere 2 ayrı devlet vardır.

Hersek ve Kosova'da 'ayrılıkçılara' karşı savaşmak zorunda kalmıştır. Çekoslovakya'da iki ulusun (Çek ve Slovakların) uygar bir şekilde ayrılma konusunda uzlaşmaları ve SSCB'nin de gürültüsüz patırtısız ayrılmaya gitmesine karşın Yugoslavya'da ayrılma sancılı ve bir o kadar da kanlı savaşlar sonucu gerçekleşebilmiştir.

Slobodan Milošević'in emrinde olan Yugoslavya Ordusu Sırp aşırı milliyetçilerinin etkisinde kalarak önce Slovenya, ardından da Hırvatistan'da oluşturulan yerel güçlerle savaşa girmiştir. Slovenya'da iki ay kadar kısa süren savaştan sonra Yugoslavya Ordusu bu ülkeyi terketmiştir. Bilirkişi ve uzmanlar bu cumhuriyette çok az sayıda Sırp yaşadığı için ordunun çekilmiş olabileceği görüşünü savunmaktadırlar. 4.5 milyon nüfuslu Hırvatistan'da ise nüfusun %6'sını Sırplar oluşturmaktadır. Hırvatistan savaşı yaklaşık iki yıl kadar sürmüştür. Hırvatistan'dan çekilme kararı alan Yugoslavya Ordusu, orada azınlık konumunda olan Sırlara uçak, ağır silah ve tanklar olmak üzere önemli miktarda silah, cephane ve mühimmat bırakmıştır. Hırvatistan'ın nerede ise dörtte birini işgal eden Sırp kuvvetleri uluslar arası toplumun arabuluculuğu ile sağlanan özerklik teklifini geri çevirerek 'cumhuriyet'ten daha az bir çözüm ile uzlaşmadıkları için, Batı Avrupa'nın desteği ile silahlanan Hırvatistan'ın ani bir karşı saldırısı ile bozguna uğramış ve bu şekilde Sırlara önerilen özerklik teklifi de ortadan kalkmıştır.

Bosna Hersek ise 1992 – 1995 yılları arasında en kanlı savaşlara sahne olmuştur. Hırvatistan'da daha önce yaşanan aynı senaryoya göre Yugoslavya Ordusu tüm ağır silah ve mühimmatı Bosna Sırplarının eline vererek ileride muhtemel bir savaş tazminatı ile ilgili talebi önlemek için medya ve kameralar karşısında sözde Bosna Herseği terkedip Sırbistan'a hareket etmişler. Üç yıl zarfında Sırp topçusunun ateşi altında kalan Saraybosna dramına 'demokrasi ve uygarlık' beşiği sayılan Batı Avrupa'nın seyirci kalmasını anlamak mümkün değildir.

Bosna'ya yerleştirilen Birleşmiş Milletler gözlemci misyonu ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ilan ettiği iki güvenli bölgenin (Srebrenica ve Gorajde) denetimi de tamamen bir fiyaskoya dönüşmüştür. Fransa ve Hollanda askerleri sözde kontrolü sağladıkları Srebrenica'ya Sırp komutan Ratko Mladić'in önderliğindeki Sırp güçlerinin girmesini engellemek için en küçük bir teşebbüste

bulunmamış, yetkilerinin olmasına rağmen NATO uçaklarının hava saldırısını talep etmemiş, üstelik Boşnak sivillerin Sırlara teslim edilmesinde yardımcı olarak bariz bir soykırım örneğini yaşanmasına ve 10 bin kadar sivilin katledilmesine de neden olmuşlardır. Srebrenica’da görev yapan Hollanda askerlerinin gösterdikleri ‘*yiğitlik*’ için 2006 yılında sözkonusu ülkenin savunma bakanlığı tarafından madalya almaları Srebrenica’da kalan dul ve yetimlerin acı ve üzüntülerini bir kat daha arttırmıştır. Savaş sırasında Bosna’nın yanında yer alan Türkiye’yle Sırbistan’ın ilişkileri iyice gerilmiştir.²¹ Bu zincirdeki son halka ise Bosna Hersek’in Sırbistan’a karşı açtığı savaş tazminatı davası ve Srebrenica katliamının tanınması konusunda La Hey Mahkemesi’nin kararıdır. Mahkeme kararında Srebrenica’da bir katliamın yapıldığı ancak bundan Sırbistan’ın sorumlu olmadığı ve Bosna Hersek’te bir iç savaşın yaşandığı belirtilmektedir.

1.8. NATO’nun Müdahalesi

Sırp tarafının sistematik bir şekilde sivillere yönelik baskılarına son vermemeleri halinde NATO hava hareketinin, yapılacağı tehditlerine karşı Sırp tarafının görev yapan ‘mavi berelilere’ (BM barış gücü askerlerine) kelepçe vurarak tehdit altında olan yerlerde onları direklerle, köprülere vs. bağlamak suretiyle bir nevi ‘canlı kalkan’ olarak kullanmışlardır. Diğer yandan bir ara aralarında karşılıklı savaştan Boşnak ve Hırvatların barışması ve ortak bir şekilde Sırlara karşı gelerek cephede başarı sağlamaları Sırpların barış görüşmelerine katılmalarını etkileyen önemli bir etkeni. Uluslararası toplumun “geç” müdahalesiyle 1995 yılında Dayton Barış Antlaşması imzalanmıştır ve Bosna–Hersek Federasyonu²² kurulmuştur.

Slobodan Milošević iktidardayken bir tek Makedonya savaş yüzü görmeden Yugoslavya’dan ayrılmayı başarmıştır. Ancak bunun gerçekleşmesinde Tito’nun önemli politikacılarından Gligorov’un Makedonya Cumhurbaşkanı olmasının büyük payı vardır.

²¹ Halil Akman, **Payaşılamaayan Balkanlar**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s. 29.

²² Söz konusu cumhuriyet, Boşnak ve Hırvat Federasyonundan ve Sırp Cumhuriyeti’nden oluşuyor.

Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde yaşanan tüm savaşlar Miloşević rejimine alet edilen Yugoslavya (Sırp) Ordusu tarafından başlatılmış ve bu anlamsız savaşta soykırıma varan çok sayıda katliam ve vahşet yaşanmıştır.

Diğer taraftan, savaş suçlularının uluslar arası düzeyde yargılanmalarına ilişkin 22.5.1993 tarih ve 827 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile “Eski Yugoslavya Ülkesinde 1991’den İtibaren İşlenen Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır İhlallerinden Sorumlu Suç Faillerinin Yargılanması İçin Uluslararası Mahkeme” kurulmuştur. Alınan Güvenlik Konseyi kararını oluşturan Mahkeme Statüsüne göre bu Mahkeme eski Yugoslavya ülkesinde 1.1.1991’den başlayarak 1949 Cenevre Sözleşmelerine, genel olarak yapıla gelmiş nitelikli savaş hukuku kurallarına, 1948 Soykırım Sözleşmesine ve Nürnberg Mahkemesi kararlarıyla insanlığa karşı suç oluşturduğu kabul ve anılan Güvenlik Konseyi kararı ile teyid edilen silahlı çatışmalar sırasında sivillere karşı girişilen kasıtlı öldürme, işkence, köleleştirme, ırza geçme v.b. suçları kapsayan uluslar arası kurallara aykırı olarak işlenen suçlar konusunda yetkili kılınmıştır.²³

24 Mart 1999’da NATO, tarihinde ilk kez, bağımsız ve egemen bir devlet olan Yugoslavya’ya müdahale etmiştir. “Kararlı Güç Harekatı” adı verilen operasyon, bu durumun bir uluslar arası girişim olmasına rağmen BM ve BM Güvenlik Konseyi’nin onayı alınmadan yapılmıştır. Müdahalenin başlamasının ardından, Güvenlik Konseyi, 26 Mart’ta yaptığı toplantıda, NATO müdahalesini kınayan bir karar tasarisını 3’e karşı 12 oyla reddetmiş, böylece müdahale karşısında sessiz kalmayı tercih ettiğini ortaya koymuştur. Ayrıca operasyona katılan ülkeler de kendi parlamentolarından müdahale için izin alma ihtiyacı duymamışlardır. Bu anlamda operasyon, egemenlik kavramının ve müdahalenin meşruiyetinin dünya çapında tartışılmasına neden olmuştur.

NATO’nun bu operasyonu dünya kamuoyunda değişik yorumlara yol açmıştır. Güvenlik Konseyi kararı alınmadan operasyonun düzenlenmesini meşru olmadığını ve uluslar arası hukukun açık bir ihlalinin söz konusu olduğu görüşünü paylaşılanlara

²³ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2006, s. 647.

karşın, bir insan trajedisinin önlenmesi için böyle bir operasyonun kaçınılmaz olduğunu savunanlar da bir hayli kabarıktır.

1.9. NATO Operasyonunun Meşru Olmadığının İddiası

Mustafa Selver'e göre; "NATO hava harekatı boyunca Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Kosova'da vurulan hedefler; havaalanları, füze rampaları, silah fabrikaları, uçak fabrikası, askeri karargah ve kışlalar, radar ve muharebe sistemleri, televizyon aktarıcı ve istasyonları, petrokimya tesisleri, rafineriler, endüstri merkezleridir."²⁴ Ancak NATO müdahale boyunca bazı sivil hedefleri de "yanlışıyla" vurmuştur.

NATO'nun Yugoslavya'ya müdahalesinin, BM Antlaşması'nın açık bir ihlalini oluşturduğu ve BM hukuku çerçevesinde bir saldırı olarak nitelenebileceği söylenebilir.²⁵

NATO'nun Yugoslavya'ya müdahalesini, uluslararası açıdan gayrimeşru kılan ihlalleri şöyle özetlemek mümkün:

"Kosova sorunu" karşısında taraflara dayatılan "Kosova'ya daha geniş bir özerklik" çözümü, gerek içeriği, gerekse dayatılması ile uluslararası hukuka aykırı görünmektedir. "Uluslararası topluluk" bu süreç boyunca, ne statükoyu, ne de ayrılma seçeneğini kabul etmiş, sorunun çözümü için Kosova'ya daha geniş bir özerklik verilmesi gerektiğinde ısrar etmiştir. "Kosova'ya daha geniş bir özerklik" ne anlama gelmektedir? Kosovalı Arnavutların self-determination hakkına sahip bir halk olduğuna ilişkin ciddi savlar ileri sürülmesine karşın, "uluslararası topluluk"un buna yandaş olmadığı daha sürecin başında açıkça ortaya çıkmıştır. Bu özne, kendini ifade ettiği uluslararası örgüt kararlarında, Yugoslavya'nın ülkesel bütünlüğüne saygılı olduğunu açıkça belirtmektedir.²⁶ Bununla birlikte, dilediği yönetim biçimini seçme

²⁴ Mustafa Selver, **Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, İstanbul, IQ Sanat Yayıncılık, 2003,s.23.

²⁵ Zira, BM Antlaşması madde 2/4 uyarınca, kuvvet kullanma tehdidi yasak olduğundan, NATO'nun BM Antlaşması'nı ihlali aslında saldırıdan önce başlayan ve süregelen bir ihlal niteliğindedir. Ayrıca, NATO müdahalesi NATO Antlaşması'nın da ihlalidir.

²⁶ Yugoslavya'nın ülkesel bütünlüğünden yana olan uluslar arası topluluk, ilk sırada Sırp tarafının saldırgan davranışları sonucu ülkenin parçalanmaya başlaması yüzünden daha sonra bu görüşünden vazgeçmiştir. Nitekim Sırbistan'ın en sadık dostu Karadağ'ın da 2006 yılında düzenlenen halk

hakkı “Kosova’ya daha geniş bir özerklik” formülüyle kabul edilmiş gibi görünmektedir. Bu formül, azınlık haklarından daha geniş, ayrılma hakkından daha dar bir ara çözüme işaret etmektedir. Self-determination hakkının kullanılmasının kabul edilmesi bir hak, bu hakkın reddedilmesi bir azınlık yarattığına göre, Kosovalı Arnavutlar ne bir azınlık, ne de bir halk olarak kabul edilmektedir. Bu koşullarda, “daha geniş bir özerklik”in bir ara çözüm, geçici bir formül oluşturduğu sonucuna varmak yanlış olmayacaktır. Bu, hukuksal dayanağı olmayan, siyasi bir çözümdür.

Çözümün meşruiyetten yoksun olması yanında, çözüm adına başvurulacak yollar da iyi niyetten uzaktır. Yugoslavya’nın Kosovalı Arnavutların temsilcisi olarak Kosova Kurtuluş Ordusu’nun (UÇK) siyasi kanadıyla masaya oturmaya zorlanması bir yana, bir bütün olarak kabul etmeye zorlandığı Rambouillet tasarısındaki kimi maddeler, hiçbir egemen devletin kabul edemeyeceği yükümlülükler içermektedir. Yugoslavya’nın yabancı bir askeri ittifakın 28.000 kişilik gücünü topraklarına kabul etmesini zorunlu kılan tasarının Yedinci Bölümünde şu hükümler yer almaktadır:

6. a. NATO sivil, yönetsel, cezai bütün yargısal süreçlerden bağıstıktır.

b. NATO personeli, her koşul altında ve her zaman, sivil, yönetim, ceza ve disiplin alanlarında Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nden yargı bağıstıklığına sahiptir.

7. NATO personeli Yugoslavya Federal Cumhuriyeti yetkililerince her türlü gözaltı, soruşturma ve tutuklamadan bağıstıktır.

8. NATO personeli hava sahası ve karasuları da dahil olmak üzere Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nde ... serbest ve kısıtlanmadan geçme ve engellenmeden girme olanağına sahiptir.

11. NATO havaalanlarını, yolları, demiryollarını ve limanları ücretsiz kullanır.

Dolayısıyla, NATO müdahalesinin Kosova’nın özerkliğini değil, NATO’nun Kosova’ya yerleşmesini sağlamaya yönelik olduğu ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, uluslararası hukuk çerçevesinde kalındığı sürece, bir devletin kuvvet kullanma tehdidiyle herhangi bir antlaşma yapmaya zorlanması mümkün değildir. Uluslararası hukuka göre, bir devlet üzerinde kuvvet kullanma tehdidinde bulunma ya da kuvvet

oylamasından sonra Yugoslavya ile yollarını ayırması sonucu Sırbistan’ın tek başına kalmış olması bunu doğrulamaktadır.

kullanma, antlaşmalar bakımından mutlak bir geçersizlik nedenidir.²⁷ Yugoslavya'nın, Rambouillet tasarısını tehdit altında imzalasaydı bile, ilk fırsatta anlaşmanın geçersizliğini ileri süreceği açıktı. Buna rağmen kuvvet kullanma tehdidinde bulunulması ve saldırının sona erdirilmesi koşulu olarak Rambouillet tasarısında diretilmesinin hiçbir makul ve meşru gerekçesi yoktur.

NATO müdahalesine meşruiyet temeli olarak sunulmak istenen “insani felaket”e gelince, bu sorunu müdahale öncesi ve sonrasına ilişkin olarak iki farklı açıdan ele almak gerekir:

Öncelikle, insan hakları ve insani hukuk ihlallerinin niceliğinin önem taşımadığı söylenmelidir. Bu açıdan, Kosova'daki bu tür ihlallerin, yeryüzündeki benzer çatışmalarla sayısal olarak karşılaştırılıp küçümsenmesi söz konusu değildir. Bununla birlikte, insani felaketi durdurma adına hareket ettiğini iddia eden NATO üyesi devletlerin, bugün yeryüzünün diğer yerlerinde süregelen ihlaller karşısındaki tutumları herhalde göz önüne alınması gereken bir göstergedir. Bunun gibi, yine bu devletlerin, gelecekte bu tür ihlallerin ortaya çıkmasını önlemeyi amaçlayan insan hakları ve insani hukuk alanındaki uluslararası çabalara ne ölçüde katıldıkları da anlamlı bir gösterge olmalıdır. Bu bağlamda, örneğin ABD'nin bu alanda uluslararası düzeyde bağlanmamaya ve kendisini uluslararası organların denetimine açmamaya yönelik açık ve kararlı bir tutumu olduğu bilinmektedir. Bunun gibi, yine örneğin ABD'nin, soykırım, insanlığa karşı suç, insani hukuk ihlalleri ve saldırı suçlarını yargılamaya yetkili sürekli nitelikteki Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kuruluşuna karşı çıkmaları herhalde kayda değerdir.

Ayrıca, insancıl müdahalenin uluslar arası hukuka uygun olduğunu ortaya koyan bir kural henüz yoktur. Saf bir insancıl müdahale örneği bulunmadığı gibi, kötüye kullanımlara açık olması nedeniyle devletlerin ve yazarların büyük çoğunluğu bu müdahale gerekçesini reddetmektedir. Dolayısıyla, Kosova müdahalesinin bu açıdan da savunulması güç gözükmektedir.²⁸

²⁷ 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, madde 52.

²⁸ Funda Keskin, “Yugoslavya'nın Bombalanması ve Uluslararası Hukuk, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler”, Yorumlar (Cilt II, 1980-2001), İstanbul, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, 2003.

NATO'nun Yugoslavya'ya müdahalesi, ayrıca Sırpların Kosovalı Arnavutlara karşı giriştikleri etnik temizlik sürecini de hızlandırmıştır. NATO'nun Yugoslavya'ya saldırması, Sırpların Arnavutlara karşı olan öfkesini artırmıştır. Savaş süresince Kosova tam anlamıyla bir cehenneme dönmüştür. Bu gelişmeler karşısında Kosovalıların birçoğu Kosova'dan kaçmak zorunda kalmıştır.

1.10. NATO Müdahalesini Haklı Görenlerin Gerekçeleri

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan *Kosova Viyaleti*'nin bugünkü sınırlar içinde mevcut Kosova'da nerede ise üç katı daha büyük bir alanı kapsadığı gerçeğinin gözardı edilmemesi gerekir.

Balkan Savaşlarından sonra Sırpların eline geçen Kosova'nın Berlin ve Londra konferanslarında alınan kararlarla Sırp idaresi altına bırakılmasının uygulanan politika ve güç dengelerinin gereği olmasına rağmen Arnavut ulusunun konan sınırlarla üç ayrı devlette yaşamasını Kosova Arnavutları hiç bir zaman içlerine sindirememişlerdir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni Yugoslavya cumhuriyetlerinin sınırları saptanırken Hırvat kökenli olan Tito'nun Kosova'yı bir eyalet seviyesine getirmesi tesadüf değildir. Ayrıca 1974 Anayasası ile Kosova ve Voyvodina'ya verilen geniş yönetim yetkileri nerdeyse o dönemdeki cumhuriyetlerin seviyesindeydi. Kendi Anayasası olan Kosova, seçilmiş parlamentosu, Hükümeti, İç ve Dışişleri Bakanlığı görevlerini yerine getiren Sekreterlikleri, Yüksek Mahkemesi, Merkez Bankası (BQK-Banka Qendrore e Kosoves) ve benzeri kurum ve enstitülere sahiptir.

Kosova'da 1981'den sonra patlak veren gösterilerin bastırılması için Kosova'ya gönderilen takviye asker ve polis güçlerinin Kosova sınır çizgisinde bekletilmeleri ve ancak Kosova'nın yetkili makamlarından iznin çıkmasından sonra Kosova'ya girmeleri de 'devletsi' özellikler içerdiğini net bir şekilde göstermektedir.

Anayasa ile federasyonun kurucu unsuru olarak belirlenen Kosova'nın kendi anayasası vardı ve orada belirlenen hükümlere göre Anayasa'nın değiştirilmesi sadece kendi iradesine uygun olarak yerine getirilebilirdi. Şöyle ki, Miloşević rejimi

tarafından yapılan şantaj ve baskılar sonucu Kosova anayasal pozisyonunun değiştirilmesi de hukukun ihlalinin bir örneğidir. Ama bunu meşru bulanlar da vardır.

Tito'nun ölümünden sonra ülkeyi yöneten Yugoslavya Başkanlık Kurulu 8 kişiden oluşuyordu (federasyon unsuru olan altı cumhuriyet ve iki özerk bölgeden birer üye). Aralarında senede bir değişen bu başkanlık kurulu üyeleri dönemin Yugoslavya cumhurbaşkanı görevini yerine getiriyorlardı. Bu rotasyona göre Kosovalı Yugoslavya Başkanlık Kurulu üyesi Fadil Hoxha (Hoca), bir yıllık bir süre içinde Yugoslavya cumhurbaşkanı makamında bulunarak bu görevi yerine getirmiştir.

1974 Anayasası Kosova'ya nerede ise bir cumhuriyete tanınan tüm hakları veriyordu; bir tek cumhuriyet lafzı telaffuz edilmiyordu. Öyle ki NATO müdahalesinden önce Kosova ile ilgili çözüm arayışları çerçevesinde, Rambouillet Konferansında, Kosova'ya verilecek statünün özerklikten daha geniş haklar içermesi konusunda uzlaşma sağlanmıştır.

1990'lardan itibaren Avrupa ve dünya ile alay edercesine Yugoslavya'nın her yerinde savaş açabilen, hukuk kurallarını hiçe sayan, verdiği sözlerin ardında durmayan, Güvenlik Konseyi tarafından alınmış bazı kararları önemsemeyen, Srebrenica'da bir günde 10 bin masum Boşnak sivil öldürüp soykırım yapan Sırpların Kosova'da da olası benzeri senaryolarının önlenmesi için NATO hava saldırılarının zorunlu olduğu görüşü giderek ağır basmaya başlamıştır. NATO saldırıları konusunun Güvenlik Konseyi'nde Rus 'vetosu' ile geçmeyeceği sonucu netleştikten sonra, Bosna'da BM misyonunun ve mavi berelerinin Sırp tarfından beş paralık edilmesine bu kez izin verilmeyeceği ve Kosova'da yeni bir Srebrenica'nın yaşanmaması için Yugoslavya'ya karşı NATO hava hareketinin düzenlenmesi kararı alınmıştır.

Kendisi de bir hukukçu olan Milošević uluslar arası hukuk kurallarının çiğnenmeyeceği kartına oynayarak NATO'nun blöf yaptığını tahmin etmiştir. Ancak bu örnekte tahminleri tutmamış ve Kosova'da bir insani felaketi önlemek için NATO hava harekatı başlamıştır. Kosova'da sivillerin toplu şekilde öldürülmeleri, asker ve polis baskıları sonucu Kosova halkının kitlevi bir şekilde Kosova'yı terketmeye

zorlanması bardağı taşıran son damla olmuştur. 24 Mart 1999 tarihinde başlayan NATO hava harekatı toplam 78 gün sürmüştür.

1.11. Barış Planının Hazırlanması

11 Haziran 1999 tarihinde Milošević'in barış planını imzalamayı kabul etmesiyle, daha önce Sırların imzalamadığı Rambouillet görüşmelerindeki barış planının tamamının geçerli kabul edileceği belirtilmiştir. Anlaşmayla Kosova adeta koloni yönetimine alınmıştır.²⁹ Anlaşmadaki diğer unsurlar ana hatları ile şöyledir: Kosova'da şiddet ve baskıya derhal son verilecek; bölgede bulunan Sırp askeri ve polisi geri çekilecek; bölgede BM Güvenlik Konseyi tarafından tayin edilecek sivil ve askeri bir milletlerarası barış gücü konuşlandırılacak; Kosova'da BM Güvenlik Konseyi'nin kararını takiben normal hayata geçişi sağlayacak bir sivil yönetim kurulacak; hareket sırasında yerlerinden ayrılan mültecilerin güvenli bir şekilde yerlerine dönmeleri sağlanacak; Kosova'da Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunması şartıyla özerk bir yönetimin oluşturulması amacıyla çalışmalara başlanacak, Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) silahsızlandırılacak, üç yıllık bir geçiş süreci boyunca Kosova 1244 sayılı BMGK kararıyla Yugoslavya'nın bir parçası gibi görünmeye devam edecek; ancak Yugoslavya ile hemen hemen hiçbir bağlantısı kalmayacaktır.

Yugoslav ordusunun çekilmesi ve NATO birliklerinin Kosova'ya girişi, devletsizlikten kaynaklanan bir kaos yaratmıştır. Ayrıca etnik temizlik süreci tersine dönmüştür. Bu sefer Arnavutlar ve özellikle UÇK tarafından Kosovalı Sırlara karşı yoğun olarak baskı yapılmıştır. Sırlar öldürülmüş, evlerinden kovulmuş, Sırbistan'a ve Kosova'da Sırların yoğun olarak yaşadıkları küçük yerleşim birimlerine kaçmak zorunda kalmışlardır. Bu yerleşim birimleri, Sırp halkını olası Arnavut saldırılarından korumak için uzun süre uluslararası birlikler tarafından korunmuştur.

Sırlar ve Arnavutlar arasındaki süreç, bir tarafın diğerinden intikam aldığı tarihsel bir kısır döngü gibi görünmektedir.³⁰

²⁹ Emel Osmançavuşoğlu, "Balkanlardan "Çıkış Stratejisi" BM ve NATO Balkanlarda Bataklığa mı Saplandı?", *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 22, Şubat 2002, s. 26.

³⁰ A.g.e. s. 62.

İlerleyen dönemde, Kosova'nın statü görüşmelerine başlanması için uluslar arası toplum tarafından 8 koşul öne sürülmüştür. Bunlar: Kosova'nın tüm demokratik kurumlarının işler hale gelmesi, hukukun üstünlüğünün kurumsallaşması, hareket özgürlüğünün sağlanması, yerinden edilmiş olanların ve mültecilerin evlerine dönmeleri ve uyum sürecinin sağlanması, Kosova ekonomisinin yeniden yapılandırılması, mülkiyet hakkının temini, Belgrad ile yapıcı diyaloglara başlanması ve Kosova Koruma Gücü'nün (TMK) sivil ihtiyaçlara yönelik olarak yapılandırılmasıdır.

2000 yılında yapılan yerel seçimlerde, 25 parti arasından %58'lik oy oranıyla birinci olan İbrahim Rugova'yı (LDK), %27'lik oy oranıyla eski UÇK lideri Hashim Thaçi'nin başkanlığını yaptığı Kosova Demokratik Partisi (PDK) takip etmiştir. 17 Kasım 2001'de yapılan parlamento seçimlerinde yine 47 milletvekiliyle Rugova birinci olmuştur. 120 sandalyeli parlamentoda, Hashim Thaçi'nin PDK'sı 26 sandalye alabilmiştir. Sırpların Dönüş İttifakı (POVRATAK) 22, eski UÇK'lı Ramush Haradinaj'ın partisi AAK 8, Boşnakların VATAN ittifakı 4, Kosova Demokratik Türk Partisi 3 sandalye kazanmışlardır. 1,2 milyonluk seçmen kitlesinden seçimlere katılım %64 oranında gerçekleşmiştir. Bu dönemde, İbrahim Rugova Kosova Başkanı seçilmiş, Başbakanlığı da PDK milletvekili olan Bayram Recepi yapmıştır.

2004 genel seçimlerinde de benzer bir sonuç çıkmış³¹, fakat bu kez seçimden üçüncü çıkan Ramush Haradinaj kilit bir pozisyona gelerek başbakan olmuştur. Haradinaj üç ay süren başbakanlığından Lahey Savaş Suçları Mahkemesi'nin suçlamaları nedeniyle istifa ederek 2005 yılının Mart ayında teslim olmuştur. Bu arada, Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Milošević de, ülkesi tarafından Lahey Savaş suçları mahkemesine teslim edilmiştir.³²

³¹İbrahim Rugova'nın partisi LDK %45,5, Hashim Thaçi'nin partisi PDK %28,9, Ramush Haradinaj'ın partisi AAK %8,4 oranında oy almıştır.

³²Gökçen Alpkaya, "Milošević Lahey Yolunda", çevrimiçi <http://politics.ankara.edu.tr/~alpkaya/milosevic.htm>; 04.04.09.

1.12. Kosova'nın Bağımsızlık İlanı ve Uluslararası Tepkiler

17 Şubat 2008 tarihinde Kosova Meclisi'nde okunan bağımsızlık bildirgesinin ardından Kosova, Sırbistan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bölgenin statüsüyle ilgili görüşmeler BM öncülüğünde 2006 yılının Şubat ayında başlamıştır. Öte yandan Sırbistan'da gerçekleşen referandumda Kosova'nın Sırbistan'ın bölünmez bir parçası olduğu ilan edilmiştir. 26 Ocak 2007 tarihinde BM Kosova özel temsilcisi Martti Ahtisaari, Kosova'ya gözetim altında bağımsızlık verilmesini öngören planını açıklamıştır. Rusya 2007 yılının Nisan ayında gerçekleşen BM Güvenlik Konseyi toplantısında Ahtisaari'nin bu teklifini reddetmiştir. Dönemin ABD Başkanı George Bush, Kosova'nın daha fazla gecikmeden bağımsız olması gerektiğini ifade etmiştir.

Kosova Başbakanı Thaqi, "Halkımızın liderleri olarak bu bildirgeyle Kosova'yı bağımsız ve egemen bir devlet ilan ediyoruz" dedi. Başbakan, bu bildirgenin halkın arzusunu yansıttığını ifade etti. Parlamentoda yapılan oylamada, bağımsızlık ilanı oy birliğiyle kabul edildi ve liderler tarafından bildirge imzalandı.³³

Kosova'nın bağımsızlığını ilk olarak tanıyan ülke Kosta Rika olmuştur. Dönemin ABD başkanı George Bush yaptığı açıklamada Kosova'nın artık bağımsız olduğunu belirtmiş ve ardından resmî açıklama gelmiştir. Türkiye tanıma belgesini Kosova makamlarına ileten ilk ülke olmuştur. Sırbistan ve Rusya kararı yasa dışı olarak nitelemişlerdir.³⁴

Avrupa Birliği 18 Şubat tarihinde resmî olarak Kosova'nın bağımsızlık bildirgesini not ettiğini açıklamıştır ve üye ülkeleri tanıyıp tanımama konusunda serbest bırakmıştır. İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya gibi birliğin büyük ülkeleri ve birçok üye tanıma kararını açıklamışlardır. Buna karşın İspanya, Güney Kıbrıs, Yunanistan, Romanya ve Slovakya, Kosova'yı tanımayacaklarını açıklamışlardır.

İspanya kendi içerisindeki özerk Bask ve Katalonya bölgelerine örnek olabileceği ihtimali üzerinde dururken, Kıbrıs Cumhuriyeti ve en büyük destekçisi

³³ Çevrimiçi: <http://www.haberturk.com/dunya/haber/56286-kosova-bagimsizligini-ilan-etti>, 10.8.2011.

³⁴ Çevrimiçi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Kosova'n%C4%B1n_ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1zl%C4%B1k_bildirisine_uluslararası%C4%B1_tepkiler, 15.8.2011.

Yunanistan bu bağımsızlığın uluslararası toplum tarafından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin de gelecekte tanınmasına yol açabileceği kanaati ile Sırbistan'la tanışa bile kendilerinin Kosova'yı kesinlikle tanımayacaklarını deklare etmişlerdir. Romanya ve Slovakya da yine kendi içlerindeki azınlıklara emsal teşkil edebileceği düşüncesi ile karşı çıkmaktadır.³⁵

Amerika Birleşik Devletleri baştan beri Kosova'ya verdiği desteğin bir devamı olarak Kosova'yı ilk tanıyan ülkelerden biri olmuştur. Buna karşın Rusya kendine yakın bir devlet olan Sırbistan'ın tarafını tutmuş, tıpkı Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan gibi bu kararın benzeri bölgelere emsal teşkil edebileceğini açıklamıştır. Hatta Rusya devlet başkanı Vladimir Putin, KKTC'nin neredeyse 40 yıldır bağımsız olduğunu ve tanınmadığını belirterek, batılı devletlerin Kosova'yı hemen bağımsız hale getirmelerini sağladıkları için batılı devletleri “ikiyüzlü” olarak nitelendirmiştir ve “bundan utanmalısınız...” demiştir.³⁶

Kosova'nın 2008 yılında ilan ettiği bağımsızlık kararının Uluslararası Adalet Divanı, “meşru” olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Mahkeme, Kosovalı Arnavutların aldığı bağımsızlık kararının, “uluslararası hukuku ihlal etmediğine” kararlaştırmıştır. Kosova sorunuyla en çok benzeşen sorun Kıbrıs sorunudur.

Kosova'da görülen ve Kosova'nın Sırbistan'dan kopmasına “gerekçe” olarak sunulan hemen her şey -hatta fazlasıyla- Kuzey Kıbrıs için de geçerli. Kıbrıs Türkleri de Kosova Arnavutları gibi kendi bölgelerinde çoğunluğa sahip. Kendi idari mekanizmaları var. Kendi demokratik sistemleri var. Kosovalılar gibi onlar da baskıcı çoğunluğa güvenmiyorlar. Yakın tarihte soykırım teşebbüsüne kadar varan saldırılar yaşadılar. Güney Kıbrıs da Kuzey Kıbrıslıları içine almak istemiyor. Kosova'da da, Kıbrıs'ta da çok sayıda müzakere yapıldı.³⁷

³⁵Çevrimiçi:http://tr.wikipedia.org/wiki/Kosova'n%C4%B1n_ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1zl%C4%B1k_bildirisine_uluslararası%C4%B1_tepkiler, 15.8.2011.

³⁶Çevrimiçi:http://tr.wikipedia.org/wiki/Kosova'n%C4%B1n_ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1zl%C4%B1k_bildirisine_uluslararası%C4%B1_tepkiler, 15.8.2011.

³⁷Çevrimiçi:<http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-5656/kibrisin-kosovadan-farki-ne.html>, 22.8.2010

Kuşkusuz Kosova ve Kuzey Kıbrıs iki ayrı konudur. Ama Lahey Uluslararası Adalet Divanı'nın aldığı karar bir "içtihat"tır. "İçtihat" yasa tarafından hüküm belirtilmemiş bir konuda, daha önceki bir mahkeme kararının esas alınmasıdır.³⁸

Lahey Uluslararası Adalet Divanı Kosova ile ilgili kararında "22 Temmuz 2010 tarih ve 141 sayılı kararının sonunda diyor ki; Divan 17 Şubat 2008 tarihli bağımsızlık ilanının uluslararası hukuku, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararını ve anayasal çerçeveyi ihlal etmediğine" hükmetmiştir.

Lahey bu karar ile "ilk defa" bir davada "bölünme" yönünde karar vermiştir ve "ayrılıkçılığın" uluslararası hukuku ihlal etmediğini ifade etmiştir. Yani "uluslararası hukukun bağımsızlık ilanını yasaklamaması" yeni bir içtihat. Bu içtihat şunu ifade ediyor; Herkes boşanabilir! Almanya Dışişleri Bakanı Guido Westwelle'nin iddia ettiği gibi Kosova kararının başka hiçbir soruna örnek gösterilmemesi ve uygulanamaması için "uluslararası hukukta içtihadın olmaması" gerekir.³⁹

³⁸Çevrimiçi:<http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-5653/kosova-ornek-olur-mu-olmaz-mi.html>, 22.8.2010.

³⁹Çevrimiçi: <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-5653/kosova-ornek-olur-mu-olmaz-mi.html>, 22.8.2010.

İKİNCİ BÖLÜM

KOSOVA’NIN EKONOMİK YAPISI

2.1. Kosova Ekonomisi’nin Mevcut Durumu

Kosova Balkanların merkezinde, Avrupa yollarının kesiştiği bölgede yer almaktadır. 10 bin 912 km² lik alana sahip olan Kosova’nın ortalama rakımı 881 metredir. Ülke Kuzeyinde eski dağlar ve kütleler görünürken (Kopaonik), Batı ve Güney bölümünde genç ve yüksek sıradağlar (Viran Dağlar, Arnavut Alpleri ve Şar Dağı) bulunmaktadır. Özellikle Şar Dağı eteklerinde kış turizmi için elverişli kayak merkezi, yılın 5 ayı karla kaplı arazi ve uygun kayak pistleri mevcuttur (Örneğin: Brezoviça). Kuzeybatısında Karadağ, kuzeydoğusunda Sırbistan, güneydoğusunda Makedonya, güneybatısında Arnavutluk bulunmaktadır. Komşu ülkelerle toplam sınır uzunluğu 702 km’dir. Bunlardan Sırbistan ile 352 km, Makedonya ile 159 km, Arnavutluk ile 112 km ve Karadağ ile 79 km’dir.

Tipik bir karasal iklime sahip olan Kosova’nın kışları soğuk ve bol kar yağışlı, yazları ise sıcak ve kuraktır. Balkan Yarımadasının merkezinde yer almasından dolayı, Kosova’da üç ayrı su havzası mevcuttur. Irmak ve akar sular Güney’de Vardar Nehri ile Makedonya ve Yunanistan üzerinden Ege Denizine, Batı’da Beyaz Drim Nehri ile Arnavutluk üzerinden Adriyatik Denizine ve Kuzeyde İbre - Morava ve Tuna Nehirleri ile Kara Denize dökülür.

Kosova, Balkanlar’da AB’ye henüz üye olmamış fakat Avrupa perspektifi yüksek olan ülkelerin başında gelmektedir.

Kosova hükümeti yabancı yatırımcıyı çekmek amacıyla, esnek ve uygun vergi politikaları izlemek suretiyle ülkeyi yabancı yatırımlar için cazip hale getirmeye çalışmaktadır. Öte yandan Kosova’nın Avrupa pazarlarına ve komşu ülkelere gümrüksüz ve kotasız mal ihraç etme olanağı bulunmaktadır. Küçük bir pazar olarak değerlendirilmesine rağmen, Balkanlara ve AB ülkelerine ulaşım kapısı veya köprü görevini üstlenmektedir.

Coğrafi konumu dikkate alındığında, AB bölgesine yakınlığı ve genç işgücü ile kendine AB ve Güneydoğu Avrupa'yı hedef seçen işletmeler için Kosova, çok cazip yatırım fırsatları sunmaktadır.

2.2 milyon nüfusu ile Kosova ekonomisi, ağırlıklı olarak tarıma dayalı üretim, işçi gelirleri ve hizmet sektörünün başı çektiği bir yapıya sahiptir. Ülkede çalışan BM ve diğer uluslararası kuruluşların görevlileriyle birlikte 17 bin civarındaki Kosova Barış Gücü (KFOR) askerlerinin yarattığı ekonomiyi de hesaba katmak gerekir. Son yıllarda hızlanan üstyapı inşaat çalışmaları gelişen sektörler arasında göze çarpmaktadır. Bununla birlikte 2000 ile 2006 arasında AB tarafından Kosova'ya yönlendirilen fonların 1,2 milyar euroyu bulduğu ancak işsizliğin halen %50'lerin üzerinde seyrettiği bir ekonomik yapı görülmektedir.

Kosova'da yatırım için avantajlı olan özellikle iki alan göze çarpmaktadır. İlk olarak agro-endüstri olarak da bilinen tarım ürünlerinin işlenmesi ve oluşan katma değerle daha yüksek fiyatlarda gelir yaratabilecek alanlar göze çarpmaktadır. Ülkenin 1.1 milyon hektar olan yüzölçümünün %60'ı işlenebilir tarım alanıdır. Agro-Endüstri alanında özellikle meyve suyu önemli bir yere sahiptir. Rehabilite edilmeyi bekleyen bazı meyve suyu tesisleri yeni yatırımcılarını beklemektedir. 1999 yılı öncesi üzüm bağlarının yaklaşık 9 bin hektara ulaştığı bilinmektedir.

Diğer önemli sektörler ise madencilik ve enerjidir. Kosova 14 milyon ton düzeyinde linyit rezervine sahiptir. Halen faal olan ancak eski teknolojileri ile toplam 630 MW güce sahip santrallara ilave yapılacak yeni santraller ile üretimin 2 bin MW'a çıkması ve bölgede enerji ihraç eden bir ülke haline gelmesi hedeflenmektedir. Linyit'in yanı sıra boksit, çinko, kurşun, manyezit ve altın madenleri ile söz konusu sektör çok önemli bir yatırım alanı olarak öne çıkmaktadır. Granit ve benzeri dekoratif taş madenciliğini de bu tabloya eklemek gerekir.⁴⁰

Kosova, bağımsızlık ilanının verdiği ivme ve bazı ekonomi politikalarında iyileştirmeler sonucu son dört yıl içinde ortalama %4,4 oranında istikrarlı bir büyüme göstermiştir. 2008 yılının son çeyreğinden itibaren dünya ekonomisini yöneten büyük

⁴⁰ Ivan S. Abrams, "Expanding Economy with Investment Appeal" **The European Times**, London, 2009, s.17.

ekonomilerde yaşanan küresel krizin etkisi Kosova'yı da etkilemiştir. Krizin Kosova ekonomisine etkisi daha çok ihracat oranlarında düşme ve doğrudan yabancı yatırımların azalması şeklinde olmuştur. Fakat bu olumsuz tabloya rağmen 2009 yılındaki büyüme ve 2010 yılı için öngörülen tahminler istikrarını korumuştur.

Tablo 2. 1. Yıllara göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Oranları

Yıllar	GSYH (milyon Euro)	Kişi Başı Gelir (bin Euro)	Yıllık Büyüme Hızı (%)
2005	2,967	1,490	3
2006	3,244	1,598	4,2
2007	3,516	1,706	5
2008	3,795	1,759	5,4
2009	3,917	1,805	4,4

Kaynak: Enti Statistika e Kosoves (Kosova İstatistik Kurumu), çevrimiçi, <http://esk.rks-gov.net/mbikosoven/siperfaqja.html>, 12.1.2010.

GSYH ile dış ticaret hacmi arasındaki büyüme yakın ilişkilidir. Dolayısıyla GSYH ve kişi başı gelir ölçüsü, yaşam kalitesi ile ilişkili olması aynı zamanda ekonomik büyüme düzeyini de gösteren önemli bir istatistiktir. Fakat burada ekonomik büyüme ve GSYH'nın doğru bir biçimde karşılaştırılması için ülkeler arası döviz kurları yerine benzer ürünleri satın alabilme gücü bağlamında ülkeler açısından değerlendirmeler yapmak daha faydalı olmaktadır. Yani her ülke için geçerli olan para birimi üzerinden benzer ürünleri satın alabilme güçleri açısından karşılaştırma yapılması ile daha doğru sonuçlar elde etmek mümkündür.

Kosova'ya Sunulan Resmi Kalkınma Yardımlarının Durumu;

1999-2005 yılları arasında Kosova'ya sunulan Resmi Kalkınma Yardımlarının sektörel dağılımı açısından %25,6 ile Kamu Yararı ve %16,5 barınma en fazla yatırım yapılan sektörler ardından, sırasıyla, %12,67 ile Eğitim ve Bilim, %11,3 ile Demokrasi, İnsan Hakları ve Sivil Toplum, %8,1 ile Ticaret ve Endüstri Sektörleri en fazla yardım alan sektörler arasında yer almaktadır.⁴¹

⁴¹ Blerim Karabaxhaku, Kosova Analizi, **Paradigma** Dergisi, Priştine, Sayı: 3, 2011, s.24.

2004-2009 yılları arasında Türkiye tarafından Kosova'ya aktarılan iki taraflı resmi kalkınma yardımları toplamı 118,5 Milyon ABD Dolarıdır. Tablodan da görüleceği üzere kalkınma yardımları yıldan yıla artış oranlı bir ivme kazanmıştır.⁴²

Tablo 2.2. 2004-2009 Yılları Arasında Türkiye Tarafından Kosova'ya aktarılan İki Taraflı Resmi Kalkınma Yardımları

Yıl	Resmi Kalkınma Yardımı (\$)
2004	12,650.00
2005	16,230.00
2006	16,150.00
2007	25,540.00
2008	27,320.00
2009	20,630.00
Toplam	118,520.00

Kaynak: Blerim Karabaxhaku, Kosova Analizi, **Paradigma Dergisi**, Priştine, Sayı: 3, 2011, s.25.

Türkiye Cumhuriyetinden en çok yardım alan Balkan ülkeleri sıralanmasında Kosova sırasıyla 2004 yılında 1. sırada; 2005 yılında Bosna Hersekten sonra 2. sırada, 2006 yılında yine Bosna Hersek'ten sonra 2. sırada, 2007 ve 2008 yılında 1. sırada, 2009 yılında 2. sırada yer almaktadır. Türkiye'den en çok yardım alan ülkeler sıralamasında ise Kosova 2004-2009 yıllar arasında ilk on içerisinde yer alarak Türkiyeden en çok yardım alan ülkeler içerisinde önceliğini korumaktadır.⁴³

2. 2. İşgücü ve İstihdam

Kosova'da işgücü piyasası işsizlik oranları yüksek olduğundan memnun edici düzeyde değildir. 2008 yılında Kosova İstatistik Kurumu işsizlik oranını %40 olarak belirlemiştir. 2009 yılı Haziran ayı sonu itibariyle kayıtlı iş arayanların sayısı geçen yıla göre %0,8 oranında artarak 338,534 kişi olmuştur. Bunların arasında %59,3 ile en büyük pay vasıfsız işgücüne aittir. İş arayanlar arasında bayan işsizlerin oranı

⁴² A.g.e. 2011, s.25.

⁴³ A.g.e. 2011, s.25.

%47'dir. İşsizliğin en fazla yaşandığı bölgeler ise %18,9 Priştine, %18,8 Mitrovica, 17,1 Prizren'dir.⁴⁴

Genel olarak 2009 yılı Ocak – Haziran dönemi içerisinde işgücü piyasasında, çalışan işçi sayısında geçen yıla göre %22 oranında bir artış yaşanmış, sadece bu dönem içerisinde 3098 yeni işgücü çalışmaya başlamıştır. Bu artış oranı daha çok büyük şehirlerde yaratılan yeni iş olanaklarından kaynaklanmaktadır. Kosova nüfus artışı ve toplam işsizlik oranı ile kıyasladığımızda, Kosova işgücü piyasasında yaşanan artışı, işsizliği azaltma yönünde değerlendirmek yanlış olur. Kısa dönemli bu artış dışında Kosova'da işsizlik yapısal bir nitelik taşımaktadır.⁴⁵

Kosova'da toplam işsizlik içerisinde iş arayanların %59,3'ü gibi büyük bir bölümünü vasıfsız işgücünün oluşturması aynı zamanda Kosova'da kaliteli işgücü piyasasında sıkıntı yaşandığını göstermektedir. İşsizlik oranının ve vasıfsız işgücünün yüksek miktarda oluşu, işgücü maliyetlerinin düşük olmasına neden olmaktadır.⁴⁶

Yapısal işsizlik sorunu için üretilebilecek alternatif çözümler arasında: Nitelikli işgücü talebi için uzun vadede çözüm eğitim ve eğitim kalitesinin yükseltilmesi, orta vadede bölgesel kalkınma ve yatırım projelerinin hayata geçmesi ve son olarak da kısa vadede meslek edindirme kursları tarzında potansiyel işgücü piyasasının oluşturulması ile işsizliği azaltmak mümkün olabilir.

Tüketimi etkileyen bir diğer unsur ise yurtdışında yaşayan vatandaşların Kosova'ya gönderdikleri maddi kaynaklardır. 2009 yılında yurtdışından gönderilen para miktarında da düşüş yaşanması tüketiciyi ve aynı zamanda tüketici fiyat endeksini de etkilemiştir. 2009 yılı süresince Kosovalı göçmenler tarafından gönderilen para miktarında geçen yıla göre %12 oranında bir azalma yaşanmıştır. 2000 yılında yurtdışında yaşayan vatandaşlar tarafından Kosova'ya yapılan gelir aktarımı yaklaşık 535,8 milyon eurodur. Söz konusu daralma 2010 yılı için de geçerlidir.⁴⁷

⁴⁴ Ibrahim Rexhepi, **Koha Ditore** “Zhvilimi ekonomik”, 2010, s.6.

⁴⁵ A.g.e.s.6.

⁴⁶ A.g.e. s.7.

⁴⁷ Sara Scotch, “Making Investments a Success in Kosovo”, **The European Times**, London, 2010, s.11.

2. 3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

2009 yılında yabancı yatırım oranı 291,5 milyon Euro oranında gerçekleşmiştir. Küresel krizin de etkisiyle Kosova’da doğrudan yabancı yatırımlara olan ilginin azaldığı görülmektedir. Son beş yılda Kosova’ya gerçekleşen yabancı yatırım oranı yaklaşık olarak 300 milyon eurodur. Öte yandan Hükümetin doğrudan yabancı yatırım oranını artırıcı ekonomi politikaları arasında özelleştirmelerin artırılması ve vergi oranlarının düşürülmesi de yer almaktadır. 2009 yılında vergi oranlarında yapılan indirimler ve Kosova’nın, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankasına (WB) üyelik süreçleri ile yabancı yatırımcılar açısından Kosova’nın güvenli ve potansiyelinin yüksek olduğu ülke imajı yaratılarak 2010 yılı ve bunu takip eden yıllarda doğrudan yabancı yatırımların artması beklenmektedir.⁴⁸

2009 yılı boyunca yabancı yatırım oranlarının düşmesi, küresel krizin bütün dünya ekonomilerini etkilediği dikkate alınarak beklenen bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Fakat uluslararası finans kuruluşlarının da tahmini üzerine dünya ekonomisi üzerinde küresel kriz ile yaşanan ekonomik durgunluğun azalmaya başlamasının Kosova açısından etkisi yabancı yatırımların artacağı şekildedir.

Kosova’da doğrudan yabancı yatırımların özellikle enerji, su ve madden gibi sektör alanlarında yeterince olmamasının en önemli nedenlerinden biri Kosova’da hala devam etmekte olan enerji sorunudur. Özellikle elektrik enerjisinin yetersiz oluşu ve zaman zaman kesintilerin uygulanması, doğal gaz şebekesinin olmayışı yabancı yatırımcılar açısından en önemli eksikliklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Diğer önemli bir dezavantaj ise Kosova altyapısının yetersiz olmasıdır. Yabancı yatırımcı açısından altyapının yetersiz olması önemli bir dezavantajdır.

Kosova’da özellikle son yıllarda yolsuzluk iddialarının yaygın olması, yabancı yatırımcı üzerinde olumsuz bir etki yaratmakta ve enerji problemini dışarda bıraktığımızda özellikle son beş yıl içerisinde yabancı yatırımcılar açısından en önemli sorunların arasında yolsuzluk ve ihale süreçlerindeki karmaşıklık yer

⁴⁸ A.g.e.s.13.

almaktadır. Özetle yabancı yatırımcı için temel engeller enerji ve ulaşım altyapı eksikliği ile yolsuzluk iddialarıdır.

Kosova'ya yabancı yatırımı çekmek veya yatırım oranlarını artırmak için Kosova hükümeti tarafından da belli olanakların sağlanması ve belli alanlarda yatırım yapılması gerektiği açıktır. Kosova hükümetinin kabul edilen 2010 yılı bütçesinde, kamu yatırımları için öngörülen bütçe yaklaşık 400 milyon eurodur. Bunun dışında 2010 yılında bir çok büyük altyapı ve üstyapı projelerinin özellikle enerji ve otoyol proje süreçlerinin gelişme göstermesi ile 2010 yılı ve takip eden yıllarda yabancı yatırım oranında da önemli artış yaşanması beklenmektedir.⁴⁹

Kosova hükümeti 2011 yılında, dış ticarete çeşitli ülkeler ile yaşanan gümrük sorunlarının çözülmesi ve doğrudan yabancı yatırımların artırılması amacı için birçok ülke ile uluslararası anlaşmaların imzalanması planlanmaktadır. Bunların arasında, Türkiye, Avusturya, Makedonya, Çek Cumhuriyeti ve diğer ülkeler ile çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmasının imzalanması planlanmaktadır.

Diğer önemli bir ticari anlaşma ise yatırımı koruma ve destekleme anlaşmasıdır. Avusturya ile 21 Ocak 2009 tarihinde imzalanan anlaşma aynı zamanda Türkiye, Makedonya, ABD ve Japonya'nın da aralarında olduğu ülkeler ile en kısa zamanda imzalanması planlanmaktadır.⁵⁰

Özellikle dış ticarete yaşanan gümrük ve diğer sorunları önlemek için aralarında Türkiye'nin de yer aldığı 18 ülke ile gümrük birliği anlaşmasının imzalanması sürecine ilişkin müzakerelere başlanmıştır.

⁴⁹ Lydia Shelton, "Business & Investment Opportunities", **The European Times**, London, 2010, s.15.

⁵⁰ A.g.e.s.17.

3. BAŞLICA SEKTÖRLER

3.1. Tarım Sektörü:

Tarım Kosova'nın güçlü sektörlerinden biridir. Kosova topraklarının %60'ı tarıma elverişlidir ve GSMH'nin %20'lik bölümünü oluşturmakla birlikte halkın ana geçim kaynağıdır. Tarım sektörünün Kosova ihracatındaki payı yüksektir. Başlıcaları buğday, mısır ve üzümdür.

Ülkenin 1.1 milyon hektar olan yüzölçümünün %60'ı işlenebilir tarım toprağıdır. Tarım alanında yatırım yapmak için Alman ve Avusturyalı şirketlerin çok ciddi fizibilite çalışmaları bulunmaktadır. Kosova'da tarım sektöründe faaliyet gösteren şirketler genelde mantar ihracatı, hayvan yemleri, tarım hammadde, süt ve süt ürünleri, meyve suyu üretimi gibi alanlarda faaliyet göstermektedirler. Rehabilitasyonu bekleyen birkaç meyve suyu tesisi bulunmaktadır. 1999 yılında gerçekleşen savaş öncesi şarap bağlarının yaklaşık 9 bin hektara ulaştığı bilinmektedir. Tarım ihracatının artışının en önemli sebeplerinden biri de ithal tarım girdilerine %0 oranında KDV uygulanması ve dünya gıda fiyatlarının giderek artmasıdır.⁵¹

Kosova Tarım Bakanlığı tarafından, tarım sektörünün 2020 yılı hedefleri arasında; 73,2 milyon Euro tarım ihracatı, 151,000 kişiye yeni istihdam olanaklarının sağlanması ve 798 milyon Euro kar olduğunu dile getirdi.⁵²

Tarım sektöründe elverişli yatırım alanları:

Süt ve süt ürünleri

Sebze ve meyvelerin yetiştirilmesi ve işlenmesi

Et üretimi

Şarap üretimi

⁵¹ Martine Vandervoort, "Outstanding Growth Potential for Agriculture Sector in Kosovo", **The European Times**, London, 2010, s.50.

⁵² A.g.e.s.52.

3.2. Enerji ve Madencilik Sektörü:

Enerji ve madencilik sektörleri, Kosova'nın en iddialı olduğu sektörler arasında yer almaktadır. 14 milyon tonluk linyit rezervleri ile Kosova fazladan 2000 MW'lık enerji üretim kapasitesine sahiptir. Bu kadar büyük kapasiteye sahip olmasına rağmen halihazırda Kosova 630 MW elektrik üretebilmektedir. Devlet otoriteleri tarafından yapılan araştırmalara göre, ilave 1000 MW'lık santralin kurulması halinde Kosova GSMH'sı %17 oranında artacaktır. Bunun gerçekleşmesi durumunda Kosova'nın bölgede enerji ihraç eden ülke konumuna gelmesi beklenmektedir.⁵³

Fiyat açısından ise Kosova, kömür ile enerji sağlayan ülkeler arasında karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Kosova'nın sunduğu fiyatlar Bulgaristan ve Sırbistan'ın sunduğu fiyatlar ile karşılaştırıldığında aradaki farkın ne kadar büyük olduğu görülmektedir.

Kosova enerji sektöründe olduğu gibi madencilik sektöründe de önemli avantajlara sahiptir. Özellikle 48 milyon tona yakın çinko ve kurşun rezervleri, 89 milyon ton krom ve 13,2 milyon boksit rezervleri ile bölgede maden kaynakları açısından en zengin ülkeler arasında yer almaktadır.⁵⁴

Kosova linyit bazlı elektrik üretiminde avantajlı konumdadır. Bu durum, bölgedeki en düşük maliyetli kömür bazlı elektriğin üretilmesi imkanını sunmaktadır. Çevre ülkelerinde beklenen enerji tüketimindeki yükseliş ve Atina sözleşmesiyle birlikte kurulmaya ve gelişmeye başlayan bölgesel piyasaya yönelik atılan adımlar göz önüne alınırsa enerji sektörüne yönelik yatırımlar daha da cazip bir hal almaktadır.

Başkent Priştine'de 60.000 ev ve işyerinin merkezi ısıtmasını sağlayan, halihazırda düşük verimle çalışan sistemin bağlantı borularının yenilenmesi ve Kosova B Termik Santraline bağlanması, söz konusu santral ile Priştine'de ısıtma

⁵³ Walter Vranken, "Energy and Mining Sectors Attracting International Interest", **The European Times**, London, 2010, s.37.

⁵⁴ A.g.e.s.39.

istasyonu kurulmasını içeren projenin maliyeti 43 milyon Euro'dur ve özel sektör finansmanı ile gerçekleşmesi öngörülmektedir.⁵⁵

a) Kosova C Termik Santrali: Kosova C Termik santrali projesi termik santralin ve linyit maden ocağının özel sektör tarafından inşası ve işletimini kapsamaktadır. 2000 MW kapasiteli kurulacak olan termik santralin, yerel ve bölgesel piyasaya hizmet sunması beklenmektedir. Önümüzdeki dönem içinde ihalenin ilk aşamasını geçen firmalara son ihale paketi sunulacaktır.⁵⁶

b) Zhur (Jur) Hidrosantrali: 300 MW kapasiteli hidro santralin kurulması için fizibilite çalışmaları devam etmektedir. Hükümet fizibilite raporunun ardından bu yatırım projesinin gerçekleşmesi için gerekli çalışmaları sürdürecektir. Söz konusu projenin fizibilite çalışmaları Kosova hükümetinin ilgili Bakanlıklarında oluşturulan komisyonca yürütülmektedir. 206 milyon Euro maliyetli ve 300 MW kapasiteli Zhur Hidrosantrali'nin önümüzdeki dönemde hayata geçirilmesi hedeflenmektedir.⁵⁷

c) 18 Küçük Ölçekli Hidrosantral Yatırımı: Kosova Hükümeti'nin önümüzdeki dönemde, ülke çapında 18 küçük ölçekli hidrosantralin inşası hakkında ihale şartnamesini hazırlayıp sunması beklenmektedir. Söz konusu hidrosantrallerin kapasitesi 2 ile 6 MW arasında değişmektedir. 63,7 MW toplam kapasiteye ve toplam 72,8 milyon Euro maliyete sahip olacağı öngörülmüştür.⁵⁸

d) Kosova Elektik Kurumu'nun (üretim ve dağıtımının) özelleştirilmesi: Beş üretim ünitesi olan ve 2017 yılına kadar faaliyette kalması beklenen Kosova A termik santrali ve 678 MW kapasiteli iki üretim ünitesi olan Kosova B termik santrallerinin özelleştirilmesi hedeflenmektedir. Buna ilaveten elektrik dağıtım sistemi de özelleştirme programı kapsamına alınacaktır. Kosova Elektirk Kurumu (KEK) 51.969 km'lik ağa 372 bin kullanıcıya sahiptir.⁵⁹

⁵⁵ A.g.e.s.40.

⁵⁶ Kosova Türkiye Ticaret Odası, "Kosova Enerji Sektörü", Priştine, 2010, s.9.

⁵⁷ A.g.e.s.9.

⁵⁸ A.g.e.s..9.

⁵⁹ A.g.e.s.10.

3.3. İnşaat Sektörü:

Yeni bağımsız bir ülke olan Kosova'nın inşaat sektöründe ciddi altyapı talepleri bulunmaktadır. Kosova'da inşaat sektörü uzun yıllar süren durgunluktan sonra tekrar ivme kazanmaya başlamıştır. 1999 yılındaki savaştan sonra ortaya çıkan yeniden yapılanma ihtiyacı inşaat sektöründe ciddi yatırımların yapılmasını teşvik etmiş ve hızla büyümekte olan Kosova bu alanda çok ciddi adımlar atmıştır.

Talep özellikle şu alanlardadır :

1. Konutlar
2. Yollar
3. Demiryolları
4. Hastaneler
5. Okullar
6. Oteller vs.

İnşaat malzemeleri ve ahşap işleme ürünleri 1989 yılına kadar Kosova'nın en önemli ihraç kalemleri arasında yer almaktaydı. Söz konusu malzemeler Türkiye, İtalya, Almanya ve Eski Yugoslavya ülkelerine ihraç edilmekteydi.⁶⁰

1999-2001 yılları arasında savaşta hasar gören 53.500 konutun yeniden inşası için önemli bir kısmı bağış yapan kuruluşlar tarafından sağlanan toplam 208 milyon Euro değerinde bir fon birikmiştir.⁶¹

Kosova'da inşaat sektörü, ileriye dönük önemli bir potansiyele sahiptir. Bir tahminde bulunmak gerekirse, önümüzdeki birkaç yıl içerisinde Kosova'daki konut talebinin karşılanması amacıyla yaklaşık olarak 50.000 konutun inşa edilmesi gerekecektir. Bu konutlar için gerekli olan yol ve altyapı çalışmalarının kreş, okul, eğlence merkezleri ve restoran gibi tesislerin de inşa edilmesi gerekli olacaktır.

⁶⁰ Ivan S.Abrams, **Building Strong Foundations for Trade and Industry in Kosovo**, 2010, London, United International Press, s.31.

⁶¹ A.g.e.

İnşaat sektöründe açık olmasının nedeni toplam üretim kapasitesinin sadece %30'unun kullanılıyor olmasıdır. Yapılacak yatırımlar sonucu bu kapasitenin artması beklenmektedir.⁶²

a) Otoyol Projesi: Hükümet programında özelleştirilmesi gereken iki anayol projesi bulunmaktadır. Biri Makedonya ve Karadağ sınırlarını bağlayan otoyol projesi (koridor 6) diğeri Arnavutluk ve Sırbistan sınırlarını bağlayan otoyol projesi (koridor 7). Bu iki otoyol projesinden koridor 7 projesi öncelik arz etmektedir. Bu projeye hükümet 100 milyon Euro'nun üzerinde fon ayırmış durumdadır. Kosova'da ve Arnavutluk'taki otoyolun devamı niteliğinde güneybatıdan kuzeydoğu istikametine devam edecek olan (koridor 7) ile kuzeybatı istikametinden güneydoğu istikametine ve Karadağ sınırından Makedonya sınırına devam edecek olan (koridor 6) projeleri Pan - Avrupa Yolu üzerinde yer almaktadır.⁶³

7 numaralı yol toplam 117 km olacak, Kosova'yı Arnavutluk'un Durres limanına bağlayacak, Kosova'nın başkenti Priştine ile en büyük ikinci şehri Prizren arasındaki ulaşımı kolaylaştıracak ve Sırbistan üzerinden Orta Avrupa'ya bağlantıyı sağlayacaktır.⁶⁴

3.4. Finans Sektörü:

Kosova finans sektöründe varlıkların %89'unu elinde bulunduran ticari bankalar bu sektördeki en büyük paya sahiptir. Diğer varlıklar ise %5'lik pay ile sigorta şirketleri ve %1 oranındaki pay ile emeklilik fonları tarafından bölüşülmüş durumdadır.

2000 yılı öncesinde Kosova ekonomisi tamamen nakit esasına dayalıydı. 2004 yılında piyasada dolaşan nakit paranın %50'si bankalarda müşteri mevduatı olarak

⁶² A.g.e.

⁶³ A.g.e.

⁶⁴ Lorik Fejzullahu, **Republika e Kosoves, Ministria e Ekonomisë dhe Financave, Partneritetet Kosova**, İstanbul, 2010.

işlem görmeye başlamıştır. 2004 yılından bu yana bankalar Kosova ekonomisinin en önemli aktörleri arasında faaliyet göstermektedir.⁶⁵

Çalık Grubu'nun 2007 yılında Arnavutluğun öncü bankalarından Banka Kombetare Tregtare (BKT)'nin Kosova şubesini açmıştır. 2008 yılında ise Türk Ekonomi Bankası, BNP Paribas Ortaklığı ile "TEB Sh.A." adıyla Kosova'daki ilk şubesini açmıştır. Genel müdürlükler dahil Kosova'daki toplam şube ağının %30'u başkent Priştine'de bulunmaktadır. Şubelerin %22,3'ü Gilan'da bulunmakla beraber kalan şubeler İpek (Peja), Prizren ve Mitrovica kentlerinde yer almaktadır.

3.5. Ulaştırma Sektörü:

Gelişmekte olan bir ülke ekonomisinin iç ve dış pazara açılması, bölgeler arası fiyat farklılıklarının giderilmesi için ulaştırma alanındaki gelişmeler önem arz etmektedir. Bu açıdan Kosova'nın ekonomik kalkınmasının gerçekleşebilmesi için ulaştırma sektöründe önümüzdeki yıllarda özellikle kamu-özel işbirliği ile önemli yatırımların gerçekleşmesi beklenmektedir.

Kosova Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı analizlerine göre, karayollarının uzunluğu 1.925 km'dir. Demiryolları ise 430 km olup, 333 km'si kamu kullanımında, 97 km'si ise sanayi kullanımındadır.⁶⁶

Kosova, Balkanlar'da 100 milyon tüketici nüfusu potansiyeli olan bir piyasanın tam ortasında bulunmaktadır. Bölge merkezlerine, kara yolu, tren yolu ve hava yolu ile bağlıdır. Kosova'dan bölge merkezlerine 16 yol geçmektedir.⁶⁷ Ayrıca liman şehirlerine yakın olması ticaretin gelişmesi için çok önemli bir faktördür. Özellikle Arnavutluk tarafından Durres şehrinde liman inşa edilmesi deniz taşımacılığında çok büyük bir avantaj sunmaktadır.

⁶⁵ Lydia Shelton, **Central Bank Ensuring Stable, Sound Financial Sector**, London, United International Press, s.24.

⁶⁶ Lorik Fejzullahu, **Republika e Kosoves, Ministria e Ekonomisë dhe Financave, Partneritetet Kosova**, " İstanbul, 2010.

⁶⁷ A.g.e.

A.) Priştine Uluslararası Havalimanı'nın özelleştirilmesi (concession): Yıllık 1 milyon yolcu trafiği ile bölgenin en karlı havalimanı olan Priştine Havalimanı 2009 yılında özelleştirme kapsamına alınmıştır. Başta Batı Avrupa ve Türkiye olmak üzere birçok ülkede yaşayan Kosova vatandaşları ile ülkede faaliyette olan uluslararası kuruluş çalışanları, söz konusu havalimanının yolcu trafiğini büyük ölçüde arttırmıştır. Türk Hava Yollarının her gün karşılıklı İstanbul ve Priştine arasında seferleri bulunmaktadır. 80 ila 100 milyon Euro yatırım gerektiği hesaplanan söz konusu Havalimanının yenilenmesi hedeflenmektedir.

Limak Yatırım'ın, Nisan 2011 itibarı ile Kosova Priştine'deki, Priştine Uluslararası Adem Yaşari Havalimanı'nın işletilmesi ve geliştirilmesi projesini devir alma hakkı kazanan şirkette %49 oranında hisse sahibidir. Bahse konu şirketin %10'luk hissesi Aeroports de Lyon Management et Services S.A. şirketine aittir.⁶⁸

Limak Yatırım, İstanbul Sabiha Gökçen Uluslararası Havalimanı'nın (İSG) işletme hakkına sahip olan İstanbul Sabiha Gökçen Uluslararası Havalimanları Yatırım Yapım ve İşletme A.Ş.'de ("İSG Proje Şirketi") %39,98 oranında paya sahiptir. İSG yolcu trafiği bakımından Türkiye'nin en büyük üçüncü havalimanıdır. İSG'nin 2010 yılı yıllık yaklaşık 25 milyon yolcu ve 100.000 tonluk kapasitesiyle 7.000 m² servis terminali kapasitesi bulunmaktadır. İSG'deki işletme faaliyetlerine Mayıs 2008'de başlayan İSG Proje Şirketi, Kasım 2009'da da İSG'nin uluslararası yeni terminalini işletmeye başlamıştır.⁶⁹

a.) Priştine Uluslararası Adem Jashari (Adem Yaşari) Havalimanı

PIA⁷⁰, Kosova'nın başkenti Priştine'nin yaklaşık 15 km güneybatısında yer almaktadır. PIA, Kosova'nın tek uluslararası havalimanı olup sivil hava yolcularının Kosova'ya girişi için tek havalimanıdır. Havalimanı yaklaşık 2,5 milyon nüfusa sahip bir bölgeye hizmet vermektedir. Yolcu hacmi ağırlıklı olarak yurtdışında yaşayan Kosova kökenlilerin trafiğine bağlıdır. Priştine Uluslararası Havalimanı'nın yıllık

⁶⁸ Çevrimiçi, http://www.limakyatirim.com/limak_yatirim.aspx, 10.3.2011.

⁶⁹ Çevrimiçi, http://www.limakyatirim.com/limak_yatirim.aspx, 10.3.2011.

⁷⁰ Prishtina International Airport.

yolcu kapasitesi yaklaşık 2 milyon yolcudur. Bu kapasitenin yeni yapılacak terminal ile birlikte yıllık 4,5 milyon yolcu sayısına yükseltilmesi planlanmaktadır. Priştine Uluslararası Havalimanı, 2010 yılında, yaklaşık 1,3 milyon uluslararası yolcu ağırlamıştır.⁷¹

12 Ağustos 2010 tarihinde Kosova Hükümeti ile imtiyaz sözleşmesi imzalanmış olup, Limak Yatırım'ın, Nisan 2011 itibariyle Priştine Uluslararası Adem Yaşari Havalimanı'nın işletilmesi ve geliştirilmesi projesini devir alma hakkı kazanan şirkette %49 oranında hisse sahibi olması planlanmaktadır. Havalimanı 20 yıl süreyle Yap-İşlet-Devret modeli altında işletilecektir. İmtiyaz, hava trafik kontrolü ve güvenliği haricindeki tüm havalimanı faaliyetlerini içermektedir.⁷²

Havalimanında, 2010 yılı içerisinde başta Edelweiss, Avusturya Havayolları, İsviçre, Air Berlin, Adria Hava Yolları, Türk Hava Yolları ve Germanwings olmak üzere, toplam 38 hava yolu şirketi faaliyet göstermiştir. Havalimanında faaliyet gösteren havayolları tarafından en çok uçuş düzenlenen 3 ülke Almanya, Avusturya ve İsviçre'dir.⁷³

3.5. Turizm Sektörü:

Kosova doğal güzellikleriyle ve çok eskilere dayanan zengin kültürü ile yabancı yatırımcılar için önemli fırsatlar sunmaktadır. Bunlar; Arnavut Alpleri, Şar Dağları ve Anamorava turistik bölgesidir. Bu bölgelerde kış turizmi, kültür turizmi, avcılık, balıkçılık, sağlık turizmi, gezi, dağcılık ve daha birçok aktivite Kosova'da yabancı yatırımcılar için fırsatlar sunmaktadır. Özellikle Brezovica, Şar Dağı bölgesi kış sporları organizasyonları açısından çok fazla turist çekme potansiyeline sahiptir.

Turizm sektöründeki önemli yatırım fırsatları:

Kış turizmi – kayak merkezleri

Yaz turizmi – spor aktiviteleri, gezi, dağcılık

Sağlık turizmi – termal sular, kaplıcalar

⁷¹Çevrimiçi, http://www.limakyatirim.com/pristine_uluslararasi_adem_yasari_havalimani.aspx, 18.5.2011

⁷²Çevrimiçi, http://www.limakyatirim.com/pristine_uluslararasi_adem_yasari_havalimani.aspx, 17.5.2011.

⁷³Çevrimiçi, http://www.limakyatirim.com/pristine_uluslararasi_adem_yasari_havalimani.aspx, 18.5.2011.

Tablo 2.3. Bölge Merkezlerinin başkent Priştine'ye olan mesafeleri

<i>Bölge Merkezleri</i>	<i>Priştine'den Uzaklığı (km)</i>
Üsküp	86
Sofya	279
Selanik (Liman Şehri)	312
Tiran	330
Belgrad	355
Durres (Liman Şehri)	355
Sarajevo (Saray Bosna)	390
Bar (Liman Şehri)	570
Zagreb	741
Budapeşte	747

Kaynak: Kosova Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı Dergisi, Priştine, Sayı:12, 2010, s.8.

3.7. Bilgi ve İletişim Teknolojileri (IT) Sektörü

Kosova'da son 10 yılda IT sektörü hızlı bir büyüme sergilemiştir. Son teknolojiler ile yüksek kalite, ürün ve hizmetler sunulmaktadır.

a.)Vala cep telefonu operatörünün Telekom (posta ve telekom) şirketlerinin özelleştirilmesi: Yıllık 125 milyon Euro cirosu olan Vala cep telefonu operatörü ile yıllık 175 milyon Avro cirosu olan Posta ve Telekom şirketlerinin özelleştirilmesi hedeflenmektedir.⁷⁴

Kosova Posta ve Telekomünikasyon Kurumu'nun bünyesinde sabit telefon hattı, cep telefonu operatörü ve posta hizmetleri olarak 3 ana bölüm yer almaktadır. 2008 yılında tahmini 38 milyon Avro elde etmiş olup, yaklaşık 800.000 cep telefonu ve 250.000 sabit telefon abonesi bulunmaktadır.⁷⁵

⁷⁴ Ministrija Financave e Kosoves, Çevrimiçi, www.mfe-ks.gov, 10.11.2010.

⁷⁵ Ministrija Financave e Kosoves, Çevrimiçi, www.mfe-ks.gov, 10.11.2010.

4. KOSOVA'YA YATIRIM YAPMANIN AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI

Coğrafi konumu dikkate alındığında, AB bölgesine yakınlığı ve genç işgücü ile kendine AB ve Güneydoğu Avrupa'yı hedef seçen yatırımcılar için Kosova, çok cazip yatırım fırsatları sunmaktadır. Türk işadamlarının geçmişten gelen kültürel bağlarla kendilerini yabancı hissetmeyecekleri, yapılacak yatırımların finansmanında önemli olanaklar bulabilecekleri, işgücü edinimi ve yetiştirilmesinde çok “hırslı ve hevesli” gençlerle karşılaşacakları bir bölgedir. Tarıma dayalı sanayi, şarapçılık, madencilik, metal endüstrisi, enerji ve inşaat sektörü gibi bir çok alanın yanı sıra istihdam yaratacak konfeksiyon benzeri alanlarda da bulunmaktadır.

1999 sonrası dönemde hızla normale dönen ekonomik yapı, son yıllarda artan inşaat faaliyetleri, dış yardımlar, doğrudan yabancı yatırımlarla güçlenen bankacılık sektörü tam bir “dönüşüm ekonomisi” profili çizmektedir. Kosova'da verimli bir üretim tesisinin kurulması halinde, iç pazar ve Balkan pazarının yanı sıra, AB ve Rusya pazarları göz önüne alındığında yatırımcılar için birçok avantaj sağlamaktadır.

Avrupa'nın bu dönüşüm ekonomisi, bağımsızlığını daha önce kazanmış birçok ülkeye göre “işe” yeni başlamanın yani biraz “geç kalmanın” faturasını ödemekle birlikte özellikle AB ve ABD'nin stratejik desteği ile kısa sürede AB adaylığı sürecini yakalayacaktır. Bu sürecin tarihi dönemecinde olduğumuzu vurguluyor ve “ciddi” yatırımcıları bu sürecin içerisinde yerlerini almaya davet ediyoruz.⁷⁶

4.1. Kosova'ya Yatırım Yapmanın Çekiciliği;

- Balkanlar'ın merkezinde yer alan Kosova, Arnavutluk, Karadağ, Makedonya ve Sırbistan ile komşudur. Coğrafi konumu itibariyle birçok Avrupa ülkesine yakındır.

⁷⁶ Ministrija e Finacave e Kosovës, (Kosova Finans Bakanlığı), çevrimiçi, www.mfe-ks.gov, 12.11.2010.

- 520 milyonluk tüketici piyasasına serbest erişim imkanı bulunmaktadır. Stratejik konumunun yanı sıra Avrupa’da genç nüfusa sahip ve bölge içerisinde en düşük maliyetli ülkeler arasında yer almaktadır. AB piyasasına gümrüksüz erişim imkanı vardır: CEFTA (Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması).⁷⁷
- Nüfusunun % 70'i, 35 yaşın altındadır. % 50'si ise 25 yaşın altındadır.⁷⁸ Bol işgücü ve güçlü temel yetenek arzı bulunmaktadır.
- Arnavutça ve Sırpça’nın yanı sıra İngilizce, üçüncü resmi dildir. (Türkçe, Boşnakça yerel dillerdir).
- Ortalama brüt ücret 250 Eurodur.
- Ülkede 3 tane sabit telekom operatörü, 2 GSM operatörü vardır. VoIP ve GPRS teknolojileri sunulmaktadır.
- AB'ye uyumlu Yabancı Yatırımlar Yasası, 2006 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile yerli ve yabancı sermaye arasındaki şartlar eşitlenmiştir. Hükümet doğrudan yabancı yatırımları desteklemektedir. AB’ye uyumlu modern yasama sistemi için çalışmalar devam etmektedir.
- Bankacılık sistemini denetlemek üzere 1999 yılında The Banking and Payments Authority of Kosovo (BPK) kurulmuştur.⁷⁹
- 2002 yılından bu yana resmi para birimi Eurodur.
- Gelişmekte olan bir bankacılık sektörü söz konusudur.

⁷⁷ A.g.e.

⁷⁸ A.g.e.

⁷⁹ A.g.e.

- Elektrik, benzin, fuel oil ve mazot, Türkiye ve diğer Balkan ülkelerine göre daha ucuzdur.
- Maden, enerji, tarım ve mütahitlikte gelecek vaad eden önemli projeler bulunmaktadır.
- Kosova'nın önümüzdeki yıllarda yeni konutlara ihtiyacı duyulacağı tahmin edilmektedir. İnşaat yatırımları için önemli fırsatlar sunmaktadır.
- Düşük işlem maliyeti ve düşük enflasyon oranı söz konusudur.
- İşgücü kiralanması açısından dünyadaki en ucuz ülkelerden biridir. Ücretler üzerinden düşük sosyal katkı oranları alınmaktadır.

4.2. Yatırıma Elverişsiz Yönleri (Dezavantajları):

Kosova'da 1999 yılından sonra özellikle nüfus artışı nedeniyle yoğun oranda elektrik kesintileri söz konusudur. Belirli periyotlarla elektrik kesintileri yaşanmaktadır. Bunun dışında yatırıma elverişsiz yönleri arasında:

1. Mülkiyet hakları ve sözleşmelerin icrası uzun ve zahmetlidir. İş kurma mevzuatı ve kuralları ise yerel düzeydeki iş lisansı ve iş kurma prosedürleri uzundur.
2. Vergi sisteminde bütün hammadde düşük gümrük vergisi uygulamasına dahil değildir. Yasal sistemde uygulamada eksiklikler mevcuttur.
3. Bankacılık sektöründe hizmet yelpazesi dardır ve bazı hizmetler pahalıdır.

4.3. Düşük Vergi Oranları:

Kosova'nın yalın bir vergi mevzuatı olup önemli vergilerde oranlar şu şekildedir: %10 kurumlar vergisi, %16 KDV ve %10 gümrük vergisi.⁸⁰ Ancak yatırım malları ithalatıyla ihracata bağlı işlemlerde tam muafiyet söz konusudur. Dış ticarete CEFTA ve AB'ne üye ülkelere gümrüksüz mal ihraç etme imkanı bulunmaktadır. Türkiye'nin de temsilcisi olduğu AB'ne bağlı Kosova Yatırım ve Teşvik Ajansı (Investment Promotion Agency in Kosovo – İPAK) tüm sektörlerdeki yatırımcılar için fizibilite raporlarının hazırlanması dahil birçok konuda bilgi paylaşımı ve danışmanlık hizmeti sunmaktadır.

- Kurumlar vergisi %10⁸¹
- İthalatta uygulanan gümrük vergisi %10
- KDV oranı %16
- İhracatta %0 KDV ve gümrük vergisi
- Hükümetin doğrudan yabancı yatırımlara desteği tamdır
- Yatırımlardan sorumlu devlet kurumu İPAK (Investment Promotion Agency of Kosovo)'tır

4.4. Gelişen Bankacılık Sektörü:

- Kosova Merkez Bankası
- Bankacılık ve sigortacılık sektörlerine ait düzenlemeler
- Çok sayıda özel ticari banka
- Başlıca yabancı bankaların güçlü varlıkları
- Rekabetçi ve olumlu temel finansal göstergeler

⁸⁰ Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

⁸¹ Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

Tablo 4.4.1. Kosova Bankacılık Sektöründe Varlıklar ve Mevduatların Oranı

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	%
Toplam Varlıklar	738,178	918,385	1,161,200	1,431,800	1,698,582	2,064,525	22%
Toplam Kaynaklar	323,17	463,779	636,600	892,100	1,101,599	1,184,345	8%
Toplam Mevduatlar	645,501	802,674	924,300	1,142,300	1,422,395	1,727,808	21%

Tablo 4.4.2. Kosova Bankacılık Sektörüne ait veriler⁸²

Banka sayısı	7
Şube sayısı	286
İstihdam oranı	3,412

Kaynak: Suat Albayrak, “Kosova, The Success Story of Bkt in Young Country”, İstanbul, Türk-Kosova İşkonseyi, 30.3.2010.

4.5. Özelleştirme Programı

- Yaklaşık olarak 500 kadar kamu mülkiyetindeki şirketin özelleştirilmesi hedeflenmektedir.⁸³
- Geçmişte yapılan 41 rauntta 300 kadar şirket özelleştirilmiştir.⁸⁴
- Çoğunluğunu tarım, ticaret, metal işleme ve tekstil şirketleri oluşturmaktadır.
- Kiralama veya imtiyaz sahibi olma imkanı tanınmaktadır.

4.6. Yatırım Olanakları ve Yabancı Yatırımlar Kanunu

Kosova’da faaliyet gösteren şirketler Kosova Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Ticaret ve Sicil Kurumu ofisine şirket kaydı yapmak zorundadır. Kayıtlı olan bütün şirketlerin bilgilerine Kosova Ticaret Sicil Kurumu’ndan internet üzerinden ulaşmak mümkündür. Yatırım prosedürü 5 adımda gerçekleşmektedir.⁸⁵

1. Gerekli olan minimum sermayenin yatırılması
2. Kanunen gerekli olan bütün belgelerin sağlanması
3. Ticaret Sicil Kurumuna gerekli kayıt ücretinin ödenmesi

⁸² A.g.e.

⁸³ Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

⁸⁴ Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

⁸⁵ Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

4. Kayıt ajansında şirket kaydının yapılması
5. Şirketin vergi dairesine kayıt yaptırması.

Belirtilen adımların tamamlanması ortalama olarak 20 gün sürmektedir. Bölge ülkeleri ile kıyaslanırsa işlemler çok kısa bir sürede tamamlanmaktadır.⁸⁶ Şirket bir yıl içinde kapatılırsa maliyeti yatırılan sermayenin %18'i olarak belirlenmiştir.

4.7. Kosova'da Şirket Kurma Prosedürü:

Kosova'da şirket kurma prosedürü kolay ve hızlı bir şekilde tamamlanmaktadır. Şirket kaydı Sanayi ve Ticaret Bakanlığında yapılmaktadır. Yıllık cirosu 50.000 Euroyu aşan şirketler kurumsal şirket statüsündedirler.⁸⁷

Kosova'da limited şirket kurmak için en az 2500 Euro sermaye gerekmektedir. Limited şirketler, orta büyüklükte şirket kategorisinde yer almakla birlikte maksimum 50 ortağı olan şirketlerdir.⁸⁸ Şirketin limited olduğunu gösteren uzantısı SH.P.K. (Shoqeria me Pergjesi te Kufizuar) şeklinde olmalıdır.

Kayıt işlemleri Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bağlı İşyeri Kayıt Ajansında (Agjensioni e Regjistrimit e Bizniseve ne Kosove – ARBK) yapılmaktadır.

ARBK tarafından verilen formların eksiksiz doldurulması gerekmektedir.

Ek olarak şu belgeler istenmektedir:⁸⁹

- Kuruluş sözleşmesi
- Şirket tüzüğü
- Kira kontratı
- Nüfus cüzdanı ve/veya pasaport
- Kayıt ofisine vergi ödendiğine dair belge.

⁸⁶ Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

⁸⁷ Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

⁸⁸ Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

⁸⁹ Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

4.8. Kosova Vergi Sistemi

Yatırım malları ithalatı ve ihracata bağlı işlemlerde vergi muafiyeti söz konusudur. Kosova'nın AB ülkeleri ile ticaretinde CEFTA⁹⁰ (Merkezi Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması) üyesi olması, Avrupa pazarını hedeflemiş yatırımcılar için cazip imkanlar sunmaktadır. Vergi sistemi içerisinde, bireysel gelir vergisi, kurumlar vergisi, KDV, emlak vergisi, özel tüketim vergisi, gümrük vergisi ve stopaj vergisi bulunmaktadır.

Bireysel gelir vergisi aşağıda yer alan durumlarda uygulanmaktadır:⁹¹

- İşçi ve işveren ücretlerinden sağlanan gelirler;
- Kiradan elde edilen gelirler;
- Maddi olmayan duran varlıklardan sağlanan gelirler (lisans, telif hakları vs.);
- Banka kredileri, mevduatlar, tahvil ve diğer faiz getiren araçlardan doğan gelirler;
- Temmetü ve kar payları üzerinden alınan vergiler,
- Sermaye kazançları, gayrimenkul mülkiyeti devrinden doğan kazançlar
- Piyango ve diğer şans oyunlarından elde edilen gelir ve vergi mükellefinin öz kaynaklarını arttıran diğer gelirler.

Bireysel gelir vergisi aşağıda yer alan durumlarda uygulanmamaktadır:

- Diplomatik veya konsolosluk temsilcileri tarafından alınan maaş,
- Yabancı devlet adamları veya sivil toplum örgütleri temsilcileri tarafından alınan maaş, yardım kuruluşları temsilcilerinin aldığı maaşlar ve BM, UNMIK (Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu) ve diğer yabancı kuruluşlarda çalışan kişilerce alınan maaşlar.

Devamında yer alan kaynaklardan gelir elde eden vergi mükellefleri varlıklarını beyan etmek zorunda değildir:

⁹⁰ Central European Free Trade Agreement

⁹¹ Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

- Maaş
- Faiz
- Temettü, ödenmemiş kar payları
- Şans oyunları, piyango ve maddi olmayan duran varlıklar vs.

A. Kurumlar Vergisi:

Kosova'da faaliyet gösteren bütün firmalara %10 olarak uygulanmaktadır. Eğer vergi mükellefinin geliri 50.000 Euro üzerindeyse o zaman şirket kendi brüt geliri üzerinden veya kurumlar vergisi üzerinden vergi ödeme tercihi yapabilir.⁹²

Brüt gelir üzerinden vergi oranları şu şekilde belirlenmiştir:

- Ticaret faaliyetlerinden kaynaklanan gelirin %3'ü;⁹³
- Hizmet sağlamaktan kaynaklanan gelirin %5'i ve mal veya mülk kirasından kaynaklanan gelirin %16'sı.⁹⁴

B. KDV

KDV tüzel kişiler dahil Kosova'da iş yapan bütün bireyleri kapsar ve %16 oranında uygulanmaktadır. Aşağıda yer alan ithalat ve tedarikler dışında bütün mal ve hizmetler KDV oranına dahildir:⁹⁵

- Yolcuların yurtdışından satın aldıkları şahsi eşyalar;
- Turistlerin duty-free ürünleri;
- UNMİK yardım fonları tarafından ithal edilen mal ve hizmetler;
- Bakanlıklar, devlet kurumları, Kosova'da yardım amaçlı faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri tarafından sağlanan ürün ve hizmetler;
- Diplomatik temsilcilikler tarafından yapılan ithalat ve tedarikler;
- Uluslararası örgütler, KFOR, BM, Dünya Bankası tarafından yapılan ithalat;

⁹² Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

⁹³ Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

⁹⁴ Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

⁹⁵ Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

- Devlet hastaneleri tarafından ithal edilen bütün ilaçlar, sağlık hizmetleri, tıbbi aletler;
- UNMİK makamları tarafından verilen her türlü para cezası;
- Eğitim hizmetleri tedarikleri;
- Finansal hizmet tedarikleri;
- Satılan veya kiralanılan mülkiyet ve
- Belediyeler tarafından belirli bir ücret karşılığında verilen lisans ve izinler.

C. Emlak Vergisi

Vergi oranı arsanın piyasa değerinin %0.05-%1⁹⁶ oranı arasında değişmektedir. Sırasıyla 30 Haziran ve 31 Aralık tarihlerinde vergi ödemesi yapılır.

D. Özel Tüketim Vergisi

Kahve, tütün, alkollü içecekler, meşrubat, petrol ve ulaşım araçları (genellikle toplu taşıma araçları) bu vergiye dahildir. Kosova'da üretilen ürünlerde özel tüketim vergisi satış fiyatı üzerinden hesaplanır. İthal edilen ürünlerde ise vergi gümrük değeri üzerinden hesaplanır.

Aşağıda yer alan durumlarda özel tüketim vergisi muafiyeti sağlanmaktadır:

- İhraç mallarının üretiminde kullanılan hammadde ve diğer ek malzemenin ithalatında;
- Sadece insani yardım için kullanılacak ürünler (satış amaçlı olmayan ürünler) ithalatında ve UNMİK (Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu) yardım fonları tarafından ithal edilen mal ve hizmetler ve uluslararası örgütler; KFOR, BM, WB tarafından yapılan her türlü mal ve hizmet ithalatında.

⁹⁶Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

E. Gümrük Vergisi

Kosova'nın ithalat vergisi bölgedeki en düşük vergi oranıdır. Gümrük tarifesi şemasında ithal edilen bütün ürünlere %10⁹⁷ oranında gümrük vergisi uygulanır, ihracatta ise vergi uygulaması yoktur.

Vergi muafiyeti aşağıda yer alan durumlarda mevcuttur:

- Resmi kullanım amaçlı, diplomatlar veya konsolosluk için ithal edilen mal ve hizmetler;
- Birleşmiş Milletler Misyonu tarafından ithal edilen mal ve hizmetler ve UNMIK yardım fonları tarafından ithal edilen mal ve hizmetler ve sadece insani yardım için kullanılacak ürünler (satış amaçlı olmayan ürünler).

F. Stopaj Vergisi

- Temettü ödemelerinde %20 stopaj vergisi⁹⁸ uygulanır, kurumlar vergisi ödeyen yerli vergi mükelleflerine dağıtılan temettüler bu vergiye dahil değildir.
- Faiz ve telif hakları %20 stopaj vergisine dahildir ve kira ödemelerinde %16 stopaj vergisi uygulanır.

G. Emeklilik Fonu Payı

Kosova'da 2001/35⁹⁹ sayılı kanun gereğince işçi ve işveren brüt maaşları üzerinden %5 oranında emeklilik fonuna ödeme yapılması zorunludur. Kosova'da ilgili mevzuata göre yabancıların bu payı ödeme zorunluluğu bulunmamaktadır.

⁹⁷ Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

⁹⁸ Çevrimiçi, www.invest-ks.org, 30.3.2010.

⁹⁹ Kosova İş Kanunu, 35.madde.

5. TÜRKİYE İLE OLAN EKONOMİK İLİŞKİLERİN GELİŞİMİ

5.1.) İkili Ekonomik Ve Ticari İlişkiler:

Kosova bağımsızlığını yeni ilan etmiş bir ülke olarak Türkiye ile ekonomik, ticari, politik ve diğer birçok alanda işbirliğinin gelişmesi için gerekli altyapı çalışmalarını hızlandırmış bulunmaktadır. Halen devam etmekte olan bu çalışmaların neticesinde Kosova Türkiye Ticaret Odasının kurulması, diğer taraftan Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) işbirliği ile kurulan Kosova İş Konseyi geliştirmekte olan altyapının en somut örneklerindendir. Ayrıca Kosova Cumhurbaşkanı tarafından Türkiye ile Kosova arasında diplomatik ilişkilerin büyükelçilik düzeyine çıkarılması kararının alınması, ikili ilişkilerin daha üst düzeye ulaşması açısından çok büyük önem taşımaktadır.

Kosova’da yatırım için neler yapılabilir?¹⁰⁰

1. Türkiye’nin Kosova ile Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalaması AB’nin bölgeyi hızla kalkındırmak istemesi nedeniyle gerçekleşebilir.
2. Özel hastane işletmeciliği alanında birçok açık var. Farmaseutikal ilaç sektöründe de yatırım cazip görünmektedir.
3. Tarihi ve kültürel ortak mirasın korunması çalışmalarının yüksek mimari mühendislik, inşaat ve restorasyon gibi alanları Türk uzmanlar ile firmalar için potansiyel bir işkolu olabilir.
4. Otoyol inşaatı veya yol geliştirme çalışmaları önümüzdeki dönemde gündeme gelecek deneyimli firmalar bu alanda projeler üstlenebilir.
5. Kosova ile Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (EBRD) ve Avrupa Yatırım Bankası arasında imzalanmış olan anlaşmalar da müteşebbislere kredi sağlama imkanı veriyor.
6. Tekstil ürünlerimizden özellikle genç nüfusa hitap eden markalı hazır giyim üreticileri için geliştirmekte olan bir piyasadır.
7. Kış Turizmi için otel ve kayak merkezi alanında açık bulunmaktadır. Bu alan yatırımcılara önemli imkanlar sunmaktadır.

¹⁰⁰ **Referans** Gazetesi, DEİK Küresel Eki, “Ucuz işçi cenneti Kosova, yatırımın yeni stratejik üssü”, 7.1.2008, s.1.

Kosova’da küçük ölçekli hizmet sektörüne ilişkin Türk işletmelerin (inşaat, lokantacılık, kuaför, diş teknisyenliği vs.) yanı sıra büyük ölçekli firmalar da faaliyet göstermektedir.

Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Bechtel & ENKA inşaat şirketleri, (Amerikan-Türk Konsorsiyumu), Arnavutluğun Morina sınır kapısından Sırbistan’ın Merdare sınır kapısına kadar üç yıl sürecek olan otoyol projesini üstlenmektedirler. Söz konusu otoyol Kosova’yı Arnavutluğun Durres liman şehrine bağlamaktadır.

- Limak Yatırım’ın, Nisan 2011 itibarı ile Kosova Priştine’deki, Priştine Uluslararası Adem Yaşari Havalimanı’nın işletilmesi ve geliştirilmesi projesini devir alma hakkı kazanan şirkette %49 oranında hisse sahibidir. Bahse konu şirketin %10’luk hissesi Aeroports de Lyon Management et Services S.A. şirketine aittir.¹⁰¹

- Çalık Grubu, 2007 yılında Arnavutluk’un öncü bankalarından Banka Kombetare Tregtare (BKT)’nin Kosova şubesini açmıştır. Söz konusu bankanın halihazırda 23 şubesi¹⁰² bulunmaktadır. Bunlardan 21’i Kosova’nın önde gelen şehirlerindedir (Pristine, Prizren, Peja, Gjakova vs.) Geri kalan ikisi ise Adem Jashari Havaalanı ve diğeri Kosovayla Makedonya’yı bağlayan Hani e Lezit gümrük kapısında bulunmaktadır.

- Tepe Savunma ve Güvenlik Sistemleri A.Ş. Kosova’da faaliyet gösteren Türk firmaları arasında olup silahlı güvenlik hizmeti sağlamaktadır.

- Özerler Holding, Suhareka’da özelleştirilen bir konveyör bandı fabrikasını satın almış ve yenileyerek faaliyete başlamıştır.

¹⁰¹ Çevrimiçi, http://www.limakyatirim.com/limak_yatirim.aspx, 18.5.2011.

¹⁰² Ekim 2011 itibarıyla.

- 2008 yılının başında Türk Ekonomi Bankası (TEB) ve BNP Paribas Ortaklığı başkent Priştine ve diğer şehirlerde hizmete girmiştir.

- Personelinin büyük çoğunluğu Türkiye’den gelmiş doktorlardan oluşan “Bahçeci Hospital”, Priştine yakınlarında kurulmuştur. Faaliyet alanı kadın hastalıkları ve tüp bebektir. Tüp bebek alanında Kosova’da önemli açık bulunmaktadır. Sözkonusu hastane büyük ilgi görmektedir.

-Priştine yakınlarında yer alan Kalp ve Damar Hastalıkları Hastanesi, Türk yatırımcılar tarafından gerçekleştirilen yatırımlar arasındadır. Bunun yanısıra Nobel İlaç A.Ş. pazarlama ve dağıtım ofisi Priştine’de bulunmaktadır.

-Türk Hava Yollarının her gün İstanbul’a uçuşları vardır. Yaz aylarında Antalya ve benzeri turistik bölgelere uçuşlar yoğun ilgi görmektedir.

-Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesinin, 2012 yılında Prizrende kampüs kurma girişimleri bulunmaktadır.

- Bunların dışında ODTÜ (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)’nün, Kosova’da kampüs kurma girişiminde bulunması, GÜLİSTAN firmasına ait okulların ve TOBB – Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi’nin Kosova’da faaliyete geçmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelmiş olduğu noktanın önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye ile Kosova arasında “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması” 7 Nisan 2006 tarihinde imzalanmıştır. Kosova Başbakanı, 2005 yılı değerlendirmesinde iç pazarın serbest hale gelebilmesi için bölge ülkeleri ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalamaya hazır olduklarını ifade etmiştir.

5.2.) Yeni İşbirliği Olanakları

Kosova, Güneydoğu Avrupa’nın mineraller bakımından en zengin ülkesi olup önemli miktarda kömür, boksit, kurşun, çinko, ferronikel ve manyezit yataklarına

sahiptir.¹⁰³ Son dönemde Kosova’da özellikle maden endüstrisi alanında yapılmakta olan özelleştirmelerin ağır sanayi yatırımına dönüşmesi beklenmektedir

Özellikle madencilik konusunda Kosova makamlarıyla işbirliğine gidilmesinin örneğin Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğünün Kosovalı yetkililerle temaslar kurması, Kosova’ya gelerek yerinde incelemeler yapması veya Kosova’dan bu alanda heyetlerin Türkiye’ye davet edilmesi faydalı olacaktır.¹⁰⁴

Ayrıca, özel hastane işletmeciliği alanında açık bulunmaktadır. Kosova mevzuatı özel hastane işletmeciliğine uygundur. 18 Aralık 2003¹⁰⁵ tarihinde Türkiye ile imzalanan Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması bu alanda işbirliğine imkan tanımaktadır.

Kosova’da Osmanlı döneminden kalma pek çok mimari yapı bulunmaktadır. Türkiye de, söz konusu eserlerin restorasyon çalışmalarına gerek akademik uzmanlık ve teknik destek, gerekse ekonomik katkılarla müdahil olmaktadır.

Restorasyon çalışmaları sona eren Sultan I. Murat Türbesi’nin restorasyonunun aynı zamanda Mostar Köprüsü’nün restorasyonunda da çalışmış olan ERBU firması üstlenmiştir. İtalya, İsveç gibi ülkeler de restorasyon çalışmalarıyla yakından ilgilenmektedir. Kosova’daki tarihi ve kültürel mirasın korunması çalışmalarının yüksek mimari, mühendislik, inşaat ve restorasyon çalışmalarıyla yakından ilgilenmektedir. Kosova’daki tarihi ve kültürel ortak mirasın korunması çalışmalarının yüksek mimari, mühendislik, inşaat, restorasyon vs. alanlarda potansiyel bir iş kolu teşkil edebileceği ve eser sayısının çokluğu nedeniyle uzun dönemli istihdam olanağı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Çok sayıda Kosovalı farklı sektörlerde istihdam edilmek üzere Türkiye’de eğitim görmektedir. Bu eğitimler arasında kamu ve özel sektör tarafından istihdam edilmesi mümkün olan özellikle insan kaynakları, bütçe geliştirme stratejileri gibi alanlar da mevcuttur. Kosova’nın piyasa ekonomisine geçiş aşamasında dış transfer

¹⁰³ Kosova Ekonomi Sektörü Genel Analizi, **Kosova Türkiye Ticaret Odası**, Pristine, 2010,s.15.

¹⁰⁴ **A.g.e.**

¹⁰⁵ **Zeri** Gazetesi, “Marrveshje me Turqijen”, Pristine, 24.12.2003,s.2..

ve bağışlara dayalı ekonomik yapısının uzun vadede, istikrarlı büyüme stratejisine dönüştürülmesi hedeflenmektedir.

Kosova ile Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (EBRD) ve Avrupa Yatırım Bankası arasında imzalanmış olan anlaşmalar Kosova'ya yatırım yapmak isteyen müteşebbislere kredi verme imkanı sağlamaktadır.

DEİK'in düzenlemiş olduğu "Türk-Kosova İş Formu"nda dönemin Kosova Ticaret Odası Başkanı ve Kosova AB Entegrasyon Bakanı Besim Beqaj'ın 30.03.2010 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Türk – Kosova İş Forumu"nda yaptığı konuşmada Kosova'nın uzun vadeli yatırımlar için elverişli olduğunu belirtmiştir. Krizin etkisinden dolayı yabancı yatırımların azaldığını ancak krizi aşmak için yapılan yatırımların uzun vadeli olduğunu ve bölgedeki bazı ülkelerle sorunlar yaşandığını ifade etmiştir. Sırbistan'a yapılan ihracatın Sırp Hükümeti tarafından engellendiğini hatırlatarak bunun Türkiye için avantaj olabileceğini belirten Beqaj, Türkiye ile Serbest Ticaret Anlaşması'nın önemine de değinmiştir. Kosova ekonomisinin Avrupa ekonomisi ile rekabet edecek düzeyde gelişmediğini ve üretim ilişkilerinin düşük olduğunu belirten Beqaj, Türkiye'de üretilen ürünlerin Avrupa Birliği'ne ihraç edilmesinde Kosova'nın köprü rolünü üstlenebileceğini ve pazarın büyüyebileceğine dikkat çekmiştir.¹⁰⁶ Ekonomi için önceliklerinin yeni işyerlerinin açılması ve yoksulluğun ortadan kalkması ile sınırlı olmadığını belirten konuşmasında uzun vadeli yatırım projelerinin önemine vurgu yapmıştır. Kosova'nın Türkiye'ye yıllık 6 milyon Euro ihracat yaptığını ve Türkiye'den 137 milyon Euro¹⁰⁷ ithalat yapıldığını belirten Beqaj, Kosova – Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin yeterli düzeyde gelişmediğine değinerek, Türk ve Kosovalı yatırımcıların birlikte işbirliği içinde çalışabileceklerine vurgu yapmıştır. Kosova'daki kurumların yabancı yatırımcılara her konuda yardımcı olacağını belirtmiştir.

Sözkonusu toplantıda dönemin Maliye ve Finans Bakanı Ahmet Shala'nın yaptığı konuşmada, Türk yatırımcıların ilgisi ile yatırımlarda %7¹⁰⁸ oranında büyüme hedeflendiğini, ekonomik krize rağmen Kosova ekonomisinin ayakta durduğunu

¹⁰⁶ Besim Beqaj, Turkish-Kosovar Business Forum, İstanbul, 30.3.2010.

¹⁰⁷ Besim Beqaj, Turkish-Kosovar Business Forum, İstanbul, 30.3.2010.

¹⁰⁸ Ahmet Shala, Zhvilimi Ekonomik dhe Biznes ne Kosove, İstanbul, 30.3.2010.

belirtmiştir. Shala, en yüksek vergi oranının %10¹⁰⁹ olduğunu ve Avrupa’da en düşük vergi alan ülke olmayı hedeflediklerini açıklamıştır. Türkiye’den ithalatlarının çok yüksek olduğunu hatırlatan konuşmasında, Kosova pazarında daha fazla Türk yatırımcısını görmek istediklerine vurgu yapmıştır. Kosova’daki yatırımları arttırmak için son iki yıl içinde teşvik edici çalışmaların yapıldığını belirten Bakan, vergilerin %20’den %10’a¹¹⁰ düşürüldüğünü belirtmiştir. Özelleştirmeleri teşvik edici uyum yasaları ile ilgili çalışmaların yürütüldüğünü vurgularken, Türk firmalarının havaalanı, telekomünikasyon, enerji gibi alanlarda büyük projelerde yer aldıklarına vurgu yapmıştır.

Gıda işleme, madencilik ve enerji, ağaç işleme, tekstil, turizm ve inşaat sektörleri öncelikli olmak üzere birçok sektörde yatırım olanağı bulunmaktadır. Gıda işleme sektörünün Kosova’da geleneksel olarak güçlü olduğu hatırlatılırken süt ürünleri, et ürünleri ile sebze meyve ürünleri öne çıkan kalemler olarak belirtilmiştir. Metal ve metal işleme alanında Avrupa standartlarında son derece rekabetçi fiyatlarda yatırım olanakları olduğu kaydedilirken, enformasyon teknolojilerinin son on yıllık dönemde kaydettiği gelişme aktarılmıştır. Turizm alanında kış turizmi (kayak merkezleri) başta olmak üzere yaz turizmi (spor aktiviteleri), sağlık turizmi (termal su ve kaplıcalar) ve tarih-kültür turizmi için önemli yatırım potansiyelleri bulunduğu belirtilmiştir. Otoyol projesinin Kosova için çok önemli olduğu kaydedilmiştir.

Kosova’da çoğulcu ve katılımcı bir demokrasinin kurulması, tüm Kosovalıların, barış içinde yaşayabilecekleri güvenli bir ortamın tesis edilmesini ve Kosova’nın Balkan bölgesinde hak ettiği konuma biran önce kavuşması gerektiği ifade edilmiştir.

5.3.) İkili Ticarete Yaşanan Sorunlar

Kosova’da yatırımların önündeki en büyük engellerden biri yasal prosedürlerde bazı eksikliklerin var olması, anlaşmazlıkların yargıya intikal etmesi ve davaların uzun sürmesidir. Ödeme konularında da sorunlarla karşılaşıldığı ifade

¹⁰⁹ Ahmet Shala, Zhvilimi Ekonomik dhe Biznes ne Kosove, İstanbul, 30.3.2010.

¹¹⁰ Ahmet Shala, Zhvilimi Ekonomik dhe Biznes ne Kosove, İstanbul, 30.3.2010.

edilmektedir. Bu tür şikayetler, Kosova Ticaret Odası ve UNMİK makamları tarafından imkanlar dahilinde soruşturulmaktadır.

Meyve suyu üreticisi Freşa Kosova'da 2004 yılında yatırım kararı aldı, ancak 'uluslararası garanti alamadığı' için bu kararından vazgeçti. Freşa Satış Genel Müdürü Razi Erdoğan, "Meyve suyu üretiminde Kosova'da ciddi bir potansiyel var. Ancak şu anda yatırım planı rafa kalktı. Sadece ülkedeki gelişmeleri takip ediyoruz" dedi.

Turkcell de, Kosova GSM ihalesine teklif verme kararından vazgeçmişti. Turkcell'den yapılan açıklamada, şirketin daha önceki duyurusunda Kosova GSM ihalesine teklif verme hususunu değerlendirdiği bildirilirken, "Şirketimiz, yapılan değerlendirmeler sonucunda, Kosova GSM ihalesine teklif vermeme kararı almıştır" denilmiştir. Ancak her iki kararın da Kosova'nın bağımsızlık ilanından önce alınmış olduğunu vurgulamak gerekir.

Savaş döneminden sonra Kosova tarafının Türkiye'nin ihraç mallarına olan ilgisi artmıştır. Ancak zamanla bölgedeki diğer ülkelerin pazara girmesi, böylece tüketim mallarının diğer bölge ülkelerinden de temin edilmesi imkanının doğması, AB ülkelerinin daha düşük gümrükle mal ihraç etmeleri en önemli nedenler arasında yer almaktadır. İlk dönemde kalitesi düşük malların da ihraç edilmiş olması ve malların kaliteli olmadığı gibi bir düşüncenin yayılması nedeniyle Türk mallarının Kosova ithalatındaki yeri gerilemiştir. Türkiye'den gelen malların dahil oldukları gümrük ve KDV de Kosova'ya giren diğer ülke mallarıyla rekabet ortamına yol açmaktadır.

Yılda 2000 civarında TIR Türkiye'den Kosova'ya taşımacılık yapmaktadır. Kosova'ya giren kamyon ve TIR'ların hamili bulundukları uluslararası sigortalar Kosova için geçerli olmadığından Kosova'ya girişte ayrıca sigorta bedeli ödenmektedir. Kosova'dan Türkiye'ye gelen KS plakalı araçlar da benzer şekilde ek bir sigorta ödemektedirler. Araç ruhsat bedelleri ve sürücü belgelerinin Türkiye tarafından tanınmasına karar verilmiş; ancak Üçüncü Taraf Sigorta Poliçelerinin Tanınmasına İlişkin Anlaşma imzalanmamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOSOVA’NIN AB ÜYELİK SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Soğuk savaş döneminin sona ermesiyle birlikte, Avrupa’da yapısal dönüşümler baş göstermeye başlamıştır. 1993’te Maastricht Antlaşması’nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, ekonomik işbirliğini içeren ortaklığın yanına hukuksal boyut, ortak güvenlik ve dış politika konuları da eklenmiştir. Ancak Sovyetlerin ardından Yugoslavya’nın da dağılma sürecini yaşaması bölgesel dengeleri değiştirmiştir. Bosna’da 1992’de başlayan iç savaş, 1995’te NATO öncülüğündeki askeri bir müdahale ile sona ermiştir. Avrupa’nın yanı başında gerçekleşen soykırıma zamanında müdahale edilmemesi birçok açıdan eleştiri konusu olmuştur.

Kosova’daki krizde uluslararası camia Bosna olayında olduğundan çok daha uyanık davranmışsa da, AB’nin NATO olmadan kriz bölgelerinde “sorun çözücü” aktör olmaktan çok uzak olduğu anlaşılmıştır. Bu noktada yine ABD ve NATO ön planda olmuştur. Kısacası, 1990’lı yıllarda Balkan coğrafyasında meydana gelen çatışmalar karşısında Avrupa ülkelerinin ortak güvenlik ve dış politika geliştirme bağlamındaki yetersizlikleri gün ışığına çıkarken; soğuk savaş sonrası dönemde sorgulanır hale gelen NATO, söz konusu kriz ortamlarını fırsata çevirmeyi başarmış bir şekilde, varlığını ve gerekliliğini meşruiyet zemininde temellendirmiştir. Birliği Balkanlar’da etkin kılan husus, bölge ülkelerine verilen AB üyelik perspektifi olmuştur.

AB’nin Balkanlar’da önemli bir noktaya gelmesinde bölge ülkelerine NATO ve AB üyelik kapılarının açık tutulmasının etkisi büyüktür. Birliğin bölgeye yönelik politikasını “İstikrar ve İşbirliği Süreci” (SAP: Stabilisation and Association Process) kapsamında finansal yardımlar ve bölge ülkelerine ticari anlamda sağlanan kolaylıklar da temellendirdiğini görmekteyiz. 2000 yılında Zagreb’te gerçekleştirilen zirvede Batı Balkan ülkelerinin AB’nin “potansiyel adayları” oldukları belirtilirken, Aralık 2002 Kopenhag Zirvesinde de bölge ülkelerinin AB üyelik süreçlerinin destekleneceği bildirilmiştir. AB’nin Selanik 2003 Zirvesinde Balkanların geleceğinin AB’nin sınırları içerisinde olduğu vurgulanmıştır. 2004 Brüksel Zirvesinde Balkanlar’a ilişkin

daha ziyade genişleme ile ilgili konulara yer verilirken, Romanya ve Bulgaristan'ın 2007'de tam üye olacakları ve Hırvatistan'ın gayretlerinden duyulan memnuniyet ifade edilmiştir. 11 Mart 2006 tarihinde Salzburg'ta gerçekleşen AB Dışışleri Bakanları ve Batı Balkan ülkelerinin gayri resmi zirvesinde Batı Balkanlar'a yönelik Selanik Zirvesinde alınan kararlar teyit edilmiş ve Balkan ülkelerinin istikrar, demokratikleşme, ekonomik kalkınma ve AB üyeliği konularında önemli ilerlemeler sağladıkları vurgulanmıştır. Batı Balkan ülkelerinden bazılarının ve Kosova'nın en iyimser tahminle 2015 yılında AB'ye tam üye olacakları tahmin edilmektedir. Ancak Kosova'nın kaydetmesi gereken birçok aşama daha vardır. Gerek Kosova gerekse Yugoslavya'dan kalan diğer eski sorunlar nedeniyle Sırbistan açısından sürecin biraz daha sancılı olacağı düşünülse de, Sırbistan da AB üyeliği konusundaki iradesini açıkça ortaya koymuştur.

Batı Balkan ülkelerinin AB fotoğrafında yerini alacakları hususunda şüphe yoktur. AB'nin Yunanistan, Slovenya, Bulgaristan ve Romanya'yı kendi bünyesine katması, Batı balkanları çevrelediği ve adeta bir iç bölge haline getirdiği görüntüsünü vermektedir. Bu noktada, AB'nin gelecek yıllardaki genişleme stratejisinde daha fazla yoğunlaşacağı konular arasında Batı Balkanların yer alacağı unutulmamalıdır.

İstikrar ve Katılım Süreci (İKS), AB'nin Batı Balkanlara uyguladığı politikanın çerçevesini oluşturmaktadır. Bu sürecin temel hedefi yapılacak olan ekonomik ve politik reformlar sayesinde bu yörenin istikrara kavuşmasını ve bu sayede AB yolunda reformlar gerçekleştirilmesini sağlamaktır.

Avrupa Komisyonu'nun 20 Nisan 2005 tarihinde yapılan toplantısında "Kosova İçin Bir Gelecek" bildirisi yayınlanmıştır.¹¹¹

"...Batı Balkanların Avrupa perspektifi aynı zamanda Kosova için de açıktır...Batı Balkanlara ait politikalarımızın odak noktasında Avrupa'nın geleceği yer almaktadır ve bu hedef İstikrar ve Katılım Süreci (İKS) sayesinde gerçekleşecektir. Kosova'nın komşuları Avrupa ile yakınlaşma gayreti içinde iken, onun kenarda kalmaması çok önemlidir...Avrupa hedefine doğru ilerleme kaydetmesi için, Komisyon, bundan böyle

¹¹¹ Avrupa Komisyon'unun "Kosova İçin Bir Gelecek " bildirisi 20 Nisan 2005 tarihinde Priştine'de düzenlenen toplantısı ardından, Avrupa Komisyonu Batı Balkanlar sorumlusu Reinhar Priebe tarafından okunmuştur.

de Kosova'ya yardımlarını esirgemeyecektir. Demokrasinin sağlanması, insan hakları, azınlıkların korunması, yasalara uyum sağlanması, piyasa ekonomisi reformlarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Nihayetinde Kosova'nın geleceği Kosovalıların elinde bulunmaktadır...”

2003 yılının Haziran ayında Avrupa Konseyi'nin Selanik'te gerçekleşen oturumunda Batı Balkanların Avrupa Birliğine entegrasyon süreci ele alınmıştır. Batı Balkan ülkelerinin ilk sırada ekonomi alanında gerçekleşecek olan reformların, piyasa ekonomisine geçişin, demokrasi ve insan haklarının bu oturumda özellikle altı çizilmiştir.

Demokrasi ve AB Yasalarına Uyum:¹¹²

1. Multi etnik (çok uluslu) bir Kosova'nın oluşmasına özen gösterilmesi.
2. AB uyum politikalarının ve Hükümet tarafından çıkarılacak olan yasaların uyumlu olması ve denetlenmesi.
3. Rüşvet ve örgütlü suçlara karşı mücadelenin sürdürülmesi.
4. Kanunların AB yasaları ile uyumlu olması.
5. Kamu hizmetlerinde reformların yerine getirilmesi.
6. Yargıda reformların uygulanması.
7. Azınlıkların korunması.
8. İfade özgürlüğünün sağlanması.
9. Savaş Suçları mahkemesi ile işbirliğinin sürdürülmesi.
10. Kosova yasama sisteminin aşamalı olarak AB yasama sistemi ile uyumlaştırılması yönünde çalışmaların devam etmesi.

Piyasa Ekonomisi ve Yapısal Reformlar:¹¹³

1. IMF ile işbirliği ve Kosova'nın makroekonomik önceliklerinin belirlenmesi.
2. Özelleştirme sürecinin canlandırılması ve kapsamlı bir stratejinin belirlenmesi.

¹¹² A.g.e.,s.3

¹¹³ A.g.e.,s.5

3. Yabancı yatırımların özendirilmesi için teşvik politikalarının ve mekanizmalarını gelişimi.
4. Ekonomiye uzun vadeli finansman sağlanması için bankacılık sektöründe kapasitelerin gelişiminin sağlanması.
5. İstihdam sorununa çözüm bulunması ve sosyal politikaların gelişiminin sağlanması.

Kamu Finansmanının Yönlendirilmesi:¹¹⁴

1. Yapılan kamu harcamalarının daha şeffaf olması ve denetlenmesini sağlayacak teknik sistemin gelişiminin sağlanması.
2. Ulusal veya Uluslararası fonların kötüye kullanım ihtimali ve denetlenmesinin sağlanması.

Kaydedilecek olan ilerlemeler hakkında Avrupa Komisyonu'na sürekli olarak rapor sunulmaktadır. şimdiye kadar ki zaman dilimi içerisinde, tüm ilgili bakanlık ve diğer organlarla işbirliği sürdürerek Avrupa Komisyonu için üç ilerleme raporu hazırlanmış bulunmaktadır. Bu raporlarda elde edilen veriler, Avrupa Komisyonu'nun Kosova hakkında yıllık raporların hazırlanmasında esas oluşturmıştır.

CARDS¹¹⁵ (İmar, Kalkınma ve İstikrarın Sağlanması İçin Topluluğun Yardımı)

Topluluğun 1999 yılı itibari ile bu yardımların tutarı 1,6 milyar Euro'yu aşmış bulunmaktadır. CARDS'ın öncelikleri arasında şunlar bulunmaktadır: mültecilerin geri dönmeleri dahil demokratik istikrarın sağlanması, sivil toplum ve medya, iyi yönetim ve kurumsal altyapının oluşumu, yargı reformu, polis, organize suçlar, kamu yönetim reformu, gümrükler, sosyal ve ekonomik kalkınma, piyasa ekonomisinin gelişimi, çevre, eğitim yer almaktadır.

¹¹⁴ A.g.e.,s.11.

¹¹⁵ Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization

3.1. CEPP¹¹⁶ Tarafından 2009 Kosova İlerleme Raporu Hakkında Yapılan Değerlendirmeler

Avrupa Komisyonu Balkan Dairesi sorumlusu Per Mirel, 2009 yılı Kosova İlerleme Raporunu hükümet temsilcilerine teslim etmek üzere 14 Ekim 2009 tarihinde Kosova'ya gelmiştir. Kosova Hükümeti yetkili ağızlarından yapılan ilk açıklamalarda raporun ayrıntılı bir şekilde inceleneyeceği ileri sürülürken bu belgenin içeriğinde önemli ölçüde olumlu değerlendirmeleri sevindirici bir unsur olarak nitelendirilmiştir.

Diğer yandan muhalefet, İlerleme Raporunda mevcut olumsuz not ve değerlendirmeler yüzünden iktidarı ağır bir şekilde eleştirmektedir. Özellikle, yargıda çözüm bekleyen dosya sayısındaki artış, değişik kurumlarda görülen rüşvet ve kayırmacılığın yüksek boyutlara ulaşması, medya ve kamu şirketlerine hükümet tarafından müdahalelerin artması yüzünden, muhalefet, iktidarı top ateşine tutmaktadır.¹¹⁷

2009 yılı Kosova İlerleme Raporu, 14 Ekim 2009 tarihinde yayınlandı.¹¹⁸ Raporda yapılan değerlendirme ve kullanılan dilin ayrıntılarını inceleyen Politika ve Avrupa Politikaları Merkezi¹¹⁹ karşılaştırma ve yorum yaparken Kosova Hükümet Programı ve benimsenen stratejiler, mevzuat ve kamu politikaları gibi belgelerde saptanan öncelikleri kıyasladı. Bu analizin amacı, Avrupa entegrasyon süreci ilkesinden hareket ederek Raporda saptanan ana noktaları bağımsız bir açıdan belirlemek ve Kosova kurumlarının öncelikli faaliyet alanlarını saptamaktan ibarettir.

Bu araştırmanın en önemli hedefleri arasında Kosova'nın ekonomik-politik kalkınmasını kolaylaştırma işlevinde olan AB'nin mevcut enstrümanlarının belirlenmesidir. Çalışmadan çıkan temel öneri ise Kosova kurumları tarafından

¹¹⁶ Çevrimiçi, <http://cepp-ks.org>, Raporti i Progresit për vitin 2009 për Kosovën: Zbërthimi i Mesazhit të Komisionit Evropian dhe performansa e institucioneve të Kosovës, Center for European Policy and Politics, Kosova'nın Avrupa Birliği'ne entegrasyonu ile ilgili politikaların analizi ile ilgilenen ve merkezi Priştine'de bulunan bir think - tank kuruluşu 15.Ekim 2009

¹¹⁷ Koha Ditore Gazetesi, Balkan Politikaları konusunda 14.10.2009 tarihli, Kosova Muhabiri Bekim Shehu'nun yayınladığı analiz – haberi.

¹¹⁸ Avrupa Komisyonu'nun 2009 Kosova İlerleme Raporu, 2009 – 2010 Gelişme Stratejisi ve Temel Meydan Okumalar başlığı altında 14.10.2009 tarihinde yayınlandı ve 56 sayfadan oluşur.

¹¹⁹ Centre for European Policy and Politics, Raporti i Progresit për vitin 2009 për Kosovën: Zbërthimi i mesazhit të Komisionit Evropian dhe performansa e institucioneve të Kosovës, 15 Ekim 2009

istenen kriterlerin yerine getirilmesinden sonra vize liberalleşmesinin sağlanması yönünde Kosova ile AB arasında diyalog imkanlarının gerçekleşmesi ile ilgilidir.

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan İlerleme Raporunda Kosova kurumlarının kaydettikleri başarıların ölçülmesinde kullanılan dil değişik açılardan yorumlanabilir. Elde edilen sonuçlar ile ilgili yapılan değerlendirmelerde kullanılan tabirler arasında en sık kullanılanlar arasında şunlar yer alır: “ilerleme kaydedilmemiştir; küçük bir ilerleme görülmüştür; yetersiz bir ilerleme; kısmen ilerleme”¹²⁰. Yeterli ilerlemenin kaydedilmediği alanlar ile ilgili kullanılan bu dilde gözlenen nüanslar Kosova kurumları tarafından değişik içerikte mesajların kamuoyuna bildirilmesine yol açmıştır.

3.2. İlerleme Raporunda Yapılan Temel Uyarılar

2009 Kosova İlerleme Raporunda işaret edilen temel bulgular şöyle sıralanabilir¹²¹:

- Politik iradenin gerçekleşmemesi ve Kosova Hükümeti tarafından Avrupa entegrasyon aşamalarının iyileşmesi ve daha başarılı bir şekilde koordine edilmesinin sağlanması,¹²²
- Hukuk üstünlüğünün sağlanması ve bağımsız yargı sisteminin daha başarılı bir şekilde çalışması,¹²³
- İfade özgürlüğü ve bağımsız medyaya getirilen kısıtlamalar ve engellerin azaltılması,¹²⁴
- Rüşvet, organize suçlar ve para aklanmasına karşı yürütülen çalışmaların başarısız sonuçlanması,¹²⁵
- Kapasite yapılanmasında gecikmeler, yüksek makamlara atamalarda politik baskıların etkisi ve kamu idaresinde uzmanlığın yetersizliği,
- 2008 yılına kıyasla kamu ihale süreçlerinde gerilemenin gözlenmesi,

¹²⁰ Çevrimiçi, <http://cepp-ks.org>, 15.10.2009.

¹²¹ A.g.e. , s.42.

¹²² A.g.e., s.43.

¹²³ A.g.e. s.45.

¹²⁴ A.g.e. s.47.

¹²⁵ A.g.e., s.49.

- Kamu ihaleleri ile ilgili yapılan anlaşmalarda çok sayıda örnekte tarafsızlık, objektivlik ve şeffaflık ilkelerine uyumun gösterilmemesi,
- Sürdürülebilir bir ekonomi politikası ve mali politikaların eksikliği,
- Bölgesel işbirliği girişimlerinde Kosova'nın uyumlu bir şekilde temsil edilmesi yönünde yetersiz kalması ve bu girişimlerde UNMIK'e düşen görevlerin netlik kazanmaması,
- Azınlık topluluğu temsilcilerinin entegre edilmeleri sürekli bir sorunu oluştururken, özellikle de kültür hakları, din ve eğitim alanında hakların gerektiği gibi yerine getirilemediğinin altı çizilmektedir.

Kosova'nın ilan edilen bağımsızlığı ile ilgili AB üye ülkeleri arasında bir oybirliğinin sağlanamamış olması, Kosova'nın AB ile ilişkilerini başlatması yönünde ciddi bir engeli oluşturmaktadır. Kuruluşundan bugüne kadar tüm aday ülkelerin AB'ye üye olmasında izledikleri yol ve mekanizmaların yerine her ne kadar geçmese de dahi, Kosova'da kaydedilen ilerlemenin ölçülmesi için AB diğer alternatif ölçme mekanizmaları saptamıştır. AB'nin birkaç ülkesi tarafından Kosova'nın bağımsızlığının henüz tanınmamış olması, Kosova'nın AB'ye üye olma sürecini bir hayli zor kılmasına rağmen, böyle bir durum Avrupa standartları teknik kriterlerinin yerine getirilmesine engel olmayacağına vurgu yapılmaktadır. Avrupa standartları ne kadar kısa bir zaman içerisinde yerine getirilirse, uygulanırsa AB'nin, Kosova'nın AB'ye üye olması formülünü daha kolay bulmasına yardımcı olacaktır.

İlerleme Raporunda saptanan ve yerine getirilmesi gereken ödevler arasında, CEPP,¹²⁶ Kosova Meclisi, Hükümet ve diğer kurumların Ekim 2009 ila Eylül 2010 döneminde yerine getirmeleri gereken ödevleri arasında şunlara yer vermektedir:

¹²⁶ A.g.e., s.51.

Kosova Meclisi

- Kanun tasarılarını görüşmek üzere Meclis komisyonunun daha işler bir duruma gelmesi yönünde mali ve profesyonel desteğin sunulması,¹²⁷
- Hükümet ve diğer bağımsız kuruluşların faaliyetlerin denetimi ve Meclis komisyonları önünde hesap vermelerinin sağlanması,
- Meclis tarafından Avrupa ajandası hedeflerinin daha da güçlenip önplana alınması,
- 2010 yılında çıkarılacak kanunlar arasında Avrupa ajandası ile ilgili olanlara önceliğin verilmesi,¹²⁸
- Rüşvete karşı kanun düzenlemelerin değiştirilip tamamlanması girişiminin Meclisin kendisi tarafından bizaat hazırlanmasıdır.

Kosova Hükümeti

- 2010 yılında hazırlanacak kanun tasarıları arasında İlerleme Raporu ve Kosova ile ilgili fizibilite raporlarında belirlenen önceliklere ağırlık verilmeli,
- Kosova kurum ve kuruluşlarında mevcut Avrupa entegrasyon birimlerinin rollerinin güçlendirilmesi ve onlara gereken mali ve finans kaynaklarının temin edilmesi sağlanmalı,
- Avrupa Partnörlüğü Etkinlik Planı'nın gerçekleşmesi için Kosova Bütçesinden sürdürülebilir kaynakların temin edilmesi,¹²⁹
- Kamu yönetimde tarafsızlık, profesyonizm ve başarılı bir idarenin sağlanması işlevinde olan politikalar ve mevzuatın tamamlanması,
- İnsan hakları ve azınlık haklarını düzenleyen kanunlara saygı gösterecek şekilde kurumsal altyapının güçlenip sağlanması,
- RAE¹³⁰ topluluğu temsilcilerinin karşılaşmakta oldukları durumların iyileştirilmesi yönünde acil önlemlerin alınması,

¹²⁷ A.g.e.,s.69.

¹²⁸ A.g.e.,s.69.

¹²⁹ A.g.e.,s.73.

¹³⁰ RAE = Kosova'da yaşayan Roman, Aşkali ve Mısırlı topluluğu temsilcisi olan kimseler için Kosova'da ve politik terminolojide kullanılan bir kısaltma

- Kosova Eğitim Bakanlığı tarafından saptanan müfredat ile uyumlu olarak azınlık dillerinde ders kitaplarının hazırlanması.

Yargı Sistemi

- Kosova Yargı Kurulu, Kosova Meclisi ile işbirliğinde bulunarak hazırlanacak kanun paketi sayesinde yargı sisteminde reformu sağlayacak yasal çerçeve temin edilmeli,¹³¹
- Yargıç sayısının artırılması için bütçeden daha fazla kaynak ayrılması, Sırp yargıçlarının da katılımlarının sağlanması ve mahkemelerin yeniden yapılanmasının sağlanması,

Bağımsız Kurumlar

- Bağımsız kurum ve otoritelerin, özellikle de Halkın Avukatı'nın¹³² çalışmaları için mali ve insan kaynaklarının sağlanması,
- Rüşvete Karşı Ajans ve Savcılık arasında işbirliğin kurumsal bir seviyeye erişmesi,¹³³
- Siyasi partilerin finansman kaynakları ve yöneticilerin mal varlıkları ile ilgili beyanlarda şeffaflığın sağlanması,
- İfade özgürlüğün güçlendirilmesi yönünde önlemlerin alınmasıdır.

3.3. POLİTİK KRİTERLER

3.3.1. Kosova Meclisi

2009 İlerleme Raporunda, Kosova Meclisi'nin ilerleme kaydettiği alanlar olarak, Kosova'nın Avrupa Entegrasyon Öncelikleri ve Stratejisi ile ilgili Kararın ve bununla ilgili Etkinlik Planı'nın onaylanması gösterilmektedir. Kanunların

¹³¹ A.g.e.s.75.

¹³² Kosova Ombudsperson Kurumu

¹³³ A.g.e.s.75.

onaylanmasından sonra onların pratikte gerçekleşmesi ve kanun tasarılarının görüşülmesi yönünde Meclis kapasitelerinin yetersiz kaldığı vurgulanan Raporda, aynı eksiklere 2008 rapordunda da işaret edildiğinin altı çizilmektedir.

*Öneri: Kanun tasarılarının görüşülmesi sırasında Meclis komisyonlarına profesyonel ve maddi desteğin sağlanması. Kanunların tasarlanması sürecine uzman ve sivil toplumun katılımın sağlanması. Kosova Meclisi Yıllık Çalışma Planı ile Parlamento Komisyonların faaliyetlerinin denetlenmesi sıklaştırılmalı.*¹³⁴

3.3.2. Kosova Hükümeti

Kosova Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden bu yana kurumsal yapılanma alanında ilerleme kaydedilmesi yanı sıra bakanlıklar arasında koordinasyon ve istişarelerin yeterli seviyede olmadığı gözlenmektedir. Dahası, Raporda, Hükümetten başlamak üzere ilgili Bakanlıklar ve Belediyeler seviyesine kadar Avrupa entegrasyon ajandasının koordine edilmesinde eksikliğin gözlemlendiği vurgulanmaktadır. Bu durumun giderilmesi için, Rapora göre, Avrupa Entegrasyonu ve Kalkınma Koordinasyon Ajansı'na sunulan politik desteğin artması önerilmektedir.

Hükümetin 2008 – 2011 Programına göre, kamu idaresinde reformların yapılması Hükümetin önceliği olarak ileri sürülmesine rağmen, rapor, özellikle yüksek makamlara atamaların yapılması sırasında Hükümetin gözlenen politik müdahalelerinin, bağımsızlığı, politik tarafsızlığı ve kamu hizmetlerin hesap verebilir olmasını engellediğine işaret etmektedir. Ayrıca, kamu idare ve Hükümetin fonksiyonlar ile ilgili kilitsel kanunların da Meclis'ten geri çekildiğine işaret edilmektedir.

Öneri: Kosova kurumları çerçevesinde Avrupa entegrasyon birimlerinin konumlarının iyileştirilmesi ve onlara gerekli insani ve mali kaynaklarının sağlanması. Avrupa Partnörlüğü Etkinlik Planı ile belirlenen ödevlerin yerine getirilmesi için önceliklerin saptanması. Kosova yüksek eğitim kurumları ile işbirliği sürdürülerek profesyonel insan kaynaklarının bir merkezi konumunda olan Kosova

¹³⁴ Raporti e Pogresit BE, Zyra e Kryeministrit, Prishtine, 2010, s.79.

*Kamu İdare Kurumu'nun kapasite yapılanması sağlanmalı. Başarılı bir kamu idarenin, tarafsızlığın ve profesyonelliğin temin edilmesi işlevinde olan kamu politikaların ve kanun düzenlemelerin tamamlanması.*¹³⁵

3.3.3.Yargı Sistemi

2008 yılı raporunda olduğu gibi 2009 İlerleme Raporunda da Kosova Yargı Sisteminde bir takım eksikliklerin gözlendiği vurgulanırken, sistem olarak daha henüz emekleme aşamasında olduğu ileri sürülmektedir.¹³⁶ Henüz onaylanmayan kanunlar arasında, Mahkemeler Kanunu, Kosova Yargı Kurulu Kanunu, Kamu İhaleler Kanunu ve Kosova İhale Kurulu Kanunu'nun bulunduğu belirtilmektedir. Geçici olarak yürürlükte olan Kosova Yargı Kurulu Kanunu'nun, Avrupa'da bu alanları düzenleyen standartlar ile uyum içinde olmadığına da altı çizilmektedir.

Henüz ele alınıp görüşülemeyen dava ve dosyaların kabarık olması Raporda eleştirilmektedir. Bu yıl içerisinde de 2004 Mart olayları ile ilgili hiç bir davanın sonuçlanmadığına işaret edilmektedir. Diğer yandan Kosova'da mevcut yargı sistemine Sırp kökenli yargıçların katılmayışları da bir problem olarak saptanmaktadır.

*Öneri: Yargı sisteminin reformunu sağlayacak kanunlar paketinin tasarlanması ve onaylanması. Yarıç sayısının artması, Sırp kökenli yargıçlarının katılmalarının teşvik edilmesi ve mahkemelerin yeniden yapılanması. 2004 mart olayları ile ilgili dava ve dosyaların tamamlanıp sonuçlanması.*¹³⁷

3.3.4.Rüşvete Karşı Mücadele

Rüşvet olay ve belirtileri Kosova'da mevcut kurumlar, iş çevreleri ve toplumun kendisinde bir problem olarak mevcuttur. Rapor'da ele alınan alanlar ile ilgili değerlendirmelerde rüşvet ve kayırma olayları ve onların sonuçlarından

¹³⁵ A.g.e., s.83.

¹³⁶ A.g.e., s.85-86.

¹³⁷ A.g.e., s.87.

bahsedilmektedir. Rüşvete Karşı Ajansa gereken kadronun temin edilmesine rağmen rüşvet zincirindeki diğer halkaları oluşturan kurumlar ile işbirliği önemli bir sorun olarak ortadadır.

Öneri: Rüşvete karşı mücadeleyi düzenleyen kanun düzenlemelerinin değiştirip tamamlanması için Kosova Meclisi tarafından girişim başlatılmalıdır. Rüşvete Karşı Ajans ile Savcılık arasında kurumsal bir işbirliği sağlanmalı. Şeffaflık sağlanarak politik partilerin finansmanı ve yüksek görevlilerin mal varlıkları ile ilgili beyanları aydınlığa kavuşturulmalı.¹³⁸

3.3.5. İnsan Hakları ve Azınlık Hakları

İlerleme Raporunda, insan haklarının korunması çerçevesinde Kosova'nın yapması gerekenlerin henüz tamamlanmadığı belirtilmektedir. İnsan hakları alanında temel sorunlar olarak, ceza önlemlerinin verilmemesi, adalete erişim, reşit olmayan kimselerin topluma tekrar entegre edilmesi, ıslah infaz kurumları, aile içinde ve özellikle de kadınlara yönelik şiddet olayları, çocuk kayıpları ve bakıma muhtaç kişilerin korunması ve Ayrımcılığa Karşı Kanun hükümlerinin çiğnenmesi olayları örnek gösterilmektedir. Sırp dili ve Kosova'da konuşulan diğer diller üzere orta okullara ait eğitim müfredatlarının hazırlanması da kendine göre bir sorunu oluşturmaktadır. Azınlıkların ve özellikle de RAE¹³⁹ topluluğu temsilcilerinin topluma entegre edilmeleri ve Dillerin Kullanılması Kanunu ve kültür mirası yönünde de ek çabaların sarfedilmesi istenmektedir.

Öneri: Kurumsal altyapının tamamlanması ve insan hakları ve azınlık haklarını düzenleyen kanunlara önem gösterilmesi. RAE topluluğu temsilciler ve özellikle de kurşun ile kirli kamplarda yaşayanların durumlarının iyileştirilmesi yönünde acil önlemler alınmalı. Kosova Eğitim Bakanlığı müfredatına göre azınlık dilleri üzere ders kitaplarının hazırlanması ivme kazanmalıdır.¹⁴⁰

¹³⁸ A.g.e.s.89.

¹³⁹ Kosova'da yaşayan Roman, Aşkali ve Mısırlı topluluğu temsilcisi olan kimseler için Kosova'da ve politik terminolojide kullanılan bir kısaltma.

¹⁴⁰ A.g.e.s.91.

3.3.6. Medya

İfade özgürlüğü sözkonusu olunca, İlerleme Raporunda, Kosova’da kamu medya kuruluşu olan RTK (Kosova Radyo ve Televizyonu)’nın tam bağımsız ve tarafsız bir medya olarak çalışmasının sağlanamadığı vurgulanmaktadır. RTK Kanunu’nun birkaç yıldan bu yana yürürlükte olmasına rağmen, bu medya kuruluşu ile ilgili kurulan komisyonda Hükümette görevli bir üstgörevlinin yer alması ile Meclis İçtüzüğü kuralları çiğnenmiştir. Diğer yandan, RTK, yayınladığı toplam programın % 15’lik bölümünün azınlık dillerinde yayınlama mecburiyetinde olmasına rağmen, bunu yerine getiremediği gözlenmiştir. İfade özgürlüğünün sınırlandırılması olaylarını ise daha ziyade Hükümet kanadında aramak gerekir.

Öneri: Kurumlara alınacak yeni kadro, ifade özgürlüğünün güvencesi olacaktır. Kosova’da medyalara sağlanan mali kaynakların aydınlığa kavuşması ve kamu araçlarının duyuru ve ilanlar sayesiyle politize edilmiş yandaş medyaya akıtılması uygulamasına son verilmelidir.¹⁴¹

3.3.7. Bölgesel İşbirliği

Kosova’nın değişik oluşumlardaki forumlara katılması ve bu girişimlere Kosova Hükümeti’nin katılmasında kararlılık sergilememesi diğer önemli bir sorunu oluşturmaktadır. Kosova’nın ülke dışında UNMIK tarafından temsil edilmesi ve rolü bir sorun haline dönüşmüştür. Bölgesel işbirliği anlaşmaların imzalanmasının özel önem arz etmesine rağmen, Kosova açısından bir sürü politik ve hukuki problemleri de beraberinde getirmektedir.

Öneri: Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek ilkelere Kosova’da mevcut tüm kurum ve kuruluşlar saygı göstermeli ve bu şekilde bölgesel işbirliği konusunda ortak kriterler esas alınmalıdır..¹⁴²

¹⁴¹ A.g.e.,s.93.

¹⁴² A.g.e.,s.95.

4. EKONOMİK KRİTERLER VE AVRUPA STANDARTLARI

Kosova Cumhuriyeti Hükümeti 2008 – 2011 Programı, sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmayı öngörmektedir. Ekonomik kalkınma, Hükümet Programında öncelikli hedefler arasında yer almaktadır. Özellikle şu alanlarda hızlı bir kalkınma vaad edilmektedir:

- Enerji ve tabi kaynaklar
- Ulaşım
- Hukukun üstünlüğünün sağlanması
- Eğitim
- Tarım
- Vergi politikaları ve idare
- Finans sektörü

2009 yılı Kosova İlerleme Raporunda, Avrupa Komisyonu tarafından bu alanlar ile ilgili yapılan değerlendirme ve önerilerden hareket ederek, CEPP¹⁴³ tarafından özet olarak sunulan önerilerin maksadı, Avrupa standartlarını yakalamak için Kosova kurumlarının yerine getirmeleri gereken görevlerin tamamını oluşturur.

4.1. Temel Ekonomik Politikalar

Kosova Hükümeti tarafından önerilen 2010 – 2012 Ortavadeli Harcamlar Çerçevesi, Meclis tarafından onaylanmasına rağmen, bu finansi belge orta vadeli planlaştırmının yapılması sırasında bir araç işlevini henüz görmüyor. Bir önceki yıla ait İlerleme Raporunda olduğu gibi, 2009 yılı İlerleme Raporunda da bu politikaların sürdürülebilir ve güvenilir olabileceği yönünde tedirginlik ifade edilmektedir. Nitekim 2009 yılı ortalarında bütçenin yeniden görüşülmesi sırasında sergilenen tavır ve davranışlar mali politikalara müdahalelerin yapılmasının somut bir örneğini oluşturmaktadır.

¹⁴³ Center for European Policy and Politics.

4.2. Vergi Politikaları ve İdare

Hükümet Programı ile uygulanacak vergi sisteminin iş sektörü için destek içerikli olması ve onun yöredeki rekabet pozisyonunu artıracak nitelikte olmasını öngörmektedir. Bütçe girdileri açısından ek bir yükümlülük getirmeyecek olan vergi reformlarının uygulanması ile, bütçe gelirlerinin sürdürülebilir olması ve 2008 yılında olduğu gibi 2009 yılında da vergilerin tahsil edilmesi çok düşük bir seviyede seyretmiştir. Bu yüzden de Kosova'daki ilgili kurumların, vergilerin daha yüksek oranda tahsil edilmesi ve kayıt dışı ekonominin azaltılması yönünde somut adımlar atması önerilmektedir.

4.3. Finans Sektörü

Hükümet Programında, yürütme erki, “Mahkemelerin daha da güçlenmesi ve işler hale gelmesi, gerekli kanunların çıkarılması ile mevzuatın tamamlanacağı ve bu sistemi denetleyecek otoritenin daha da güçlenmesi yönünde gerekli adımların atılacağını” öngörmektedir. 2008 yılını kazançla kapatan finans sektörünün uyguladığı yüksek faizler sonucu pahalıya mal olan krediler sağladığı belirtilmektedir. 2009 yılında da Finans sektöründe bir büyümenin gözlemlendiği, ancak büyümenin daha düşük bir seviyede olduğu ifade edilmektedir. Küresel finansal kriz ortamında mevcut tehlikelerin hüküm sürdüğü bir ortamda finans sektörünün denetlenmesinde pozitif bir rol oynayan Kosova Merkez Bankası'nın çalışmalarından 2009 İlerleme Raporunda övgü ile söz edilmektedir.

4.4. Eğitim

Hükümet Programı ile “bilime dayalı bir toplum, ekonomi ve istihdam sağlayacak bir eğitim sistemi hedeflenmektedir”. Son iki yıl ile ilgili yapılan değerlendirmelerde Avrupa standartlarının yakalanması yönünde bir ilerlemenin kaydedildiği vurgulanırken, eğitimin yapıldığı alan ve mekan yetersizliği ve sunulan eğitimin istenilen kalitede olmayışına işaret edilmektedir. 2009 İlerleme Raporunda da belli bir gelişmenin kaydedildiğini ileri süren Avrupa Komisyonu, eğitim ile ilgili kanun mevzuatının oluşması ve kurumlar reformunun ivme kazanmasının altını

çizmektedir. Eğitim kadro kapasitelerinin artırılması için merkez ve mahali düzeyde çabanın sarfedilmesine vurgu yapılırken, eğitimin daha iyi yönetilmesinin gereksinimine de işaret edilmektedir. Diğer yandan, 2009 Kosova İlerleme Raporunda, yüksek eğitim kurumlarının akredite edilmesi işlemlerinin şeffaf olmayan bir şekilde yerine getirilmesi yüzünden, bu işlemleri yürüten Eğitim Bakanlığı açık bir şekilde eleştirilmektedir.

4.5. Özel Kesimin Gelişmesi

Özel kesimin rekabet gücünün artırılması işlevinde olan birçok kanun tasarısının hazırlanıp onaylanması Hükümet Programı ile öngörülmektedir. Sanayi ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ) alanında sınırlı bir ilerlemenin kaydedildiğinden söz edilen 2009 İlerleme Raporu, bu alanı düzenleyen kurumsal ve yasal altyapının daha da gelişmesinin gerektiğine vurgu yapmaktadır

4.6. Tarım ve Kırsal Kesimin Gelişmesi

Tarım ve kırsal kesimin gelişmesi ve bu alanlar ile ilgili Avrupa standartlarının yakalanması alanında sınırlı ya da çok az bir gelişmenin kaydedildiğine İlerleme Rapordunda işaret edilmektedir. Buna rağmen, bir önceki yıla kıyasla tarım, veterinerlik konuları ile ilgili 2009 yılında çıkarılan kanun düzenlemelerinde bir artışın gözlemlendiği de belirtilmektedir. Tarım sektöründe yapılması gereken reformların gecikmesinin ilk sırada yönetim kapasitelerinin yetersizliğinden kaynaklandığına da Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 2009 Kosova İlerleme Raporunda açıkça işaret edilmektedir.

4.7. Ulaşım ve Telekomünikasyon

2009 İlerleme Raporunda, bir önceki yıla nazaran, ulaşım ve trans - Avrupa yol ağının gelişmesinde kısmen bir ilerlemenin kaydedildiğinden söz edilmektedir. Buna rağmen, gelişme strateji ve politikaların çıkarılması yerine yolların günlük idaresi konuları ile meşgul olması yüzünden Kosova Ulaştırma ve Telekomünikasyon Bakanlığı eleştirilmektedir.

Raporda, ileride inşaat edilecek yollar ile ilgili Taşınmaz Malların Telafi Edilmesine ilişkin Kanunun hazırlandığı ve ilgili Bakanlığa bağlı bazı müffetişlik ve kurulların fonksiyonel olduğu ancak kapasite yapılandırmalarının devam etmesine ihtiyaç olduğuna işaret edilmektedir.

İhalelerin yapılması sırasında prosedürlerde birtakım eksiklerin gözlemlendiğini eleştiren Avrupa Komisyonu, gereken seviyede mali kontrollerin yerine getirilmemesi, yapılan işlerin düşük kalitede olmasına yol açtığına da işaret etmektedir.

Son iki yıl içerisinde demiryollarında çok sınırlı bir ilerlemenin kaydedildiğine işaret eden 2009 İlerleme Raporu, yönetim kurullarına politik atamaların yapılması sonucu bu organların bağımsızlıklarından artık söz edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Hükümet tarafından da destek alamayan demiryolları yapımında bir ilerleme kaydedilmediğini ileri süren Avrupa Komisyonu, bu sektörde hizmet seviyesinin de düşük olduğunu belirtti.

Öneri: Demiryolları Düzenleme Kurulu oluşturulmalı, ayrıca demiryolları altyapısının tren operasyonları biriminden ayrılması yönünde çalışma yapılmalıdır.¹⁴⁴

Hava yolları sektöründe 2009 yılında beklenen ilerlemenin kaydedilmediği belirtilirken özellikle sivil havacılık ile ilgili Şubat ve Mart aylarında onaylanan kanunların European Common Aviation Agreement (ACAAA) belgesi ile uyumlu olmadıklarının altı çizilmektedir. Bu kanunlar geri çekilmeden ACAAA uyumu ile ilgili birinci dönemin tamamlanmasının beklenemeyeceği hatırlatılmaktadır.

Hükümetin telekomünikasyon alanında saptadığı görev ve öncelikleri arasında şunlar yer almaktadır: mevzuat reformunun gerçekleşmesi, devlet telefon kod numarasının temin edilmesi, telefon, posta ve internet hizmetlerin gelişmesi ve iyileştirilmesi.

¹⁴⁴ A.g.e, s.102.

4.8. Enerji ve Tabii Kaynaklar

Hükümetin enerji alanında temel önceliği, dayanıklı ve sürdürülebilir enerji tedarikinin sağlanmasıdır. 2009 İlerleme Raporunda bu alanda kısmen bir ilerleme olmasına rağmen bu alanı düzenleyen kanunların hazırlanmasında bir gecikmenin söz konusu olduğuna işaret edilmektedir. Ayrıca enerji alanındaki yönetim kurulların bağımsızlıklarının politik atamalar sayesinde tamamen ortadan kaldırıldığı da vurgulanmaktadır.

Enerji alanında sorunlara işaret edilirken, İlerleme Raporunda, Kosova Elektrik İdaresi'nin – KEK, dayanıklı finans kaynaklarının yetersizliği, teknik ve donanım yetersizliğinden kaynaklanan enerji kayıpların azaltılması, azalmakta olan linyit kömür yataklarının yeni madenlerinin bulunması ve altyapının iyileştirilmesi yer almaktadır. Ayrıca bu alanı düzenleyen kanun ve diğer düzenleme kapasitelerinin yetersizliğine de işaret edilmektedir.

2009 yılı sonlarına doğru Kosova C/ Re termiksantrali finans bölümü de dahil olmak üzere projenin tamamlanmasının beklendiğine işaret eden İlerleme Raporu, her şeyin yolunda gitmesine rağmen yeni termiksantralin en geç 5 yıl¹⁴⁵ sonra üretime girmesinin beklendiğine vurgu yapıyor. Yeni termiksantral projesinin gerçekleşmesi sırasında bu tür yeni üretim kaynakları için Avrupa standartlarına uyulması zorunluluğu da İlerleme Raporunda belirtilmektedir.

Elektrik enerjisi üretimi, dağıtım şebekesi ve enerji tedariki birimleri arasında finansal hesaplar dahil ayrı birimlerin oluşmasını öngören Enerji Topluluğu Sözleşmesi hükümlerinin bir önceki yılda yerine getirilmemesine rağmen, 2009'da bu alanda belli bir ilerlemenin kaydedildiğine işaret eden İlerleme Raporu, gelecek yıldan itibaren enerji üretimi ve dağıtım birimlerinin özelleştirilmesinin beklendiğinin de altını çizmektedir.

Enerji üretimi alanında Hükümetin yenilenebilir kaynaklara yönelmesi hedefi ile ilgili değerlendirme yapılırken, İlerleme Raporunda, toplam 60 megavat kapasiteli

¹⁴⁵ Blerton Krasniqi, Koha Ditore Gazetesi, **Analiza e Energjies**, Priştine, 19.3.2010,s.6.

hidro santral kurulabilecek 16 yerin Hükümet tarafından tespit edildiği bildirilmektedir.¹⁴⁶

Hükümet'in enerji üretimi kapsamında çevre konularına duyarlı olunması hedefi ile ilgili yapılan değerlendirmelerde, Avrupa standartlarına uyumun sağlanması kapsamında, en geç 2017 yılında kadar en eski termiksantraller konumunda olan Kosova A termiksantralının kapatılması işleminin tamamlanması gereğine işaret edilmektedir.

Öneri: Enerji, çevrenin korunması ve rekabet ile ilgili Avrupa Standartlarına uyumun sağlanması gerekir.

a.) Kosova'nın Avrupa Birliği İle Olan İlişkileri

2003 yılında Selanik'te düzenlenen AB zirvesinden bu yana Kosova'nın AB'ye katılım sürecinde ilk aşamayı oluşturan İstikrar ve Katılım Süreci¹⁴⁷ çerçevesine alınmasının güçlü bir desteğin sunulduğunun açık ve net göstergesi olduğu söylenebilir.

Diğer yandan, 20 Nisan 2005 tarihinde, Avrupa Komisyonu'nun "Kosova'nın Avrupa geleceği" konusunda onayladığı bildirisi, AB'nin Kosova'ya gösterdiği özeni daha da pekiştirmektedir.

Avrupa Konseyi, Kosova ile ilişkilerini düzenleyen ilk belgeyi 2006 yılında, bu konuyu düzenleyen ikinci belgeyi ise 18 Şubat 2008'de onaylamıştır. Bunların bir karşılığı olarak, Kosova Cumhuriyeti Hükümeti, 31 Temmuz 2008 tarihinde Avrupa Partnörlüğünün Uygulanması Etkinlik Planını (APUEP) onaylamıştır.

Bu arada bir devlet olarak Kosova'nın AB ile irtibat ve ilişkilerinin henüz olmadığı gözden kaçmamalıdır. 14 Ekim 2009 tarihinde ilan edilen 2009 – 2010 Genişleme Stratejileri ve Meydan Okumlar, 2009 yılına ilişkin İlerleme Raporu ve

¹⁴⁶ Blerton Krasniqi, Koha Ditore Gazetesi, **Analiza e Energjes**, Prishtine, 19.3.2010,s.6.

¹⁴⁷ Stabilization and Association Process.

“Kosova – Avrupa perspektifinin yerine getirilmesi” bildirisinde (Kosova ile ilgili değerlendirme), bu alanlarda kaydedilen ilerleme hakkında değerlendirme yapılırken Kosova’nın Avrupa’ya entegre edilmesi yönünde karşılaştığı temel problem ve meydana okumalara da yer verilmiştir.

Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu için Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan bu bildiride, Komisyon, Kosova’nın Avrupa perspektifinin pekiştirilmesi ve geliştirilmesi önerisinde bulunmuştur. Sözü geçen bu bildiride Avrupa Komisyonu tarafından önerilen sonuçlar, Aralık 2009 tarihinde Avrupa Konseyi’nin düzenlenen toplantısında kabul edilmiştir. Bunun sonucu olarak, Kosova, Avrupa entegrasyon sürecinde yeni bir ilerleme kaydederek İstikrar Katılım Süreci Diyalogu¹⁴⁸ aşamasına geçmiştir; vizeler ile ilgili diyalog başlatılarak gerekli reformların yapılması ve istenen koşulların yerine getirilmesi halinde vize liberalizasyonu için perspektifin açık olduğu beyan edilmiştir; bağımsız ticari önlemlerin genişlemesi ve belirlenen koşulların yerine getirilmesi halinde AB ile ticari anlaşmaya varılması için müzakere direktiflerinin önerilmesi ve diğer mekanizmaların da devreye girmesi öngörülmektedir.

Kosova’yı AB üyeliğine götüren yolda şu anda duran en önemli hedefi, bu süreçte diğer bir aşama olan – İstikrar Katılım Anlaşması ile ilgili müzakere sürecinin başlatılmasıdır.¹⁴⁹ Avrupa Partnörlüğü belgesinde öngörülen sonuçların yerine getirilmesinde sergilediği ilerlemeye göre, Kosova’ya, AB’nin kapıları daha fazla açılmış olacaktır. AB ile olası bir ticari anlaşmanın imzalanması için gereken koşulların yerine getirilmesi ve vize liberalizasyonu sürecinin başlatılması, bu dönemde, Kosova açısından en büyük meydan okumaları oluşturmaktadır.

Avrupa Partnörlüğü ile ilgili kilitel bir önem taşıyan Etkinlik Planı ile belirlenen kısa ve ortavadeli hedeflerin Kosova Hükümeti tarafından kararlı bir

¹⁴⁸ **İstikrar ve Katılım Süreci İzleme Mekanizması (Stability Tracking Mechanism - STM)**, AB’nin İstikrar ve Katılım Sürecinde, Kosova Hükümeti ile Avrupa Komisyonu arasında politik diyalogun temel enstrümanını oluşturur. STM’in düzenlenen oturumlarında, AB’ye yaklaşma aşamalarını Kosova’da gerçekleşen reformların politik ve teknik boyutlarının gözetlenmesi ve özellikle 18 Şubat 2008 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa Partnörlüğü belgesi ile saptanan önceliklerin ne denli yerine getirildiğinin saptanması amaçlanmaktadır.

¹⁴⁹ 2010 yılına ilişkin Kosova’nın Avrupa Partnörlüğünün Uygulanmasına ilişkin Etkinlik Planı, Kosova Hükümeti, Temmuz 2010.

şekilde yerine getirilmesi, AB ile Partnörlüğün sağlanması yolunda temel unsuru oluşturmaktadır. Avrupa Partnörlüğünün Uygulanması Etkinlik Planı (APUEP), Kosova’da mevcut olan Avrupa Komisyonu ve uluslararası topluluğun diğer temsilcilerinin katılımı sağlanacak şekilde Kosova Hükümeti tarafından gerekli prosedürlere uyularak çıkartılmaktadır. AB ile uyum çerçevesinde Kopenhag ve Madrid kriterlerini de içeren bu Etkinlik Planı, aşağıda belirtilen alanları da kapsar:

1. Politik kriterleri,
2. Ekonomik kriterleri,
3. Avrupa standartları,
4. APUEP ve Planın Gözden Geçirilmesi esasınca yapılan gözetime dayalı raporları.

5. Kosova 2010 İlerleme Raporu

2002 Mart ayından itibaren, Avrupa Komisyonu tarafından, Batı Balkan bölgesinde bulunan ülkelerin kaydettikleri ilerlemeleri içeren rapor hazırlanıp Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu tarafından görüşülmeye sunulur.

Her yıl aşağı yukarı benzer içerikte hazırlanan bu rapor şu alanları kapsar:

1. Kosova¹⁵⁰ ile AB arasında mevcut ilişkilerin özetini;
2. Kosova’da mevcut politik durumun analizini, özellikle demokrasi, hukukun üstünlüğünün sağlanması, insan hakları, azınlıkların korunması ve bölgesel sorunlar;
3. Kosova’da ekonomik durumun analizini;
4. Standartların uygulanması yönünde Kosova’nın mevcut kapasitelerinin değerlendirilmesi, yasal mevzuatın ve politikaların Avrupa Partnörlüğü önceliklerine göre aşama aşama olarak incelenmesini içermektedir.

2010 Kosova İlerleme Raporu¹⁵¹ Eylül 2009 ile Ekim 2010 dönemlerini kapsar. Yapılan ilerleme saptanırken, alınan kararlar, yasal mevzuatın çıkarılması ve uygulanan önlemler ölçü birimi olarak kullanılır. Ayrıca, hazırlanan yasa tasarıları ve parlamento onayına sunulan yasa önermeleri bir ilerleme ölçüsü olarak kabul edilmez.

¹⁵⁰ BM Güvenlik Konseyi 1244/99 sayılı kararı ile tayin edildiği üzere.

¹⁵¹ 2010 Kosova İlerleme Raporu, Avrupa Komisyonu tarafından 9 Kasım 2010 tarihinde tamamlanıp ilan edildi.

Kosova kurum ve kuruluşları, AB üye ülkeleri, AB'nin Kosova Özel Temsilcisi, EULEX¹⁵², Avrupa Parlamentosu tarafından incelenen raporlar ve değişik uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanan rapor, bilgi ve veriler derlenip Komisyon tarafından analiz edildikten sonra, bunların arasında teyit edilenler nihayi raporda yer alır.

Raporun içeriği ile ilgili teknik bir analiz yaptıktan sonra, Komisyon tarafından genişleme ile ilgili düzenlenen bildiri ile Kosova hakkında ayrıntılı sonuçlar yayınlanır.

5.1. Kosova'da 2010 Yılına Damgasını Vuran Temel Olay Ve Gelişmeler

Kosova'da 2009 yılın sonlarına doğru düzenlenen mahali seçimler sakin ve demokratik bir ortamda gerçekleşmiştir. Avrupa Parlamentosu ve diğer uluslararası gözlemcilerin de olumlu olarak nitelendirdikleri bu seçimlere Kosova'da yaşayan Sırpların da önemli bir oranda katılımı gerçekleşmiştir. Ancak Kosova'nın kuzey bölgesinde durum ciddiyetini korumaktadır ve burada bazı yıldırma ve şiddet olayları gözlenmiştir.

Uluslararası Adalet Divanı'nın Temmuz ayında tavsiye niteliğinde ilan edilen kararı ile, bağımsızlığını ilan etmekle Kosova'nın uluslararası hukuk ilkelerini çiğnemediği ve Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı kararını ihlal etmediği sonucuna varmıştır.

BM Genel Kurulu'nun, 9 Eylül tarihinde düzenlenen oturumunda, Sıbistan ve AB üye ülkelerin katılımıyla hazırlanan ortak bir anlaşma kabul edilmiştir. Bu anlaşma ile Uluslararası Adalet Divanı'nın aldığı karar teyit edilirken, bu sayede Priştine ile Belgrad arasında diyalog için kapıların aralanacağı, bu süreçte AB'nin gereken destek ve teşviki sunacağı ve bu şekilde de AB'ye giden yolda ilerlemenin kaydedilmesi işlevinde olan yöresel işbirliğinin başlamasını da etkileyeceği tahmin ediliyordu.

¹⁵² European Union Rule Of Law Mission in Kosovo.

Şimdiye kadar 22'si AB üyesi olmak üzere Kosova'nın bağımsızlığını BM'in toplam 84 üye devleti tanımıştır.¹⁵³

Kosova'da güvenlik NATO yönetiminde olan KFOR askeri birlikleri tarafından sağlanmaktadır. Güvenlik durumunun iyileşmesi sonucu, 2010 yılında Kosova'da görev yapan barış gücü asker sayısında önemli bir azalmaya gidilirken, Kosova Polis birliklerine güvenlik ile ilgili giderek daha fazla yetki aktarılmaktadır.

Buna rağmen ülkenin kuzey bölgesinde durum gergindir, ancak şimdilik istikrarlılığını muhafaza etmektedir.

2010 Temmuz ayında Kosova ilk kez IMF ile bir *stand - by* anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmayla, 18 aylık bir zaman içerisinde Kosova'ya 108 milyon doların¹⁵⁴ yatırılması öngörülmektedir.

2010 yılının Eylül ayında Kosova Anayasa Mahkemesi tarafından alınan karara göre, Kosova Cumhurbaşkanı görevinde bulunan kişinin herhangi bir politik partinin başkanı görevinde bulunması Kosova Anayasasına aykırı olduğu sonucuna varmıştır. Bu karardan sonra, dönemin Kosova Cumhurbaşkanı Fatmir Sejdiu görevinden istifa etmiştir. Ardından da LDK partisi koalisyon hükümetinden ayrılmıştır. Bunun sonucu olarak hükümetin düşmesi ve parlamentonun feshedilmesi ardından 12 Eylül 2010 tarihinde olağanüstü seçimlerin yapılması karara bağlanmıştır.

Kosova'da 22 Aralık 2010 tarihinde parlamento seçimleri düzenlenmiştir. Merkez Seçim Kurulu, malesef işini güzel bir şekilde yerine getirememiştir. Seçmen listelerin güncellenmesi yapılmadan gidilen bu seçimlerde çok sayıda usulsüzlük ve oy pusulalarının değiştirilmesi örnekleri görülmüştür, aynı kişinin birkaç kez oy kullanması, seçim kurulları, parti ve gözlemcilerinin kimi zaman denetim yapacak yerde oy sandıklarına mevcut seçmenden fazla oy atmaları örneklerine rastlanmıştır. Özellikle şimdiye kadar iktidarda olan en güçlü parti PDK taraftarların yolsuzluk olaylarında başı çekmiş olmaları, dış ülkelerde Kosova'nın demokrasiden uzak bir

¹⁵³ 2010 Kosova İlerleme Raporu, Avrupa Komisyonu, 9 Kasım 2010

¹⁵⁴ Fehmi Abdullahu, Parashikimi i IMF'it, Bota Sot Gazetesi, Priştine, 2010, s.5.

ülke izleniminin yaratılmasına yol açmıştır.¹⁵⁵ Kosova Yüksek Seçim Komisyonu’nun 22 Aralık 2010 tarihinde gerçekleşen Kosova seçimlerinde sandıkların % 40 oranın tekrar sayılması ve beş belediyede 9 Ocak 2010 tarihinde seçimlerin tekrar yenilenmesi kararını almıştır.¹⁵⁶

Tüm bu durum Kosova’nın uluslar arası planda imajına leke sürmesinin yanı sıra, Kosova’nın bağımsızlığının yeni ülkeler tarafından tanınmasına da olumsuz etki edeceğinden endişe edilmektedir.¹⁵⁷

Diğer yandan Kosova Parlamentosunun yıl sonuna doğru feshedilmesi yüzünden 2011 yılı Kosova Bütçe Kanunu da görüşülüp onaylanmadığı için gelecek yılın ilk yarısında ülkenin finansi sorunlarla karşılaşmasına yol açacağı beklenmektedir.

Ülke seçim sonuçları ile ilgili gelişmeleri merak ve heyecan içinde beklerken, Avrupa Parlamentosu üyesi, İsviçreli parlamenter Dik Marti tarafından yayınlanan bir raporun ilgili komisyonda onaylanması Kosova’da ve tüm dünyada büyük yankı uyandırdı. Raporda Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) savaşçılarının Kosova’da cereyan eden son savaş sırasında Sırp esirleri Arnavutluğa götürdükten sonra öldürdüğü, ardından da organlarını sözde organ mafyasına sattığını iddia edilmektedir. Ayrıca, bu mafyanın başında da eski UÇK komutanı olan Kosova Başbakanı Hashim Thaçi’nin bulunduğu da iddia edilmektedir.¹⁵⁸

İster Kosova’da yapılan son parlamento seçimlerinde görülen yolsuzluklar, ister de argümanlara dayanılarak yazılmayan ve ilk sırada ‘dış ülkelerin güvenilir milli isibarat servislerine’ dayanarak Dik Marti’nin hazırladığı bu rapor, AB ile ilişkileri yakından tanıyan çevreler ve uzmanlara göre Kosova’nın vize

¹⁵⁵ “Kosova seçimlerinde oy fabrikaları harıl harıl çalıştı”, manşetli Londra’nın ‘Guardian’ gazetesinde çıkan haberde, PDK’nın hakim olduğu Drenica bölgesi bazı seçim birimlerinde oylamanın % 150 oranında gerçekleştiğini bildirilmiştir.

¹⁵⁶ Seçimlerden memnun olmayan ve oylarınının çalındığını iddia eden ve aldığı toplam oy sayısına göre ikinci yerde bulunan LDK partisi oylamanın tüm Kosova’da yeni baştan yapılmasını talep etmiştir

¹⁵⁷ Ibrahim Rexhepi, **Koha Ditore**, Zgjedhjet ne Kosove, Priştine,s.5.

¹⁵⁸ Benzer içerikteki suçlamalar, Eski Yugoslavya savaş Suçları Mahkemesi Başsavcısı görevini tamamladıktan sonra bu konu ile ilgili yayınladığı kitapta, Karla Del Ponte de ileri sürmekteydi

liberalizasyonu beklentisini daha birkaç yıl askıya alması yanı sıra, AB'ye entegre olması sürecini de bir hayli yavaşlatacaktır.

Diğer yandan, Uluslararası Adalet Divanı'nın Temmuz ayında tavsiye niteliğinde ilan edilen kararı ile, bağımsızlığını ilan etmekle Kosova'nın uluslararası hukuk ilkelerini çiğnemediği ve Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı kararını ihlal etmediği sonucuna varması, Kosova'nın bağımsızlığını tanıyan ülke sayısında bir artışa yol açmalıydı. Ne var ki bu alanda istenilen bir gelişme kaydedilmemiştir ve 2010 yılında Kosova'nın bağımsızlığı sadece 8 (sekiz) ülke tarafından resmen tanınmıştır.

5.2. Politik Kriterler

2010 Kosova İlerleme Raporunda, politik kriterler açısından Kosova'da ilerlemenin kaydedildiği belirtilmiştir. Avrupa ajandası yolunda çabaların sarfedilmesi yanı sıra politik reformları da yerine getiren Kosova, Avrupa Entegrasyon Bakanlığını kurmuştur. Yetkili makamlar reform sürecine ivme kazandırmasına dikkat çekilmektedir.

Diğer yandan kamu idare yeterince gelişmemiştir ve kendi çalışmaları sırasında mahkemeler gereken performansı sergilememişlerdir. Özellikle hukukun üstünlüğünün sağlanamaması bundan böyle de büyük bir sorun olarak ortadadır. Hukukun üstünlüğünün sağlanması işlevinde AB tarafından kurulan EULEX misyonu ile Kosova kurum ve kuruluşları arasında işbirliği daha üst bir seviyeye çıkarılmış ve EULEX tarafından sağlanan destek sayesinde rüşvete karşı bazı operasyonlar başlatılmıştır. Benzer çabalar organize suçlar, uyuşturucu kaçakçılığı ve kara para aklaması suç olaylarına karşı da sürdürülmelidir.

Ademi merkeziyetçilik (desentralizasyon) alanında da Kosova ilerleme kaydetmiş, kurulan dört belediyede vatandaşlara gereken hizmetler sunulmaktadır. Tüm toplulukların bu süreç ile kapsanması ve vatandaşın hizmetin götürülmesi için tüm topluluk temsilcilerinin topluma entegre edilmesi sağlanmalıdır. Kosova'nın

kuzey bölgesinde faaliyetlerini sürdüren kurumlar¹⁵⁹ Kosova’da desentralizasyon - ademi merkeziyetçilik sürecini olumsuz etkilemektedir.

Kosova’da kamu idare alanında gereken reformların yapılması büyük bir sorun olarak ortadadır. Öte yandan yargı sistemi alanında reformların kaydedilmesinde de önemli bir ilerleme gerçekleşmiştir. Yargı alanını düzenleyen bazı kilitsel yasaların onaylanması da olumlu bir gelişme sayılabilir. Ancak yargı sistemine politik müdahalelerin yapılması örnekleri de mevcuttur ve özellikle yargıların atanmasında bu tür eğilimler gözlenmiştir.

Çözüm bekleyen kabarık sayıda dosya, özellikle de medeni kanun ve mülk hakları ile ilgili çözülmemiş kabarık sayıda dava önemli bir sorun olarak görülmektedir. Savaş suçlarının araştırılması ve incelenmesine gereken özen gösterilmemektedir.

5.3. Ekonomik Kriterler

Ekonomik kriterler sözkonusu olunca, 2010 Kosova İlerleme Raporu’nda belirtildiği üzere Kosova’da piyasa ekonomisinin oluşmasında sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. İlerideki dönemde Avrupa Birliği iç pazarlarında mevcut rekabet baskısına uzun vadeli karşı gelebilecek dayanıklı bir ekonominin oluşturulması yönünde gereken reformlara gidilmesi ve önemli ölçüde yatırımın yapılması gerekmektedir.

Ulusal para birimi olarak Euro’nun kullanılmış olması, dış borçların düşük bir seviyede seyri ve ihracatın da fazla olmaması, global ekonomik krizden Kosova’nın pek fazla etkilenmeden çıkmasını etkileyen faktörler olmuştur. Buna rağmen işçi dövizleri olarak giren sıcak para miktarında önemli bir azalmanın görülmesi yanı sıra, Kosova’nın dışsatımında önemli bir yer alan nikel metalinin dünya piyasalarında değer yitirmesi de ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilemiştir.

¹⁵⁹ Sırbistan tarafından kurulan ve desteklenen paralel belediye idareleri ve diğer kurum ve kuruluşlar.

Giderek gelişme gösteren bankacılık sektörü önemli miktarda kâr sağlayan ve güvenilir bir sektör halini almıştır. Ne var ki krediler ile ilgili yüksek miktarda uygulanan faizler, kredi almak zorunda kalan bireylerin belini bükmiştir.

Kosova Özelleştirme Ajansı, devlet ve kamu sektörüne ait işletmelerin özelleştirilmesi faaliyetlerini devam ettirmektedir. Kamu ve özel sektör işbirliği alanında ilk ve başarılı bir proje ile ilgili gereken işlemler tamamlanarak, uluslararası bir konsorsiyum¹⁶⁰ ilerki 20 yıllık bir zaman dilimi içerisinde Priştine Havalimanının işletme hakkını kazanmıştır. Bu dönemde Priştine Havalimanının genişletilmesi ve modernleşmesi için 100 milyon Euroluk yatırımların yapılması öngörülmektedir. Ayrıca, bu süre içerisinde gerçekleşecek kârın % 40'lık bölümünün Kosova Bütçesine yatırılması da imzalanan anlaşma ile karara bağlanmıştır.

Hükümet tarafından yapılan yatırımlarda önemli bir büyüme gözlenirken, aynı zamanda da sıkça değişikliklere gidilen politikalar sonucu yaratılan durum ekonominin bu boyutunun hasas ve incinebilir olmasını etkilemiştir. Hükümet tarafından çıkarılan 2011 - 2013 Orta Vadeli Harcamlar Çerçevesi ile bütçe araçları öngörülmemesine rağmen yeni bir otobanın yapılması girişimi, ilerideki birkaç yıl içerisinde kamu harcamlar açısından önemli bir yükü oluşturacaktır.

Hükümete görüşülmek üzere sunulan bazı kanun tasarılarının Orta vadeli Harcamlar Çerçevesi belgesi ile öngörülenlerle çelişmesi de kendine göre çok şeyi ifade etmektedir.

Ekonomik alan ile ilgili politikaların belirlenmesi ve onların pratikte uygulanmasında görülen eksiklikler, ekonomik açıdan son derece önem arz eden güvenin daha da azalmasına yol açmıştır.

¹⁶⁰ Limak – Airport dy Lion (Türk – Fransız ortak şirketi) Priştine Havalanını işletilmesi ihalesini kazandı

Özellikle genç nüfus arasında işsizliğin yüksek derecede olması düşündürücüdür. İşgücü ile ilgili 2009 yılında yapılan ankete göre işsizlik oranı gayet yüksek bir rakam olan % 44,5¹⁶¹’lerde seyrederken, 2010 yılının ilk yarısında bu oran, bir önceki yıla oranla % 0,2 oranında bir azalma göstermiştir. Ekonomik büyüme alanında pozitif bir büyümenin görülmesine rağmen, her yıl yetişen yeni işgücünün işe alınması yönünde ekonominin yetersiz kaldığı gözlenmektedir.

Hukukun üstünlüğünün sağlanmasında görülen zafiyet ve eksiklikler, mülk hakların garanti edilmesinde mevcut istikrarsız durumun hüküm sürmesi ve tüm yöre ülkelerine göre en yüksek faizlerin Kosova’da uygulanmış olması ticaretin gelişmesi ve ekonomik kalkınmayı olumsuz etkilemektedir. Kayıt dışı ekonominin de önemli ölçüde artması, kalkınma ve ilerleme yönünde ciddi bir sorunu oluşturmaktadır.

Kosova’daki yasaların ve politikaların Avrupa standartlarına göre olması yönünde fazla bir büyüme kaydedilmemiştir. Buna rağmen gümrük, vergileri, mal varlıklarının serbest dolaşımı, istatistik verileri, göçler, eğitim ve terörle mücadeleyi düzenleyen yasal çerçevede bir iyileşme gözlenmektedir.

Diğer yandan rekabet, telif hakkı, çevrenin korunması, tarım ve gıda sektörü, sınırların entegre bir şekilde kontrol edilmesi, sığınma, kara para aklamasına karşı mücadele, bireysel verilerin muhafaza altına alınması alanlarını düzenleyen yasaların AB yasal mevzuatına uyum sağlaması alanında da kısmen bir başarı elde edilmiştir. Ciddi ve sürdürülebilir bir ekonomik denetimin otuşturulması alanında bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Kara para aklama faaliyetleri ciddi bir sorunu oluşturmaktadır. Kosova, Kara Para Aklama ve Terörizmi Finanse Etmeye Karşı Kanun onaylanmıştır. Ayrıca Gümrük Hizmetleri ile Finansal İstihbarat Merkezi arasında mevcut işbirliğinde bir iyileşme gözlenmektedir. Bu Merkez ile bankalar arasında olan ilişkilerde de bir iyileşme görülmektedir. Buna rağmen AB’de bu alanlar ile ilgili mevcut standartların

¹⁶¹ Enti Statistikes se Kosoves.

uygulanmasında Kosova henüz ilk adımları atmaktadır. Kosova kurum ve kuruluşları, kara para aklaması ile başarılı bir mücadele yapacak kapasiteye henüz ulaşmış değildir. Bu yüzden de ekonomi ve mali suçlar ile ilgili mücadelede küçük bir ilerleme kaydedilmiştir.

5.4. Batı Balkan Ülkelerinde AB Üyeliği Yönünde Kaydedilen İlerleme

2 Haziran 2010 tarihinde AB – Batı Balkan ülkelerinin Saraybosna’da bakanlar düzeyinde yapılan toplantısında, Batı Balkan coğrafyasında bulunan ülkelerin Avrupa perspektifleri AB tarafından bir daha güçlü bir şekilde teyit edilmiştir.

Avrupa Birliği’ne tam üyelik ile yolda daha azimli çalışma ve çaba sarfetmelerini desteklemek amacıyla 2009 yılının sonlarına doğru Makedonya, Karadağ ve Sırbistan’ın AB üye ülkelerine yolculukları için vize liberalizasyonu uygulanması kararı tüm yöre ülkelerinde büyük yankı uyandırmıştır. Bu ülkeler, ülke sınırlarını kontrol, göçler, nizam ve kamu güvenliğinin sağlanması ve insan haklarına saygının gösterilmesi alanında kaydettikleri başarılar sonucu vize muhafiyeti ile ödüllendirilmişlerdir. Tüm bu koşulları 2010 yılında yerine getirdikleri sonucuna varan AB, 15 Aralık 2010 tarihinden itibaren Arnavutluk ve Bosna Hersek vatandaşların da vize almadan AB ülkelerine yolculuk yapmaları yönünde karar almıştır.

Bu durumda Batı Balkan ülkeleri arasında bir tek Kosova bu vize liberalizasyonundan henüz yararlanamamaktadır.

Kosova ile ilgili vize liberalizasyonu konusunda işlemlerin 2010 yılı sonlarına doğru başlanacağına kesin gözüyle bakan Kosova Hükümeti, vize liberalizasyonu paketinin dışında kalmaktan hiç de memnun olmadığını açık ve net olarak ifade etmiştir.¹⁶²

¹⁶² 2010 yılının ikinci yarısında Kosova Hükümetinin – Bakanlar Kurulunun düzenlenen birçok toplantısında vize liberalizasyonu ile ilgili belirlenen koşul ve şartların nerde ise tamamının yerine getirildiği ve yıl sonuna doğru vize liberalizasyonu ile ilgili müzakerelerin bir başlangıcını oluşturan

2010 Kosova İlerleme Raporu Hakkında Değerlendirmeler

Basın ve medya organları vasıtasıyla kamuoyuna bildirildiği üzere, iktidarda olanlar bu raporu fazla karamsar bulmadığını, ilerlemelerden söz edildiğini, ancak yapılması gereken daha bir takım uygulamaların da var olduğunu ifade etmişlerdir.

Avrupa entegrasyon süreçlerini izleyen bağımsız bilirkişi ve uzmanlar ile bazı sivil toplum örgütleri ise, 2010 Kosova İlerleme Raporu'nda, Kosova'da kaydedilen olumlu gelişmelerin çok az olduğuna açıkça işaret etmişlerdir. Özellikle de demokrasinin gelişmesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması, insan haklarına saygı, rüşvet ve organize suçlar ile mücadele ve diğer bazı alanlarda bir arpa boyu yol alınmadığını net olarak ifade edildiğini ileri sürmektedirler.¹⁶³

Kosova Bakanlar Kurulunda Avrupa Entegrasyon süreçlerinden sorumlu Bakan sıfatıyla 2010 Kosova İlerleme Raporunu değerlendiren, Bakan Besim Beqaj, sözü edilen bu raporda Kosova Hükümeti ve diğer devlet kurum ve kuruluşların çalışmalarının önemle vurgulandığını ileri sürmüştür.¹⁶⁴ Kosova Bakanlar Kurulunda İçişleri Bakanı görevinde bulunan Bayram Recepi de Avrupa Birliği'nin 2010 yılı Ekim sonlarına kadar vize liberalizasyonu ile ilgili soru formlarını Kosova'ya gönderileceğine söz vermesine rağmen, bunu yerine getirmediği için AB'yi verdiği sözün ardında durmaması ile eleştirmiştir.

Bu tür değerlendirmeler ile uzlaşmadığını açık ve net bir şekilde ifade eden Kosova Sivil Toplum Vakfı (Kosovo Foundation for Sivil Society - KFSS) Başkanı, Venera Hayrullahu,¹⁶⁵ 2010 Kosova İlerleme Raporunun övgü dolu bir rapor olmadığını, bilakis, bir hayli ciddi ve eleştirisel bir rapor olduğunu savunmuştur. İlerleme Raporunda yerine getirilmesi gereken ödevlerin doğru bir şekilde okunması

soru formlarının AB tarafından Kosova'ya teslim edileceği beklentisi açıkça ifade edilmektedir. Kosova Bakanlar Kurulu toplantıları ile ilgili raporlar Arnavutça, Sırpça ve İngilizce olarak www.kryeministri-ks.net web sayfasında izlenebilir.

¹⁶³ 10 Kasım 2010 tarihinde İlerleme Raporu Kosova'nın yetkili makamlarına teslim edildikten sonra FORUM 2015 Sivil Toplum Örgütü tarafından düzenlenen yuvarlak masa toplantısına katılan STÖ temsilcilerinin çoğu bu görüşte olduklarını ifade ettiler. 2010 Kosova İlerleme Raporu ve meydan okumalar konulu yuvarlak masa toplantısı KTV Televizyon kanalından 12.11.2010 naklen yayınlanmıştır ve kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. (Koha televizijoni i Kosoves)

¹⁶⁴ FORUM 2015 yuvarlak masa toplantısında yaptığı değerlendirme, 12.11.2010 .

¹⁶⁵ A.g.e FORUM 2015'in 12 Kasım 2010 tarihli yuvarlak masa toplantısında yaptığı değerlendirmesi

ve anlanması, ve onların tamamen yerine getirilmesi dışında hiç bir yolun vize liberalizasyonu ve ilerideki dönemde üyelik müzakerelerine götürmeyeceğini belirtmiştir. Bu konuya daha ayrıntılı bir şekilde eğilen KFSS Başkanı Venera Hayrullahu, 2010 İlerleme Raporunda, Kosova'nın kaydettiği başarılarından söz edilirken, “küçük bir ilerleme”, “yetersiz bir gelişme” gibi benzer tabirlerin kullanıldığını ve özellikle demokrasinin ilerlemesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması, insan haklarının yerine getirilmesi, rüşvet, organize suçlar ve terör ile mücadelede yetersiz kalındığının açık ve net bir şekilde belirtildiğinin altını çizmiştir.

a.) Piyasa Güçlerinin Karşılıklı Etkileşimi

Avrupa Komisyonu'nun 2010 Kosova İlerleme Raporunda bu konu ile ilgili Kosova Özelleştirme Ajansı'nın kamusal şirketleri özelleştirme faaliyetlerini devam ettiği vurgulanmaktadır. Ne var ki özelleştirilen şirketlerin çoğu küçük çaplı işletmelerden oluşmaktadır. Kamu şirketlerin özelleştirilmesinde ise ilerleme kaydedilmiştir. PTT ve Elektrik Dağıtım Şirketinin özelleştirilmesi amacıyla danışmanlık hizmetleri sunacak taraflar ile Hükümet arasında anlaşmalar imzalanmıştır. Enerji piyasası ile ilgili mevcut düzenlemenin sonucu Kosova'da yeni bir termiksantralin inşaat edilmesi ve özelleştirilmesinde gecikmeler gözlenmektedir. Kamu ihaleleri düzenleyen kanunda işletmeleri düzenleyen bölümde gerekli olan kurallar onaylanmamış ve genel anlamda özellikle kamu şirketlerin özelleştirilmesi alanında fazla büyük bir ilerleme kaydedilmemiştir.

b.) Piyasaya Giriş ve Çıkışlar

2010 yılı Haziran ayından itibaren şirketlerin *online* kayıt edilmesi başlamıştır. İşletmelerin kayıt edilmesi sonucu Kosova'da mevcut veriler 45.000 aktif işletmenin olduğunu göstermektedir. 2008 yılında kayıtlı şirket sayısı ise 67.950 idi. Kayıt edilen şirketler hakkında verilere online olarak erişmek mümkündür. Şirketlerin kayıt işlemleri ile ilgili değişik lisans ve sertifikalarını tek bir yerde almaları için tüm enstrümanaları içeren *one-stop-shop* adında yeni bir proje sekiz belediyede 22 adet bu tür merkezin kurulmasını öngörmektedir. Şirketlerin kurulması ya da kapatılması ile ilgili yapılması gereken ödenekler yüksek değildir. Genel anlamda hukukun

üstünlüğünün sağlanmasının beklenen seviyede olmayışı, elektrik enerjisinin sürekli sağlanmasında mevcut sorunlar, finansal kaynaklara sınırlı erişim imkanları, rüşvet ve emlak haklarının gereken düzeyde ifade edilmemiş olması piyasaya giriş ve çıkışlara olumsuz yansımaktadır.

c.) Yargı ve Hukuk Düzeni

Yargı sistemi, bundan böyle de erişimde yetersiz kalması yanı sıra ilgili mahkemeler tarafından kapsama altına alınamayan bazı bölgeler de durumu daha da vahim kılmaktadır. Anlaşmaların yerine getirilmesi konusunda kısmen bir iyileşme gözlenmektedir. Emlak hakları alanındaki durum ciddiyetini koruyor. Belediyelerin sadece birkaçında taşınmaz mallar ile ilgili veriler dijital ortamda kaydedilmiştir. Ne var ki merkezi otoriteler ile iletişim sağlanamadığından dolayı merkez ile mahali düzeydeki makamlar arasında kopukluk gözlenmektedir. Toprakların kayıtlarıyla ilgili defterlerin bir bölümü henüz Sırbistan'da bulunmaktadır. EULEX Misionu ile işbirliğinde bulunan Kosova mahkemeleri bazı durumlar hakkında olası rüşvet ile ilgili soruşturma aşamasında bulunmaktadır. Özet olarak, mevcut yasal çerçeve gereken gelişmeyi yakalayamamış ve bunun sonucu olarak onun pratikte uygulanması da çok cılız kalmıştır. Anlaşmaların uygulanmasında güçlükler ve rüşvet olaylarının hakim olması sağlıklı bir işin kurulması yönünde zor aşılır engelleri oluşturmaktadır.

d.) Finans Sektörünün Gelişmesi

2009 yılında finansal sektör % 24,2 oranında büyümüştür ve toplam varlıkların (mevduatlar, aktif varlıklar) değeri 2.8 milyar Euroya ulaşmıştır (kişi başına ulusal gelirin – GSMH % 72'si). Bu sektörde mevcut mevduatın % 78.6'lık en büyük bölümü bankacılık sektörüne aittir. Ardından emekli fonları mevduatı % 13.6'lık bölüme sahip iken mikrofinans kuruluşları % 4.7, sigorta şirketleri % 2.9 ve finansal arabulucu kuruluşları da mevduatın % 0,2'lik bölümüne sahipti. Bir önceki yıla göre sayıları aynı kalan banka sayısı bu yıl da 8, emekli sigorta fon sayısı da 2'de kalmıştır. Bankacılık sektöründe mevcut toplam mevduatın % 90'lık bölümü yabancı bankaların elinde bulunmaktadır. 2009 yılında bankaların net kazançlarında % 30,5'lik bir azalma görülmektedir. Geri ödenmeyen borçlarda da bir önceki yıla göre

artış gözlenip 2009'da bu oran % 4.3'e çıkmıştır. Buna rağmen bankaların kazancı ana para seviyesi % 18 düzeyinde kalmıştır. Bankaların kar etmesi 2010 yılında da devam etmiştir. Faizlerden sağlanan gelirler memnun edici olarak kabul edilen % 50 civarında olup 2010 Temmuz ayında da bu olumlu trend devam etmiştir. Bankacılık sektörünün istikrarlı ve kazançlı çalışması devam ederken finansal arabuluculuk hizmetleri için aynı şeyi söylemek mümkün değil.

5.6. 2010 Kosova İlerleme Raporu Özeti Ve Olayların Seyri

Avrupa Birliği yolunda Kosova'nın ilerlemesinde şimdiye kadar sarfedilen yolu ve yapması gerekenleri yakından görebilmek için 2010 Kosova İlerleme Raporunu incelemek ve geçen dönem içerisinde cereyan eden önemli politik olaylara bir göz atmak yeterlidir. 2002 yılından itibaren Balkan ülkelerinin kaydettikleri ilerleme ile ilgili Avrupa Komisyonu düzenli olarak Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu'na rapor hazırlayıp göndermektedir. Hazırlanan raporlar aşağı yukarı benzer içerikte hazırlanır. Bu kural Kosova için de geçerlidir.

Söz gelişi, 2010 Kosova İlerleme Raporu'da, Kosova¹⁶⁶ ile AB arasında mevcut ilişkilerin özeti verilmektedir. Ardından da Kosova'da mevcut politik durum, kanunun üstünlüğünün sağlanması, insan hakları, azınlık hakları ve bölgesel konulara değinir. Devamda Kosova'da ekonomik durumun analizi üzerinde durulur. Sonra da belirlenen standartların uygulanması için Kosova'nın mevcut kapasiteleri incelenir. Bu şekilde de çıkarılan kanun ve uygulanan politikalar ile adım adım uyulmasının sağlanması ve Avrupa Partnörlüğü ile belirlenen önceliklere göre yerine getirilmesi temin edilir.

Kaydedilen ilerlemenin ölçülmesinde, ölçü birimi olarak, alınan kararlar, çıkarılan kanunlar ve uygulanan önemler kullanılır. Parlamentodan henüz geçip onaylanmayan kanun tasarıları ve önlemler dikkate alınmaz.

¹⁶⁶ BM Güvenlik Konseyi 1244/99 No'lu Kararı ile tayin edildiği üzere

Rapor, Komisyon tarafından derlenen ve analiz edilen veri ve enformasyonlara dayanır. Raporun hazırlanmasında, diğer güvenilir kaynakların veri ve bilgilerinden de yararlanır.

Temmuz ayı içerisinde tavsiye içerikli aldığı karar ile, Uluslar Arası Adelet Divanı, Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmekle uluslararası hukuk kurallarını ve Güvenlik Konseyi 1244 No'lu Kararını çiğnenmediği sonucuna varmıştır. Ardından da BM Genel Kurulu'nun 9 Eylül tarihli oturumunda alınan karar gereğince Priştine ile Belgrad arasında diyalogun başlaması için imkanlar sağlanmıştır.

Kosova'nın Kuzey bölgesinde durumun gergin ancak istikrarlı olduğu değerlendirilmiştir. BM Kosova barış misyonunda görevli bulunan UNMIK yanı sıra, EULEX misyonu, AB Özel Temsilcisi ve aynı zamanda Uluslararası Sivil Ofisi¹⁶⁷ ve NATO tarafından yönetilen KFOR¹⁶⁸ askeri oluşumu da etkinliğini sürdürmektedir.

Eylül ayında Kosova Anayasa Mahkemesi tarafından alınan karar ülkenin ciddi bir krize gireceğimin ilk habercisiydi.¹⁶⁹

12 Eylül seçimleri, uluslararası gözlemciler göre demokrasi ve şeffaflıktan uzak bir şekilde gerçekleşti. Merkez Seçim Komisyonuna yapılan itirazlar yerinde bulunup 5 belediye'deki seçim birimlerinde seçimlerin tekrarlanması kararlaştırıldı. O dönemde, parlamentoya sunulan gensoru önergesi ile görevine son verilen hükümet, yeni hükümet seçilinceye kadar görev başında kaldı. Parlamentoda çoğunluğu sağlamak için kıyasıya bir mücadele kampanyasının yürütüldüğü bu dönemde, muhalefet partilerine göre böyle bir şeyi yapmaya yetkisi olmayan azınlık hükümeti, üniversite hocaların maaşlarının % 100, savaş gazilerinin, polis ve öğretmenlerin % 50 ve devlet kurumlarında çalışan personelin maaşlarının % 30 oranında artması yönünde bir karar almıştır.

¹⁶⁷ International Civilian Office (ICO)

¹⁶⁸ Güvenliği sağlayan temel unsur olarak KFOR nezdinde mevcut askeri birlik sayısının azalması eğilimi 2010 yılında da devam etti. Aynı zamanda da belli kültür ve dini abidelerin korunması ile ilgili görev Kosova Polis birliklerine devredildi

¹⁶⁹ Kosova Anayasa Mahkemesi tarafından alınan bu kararla Kosova Cumhurbaşkanı'nın aynı zamanda bir parti başkanı görevinde bulunmasının Anayasanın çiğnenmesi anlamına geldiği sonucuna varıldı. Cumhurbaşkanı'nın istifa etmesi sonucu iktidar koalisyonu bozuldu ve 12 Aralık 2010 tarihinde olağanüstü seçimler ilan edildi.

Seçimlerden sonra en çok oy alan PDK partisine hükümet kurma görevi verilmiştir. Kurulan yeni koalisyon hükümetin ilk görevlerinden biri, seçim kampanyasında vaad edilenleri yerine getirmek, kendilerine oy verenlerin isteklerini karşılamak olmuştur. IMF yetkilileri böyle bir uygulamaya karşı kıp bunun ekonomik bir dayanağının olmadığını ileri sürmüştür. Aksi takdirde, varılan antlaşmayı askıya alabileceklerini net bir şekilde ifade etmişlerdir. Bu ise Kosova'nın özellikle büyük yatırımları (ulusal otoban) karşılamakta büyük sıkıntı yaşadığı 2011 yılında IMF'nin vaad ettiği *stand-by* anlaşması sonucu 130 milyon Euronun gelemeyeceği anlamını taşıamaktaydı.

Yapılan son parlamento seçim kampanyası döneminde geçen dönemde de iktidarda olan PDK partisi ve başkanı Haşim Thaqi, devlet memuru ve belli kategorideki işçilerin maaşlarına yüzde 30 ila 50 arasında zamin yapılacağı yönünde vaad vermesi, yeni hkmette de işbaşında olan PDK'nın başını ağırtacağa benziyor. Bol keseden verilen bu vaadlerin Kosova'yı mali çıkmaza sokması yanı sıra ülkenin Dünya Ticaret rgt ve Avrupa Kalkınma ve Yenilenme Bankasına entegre edilmesi emellerini de tehlikeye sokacaktır.¹⁷⁰

Uluslararası Para Fonu, devlet memurlarının maaşlarına hükümet kararı ile yapılan zamı protesto ederek, daha önce vaad ettiği üzere 130 milyon Euro'yu Kosova'ya tahsis etmeyeceğini duyurmuştur. Güvenilir kaynaklara göre, bu yıl içerisinde iyi bir finansi performans sergilediği takdirde ve bunun IMF gözlemcileri tarafından teyit edilmesi halinde, vaad edilen paranın gelecek yıl Kosova'ya verilebileceğini bildiriyor.¹⁷¹

Geçen yıl içerisinde Kosova ile varılan *stand-by* anlaşmasının askıya alınması yönünde IMF'nin aldığı karar, 2011 için planlaştırılan Kosova Bütçesi girdiler bölümünde sıkıntı yaratacaktır. Bu görüşü paylaşan bilirkişi ve uzmanlar, Kosova'nın IMF kaynaklarından yararlanma imkanlarından mahrum kalmasının ülkede mali sıkıntı yaratacağından emindirler. Oysa, 2011 yılının Kosova Bütçesi girdilerinde,

¹⁷⁰ “Infopress”, 1.6.2011 tarihli günlük gazete, “Mesazhi i keq per integritime”, sayfa 6, Priştine, Kosova

¹⁷¹ “Express”, 1.6.2011 tarihli günlük gazete, “Ngrihen me FMN-ne”, sayfa 10 ve 11, Priştine, Kosova

IMF'den sağlanacak 70 milyon Euro bağış da planlaştırılmıştır. Diğer yandan Avrupa Komisyonu tarafından da 2011 yılında Kosova'ya verilmesi öngörülen 67 milyon euroluk bağışın askıya alınabileceği bildirilmiştir. Böyle bir olumsuz gelişmenin gerçekleşmesi halinde, Kosova'ya ait Bağışlar Konferansında bu yıl içerisinde tahsis edilmesi öngörülen bağış dilimlerinin ertelenmesine de yol açabilir. Bütçe girdiler bölümünde sadece bu üç kalem, 2011 Kosova Bütçesinde 200 milyon euro civarında bir açığın çıkmasına yol açabilir.¹⁷²

Olaylı geçen parlamento seçimlerinin ardından, düzenlenen kurucu Meclis toplantısında Cumhurbaşkanlığı seçimi de bir o kadar heyecanlı geçmiştir. Üçüncü turda zar zor seçilebilen cumhurbaşkanının oturumun devamında sıradan bir milletvekili imiş gibi oylamaya katılması, ve bu gelişmeye meclis yetkililerinden hiç kimsenin itiraz etmemesi muhalefetin tepkisine yol açmıştır. Konuyu Kosova Anayasa Mahkemesine götüren muhalefet mahkeme kararıyla haklı bulunmuş ve kısa bir dönem içerisinde, Kosova'da, ikinci bir cumhurbaşkanı da görevini bırakmak zorunda kalmıştır.

Muhalefetin en güçlü partisi (LDK) ile koalisyon ortaklarının ortak bir cumhurbaşkanı adayında uzlaşmasında ABD Kosova Büyükelçisinin önemli rolü olmuştur. 2012'de erken seçime gidilmesi ve Seçim Kanununun değişme ve tamamlanması önerisi ile ilgili LDK'nın önerileri hakkında uzlaşa sağlanmış ve Kosova'da ilk kez bir bayan Cumhurbaşkanı makamına getirilmiştir. Bu şekilde de politik arka planda da ekonomik¹⁷³ sıkıntılara yol açan bir bunalım sona ermiştir.

¹⁷² “Zëri”, 3.6.2011 tarihli günlük gazete, “Integrim”, sayfa 4, Priştine, Kosova

¹⁷³ Bilirkişi ve uzmanlara göre 4 ay kadar süren bu politik bunalım, Kosova'ya yatırım yapmayı planlayan bazı iş çevrelerinin kararsız kalmaları ya da yatırım yapmaktan vaz geçmelerine dahi yol açtı

5.7. Kosova - AB İlişkileri

2010 yılının Ocak ayından itibaren Kosova, AB üyeliği ile sonuçlanmak üzere İstikrarlık Katılım Sürecinin bir parçasıdır. Temmuz ayında düzenlenen ilk oturumda “adalet, özgürlük ve güvenlik”, “yenilikler (inovasyonlar), bilişim toplumu ve sosyal politikalar”, “iç piyasa, rekabet, tüketicinin/ sağlık korunumu”, “ekonomi ve mali sorunlar”, “ulaşım, enerji, çevre, kırsal kesimin gelişimi” ile “ tarım, balıkçılık, ormancılık, gıda güvenliği” konu başlıkları ele alınıp görüşülmüştür. Ekonomi alanında diyalogun sağlanması kapsamında, mali denetim mekanizması ve Avrupa Komisyonu yılda iki kez oturum düzenlemeye devam etmektedir.

AB’nin kanun üstünlüğünü sağlamakla görevli EULEX misyonu kendi görevini yerine getirme gayreti içerisinde. Kosova’nın Kuzey bölgesinde EULEX görevlilerine yönelik bazı tehdit ve saldırılara rağmen, bu misyon bazı kişileri gözaltına almıştır. Zaman zaman gerginliğin tırmanmasına rağmen EULEX kendi görevini yerine getirdiği inancındadır.¹⁷⁴

2010 yılı içerisinde, Üyelik Öncesi Yardım Enstrümanı (IPA) programından Kosova’ya 67,3 milyon Euro yardım yapılmıştır. 2008 - 2011 yılları arasında AB tarafından Kosova’ya yapılacak yardım paketi 508 milyon Euro tutarındadır. Geçen yılın Eylül ayında bu paketin ilk dilimi Komisyon tarafından Kosova makamlarına teslim edilmiştir.

1. Politik Kriterler

Bu başlık, Kopenhag politik kriterlerinin Kosova’da ne denli gerçekleştiği ile ilgilenip, demokratik bir toplumun garanti edilmesi, kanunun üstünlüğünün sağlanması, insan hakları ve azınlık haklarına saygı gibi alanlar ile ilgilidir. Aynı zamanda da bölgedeki gelişmeleri denetler, AB üye ülkeleri ile potansiyel aday ülkeler arasında iyi komşuluk ilişkileri gözetler ve uluslararası antlaşmalar gereğince

¹⁷⁴ Kosova’da yayınlanan Arnavut basının önemli bir bölümü EULEX misyonunun kararsızlığından rahatsız olduğunu açıkça ifade ediyor. Mison şefi görevinde olan De Marnach’ın “Kuzeydeki sorunların çözülmesi için Belgrad ile Priştine arasında politik diyaloga ihtiyaç vardır” sözleri Arnavut basınında top ateşine tutuldu. Kosova İçişleri Bakanı, Bajram Rexhepi ise bu gelişmeyi “EULEX’in çaresizliği” şeklinde yorumlayıp bu misyonun acizliğini vurguladı.

Eski Yugoslavya’da İşlenen Suçlar ile ilgili oluşturulan Uluslararası Mahkeme ile öngörülen işbirliğinin ne denli gerçekleştiğini gözetler.

Kosova’da Avrupa Partnörlüğünün Uygulanmasına İlişkin Etkinlik Planı ile saptanan çok sayıda öncelikli görevler arasında, Kosova’da mevcut yeni durum ile uyum içinde olmayanların sayısının bir hayli yüksek olması ciddi bir sorunu oluşturmaktadır. Diğer yandan, sıralanan bazı öncelikli görevler somut olmamakla birlikte, daha ziyade operatif faaliyetler ile ilgilidir. Bu yüzden de Kosova Hükümeti, Avrupa Komisyonu ile sıkı bir işbirliğinde bulunarak Avrupa ile partnörlük yönünde öncelikleri gözden geçirip onları yeniden saptamaya gitmelidir.

Avrupa Partnörlüğü Etkinlik Planının (APEP) hazırlanması sırasında, İlerleme Raporu ile belirtilen sorunların giderilmesi yönünde Avrupa ile partnörlük alanında öncelik arz eden faaliyetlerin saptanmasından ibarettir.

Etkinlik Planının hazırlanması sırasında gözönünde bulundurulan bazı önemli fatörlerden bazıları devamda getirilmektedir:

- Kosova’nın bağımsızlığı ve Kosova Cumhuriyeti Anayasasının uygulanması,
- Mevcut uluslararası kurumların mevcudiyeti (ICO ve EULEX)
- Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan son İlerleme Raporunda Kosova’da kaydedilen ilerleme ve mevcut sorun ile meydana okumalar,
- Donatörler (bağış verenler) yardımlarının kullanılması sayesinde öncelikli saptanan görevlerin yerine getirilmesinde Avrupa Partnörlüğü tarafından yapılan tavsiyelerin gözönünde bulundurulmasıdır.

Diğer yandan 2008 – 2011 dönemine ait Hükümet Programı, 2010 – 2012 Ortavadali Harcamlar Çerçevesi, Hükümetin Yıllık Çalışma Planı, 2010 Kosova Konsolide Bütçesi ve Kosova’nın Avrupaya Entegrasyon Planı adlı belgeleri ile belirlenen ödev ve yükümlükler de tüm önemli alanlarda ödev ve stratejilerin belirlenmesinde referans olarak alınacaktır.

a.) Yasama ve Meclis

Meclis komiyonlarının idari kapasiteleri açısından gözlenen eksiklerin giderilmesi ve özellikle Avrupa Entegrasyon Komisyonunun idari, finansal ve teknik açısından kapasitesinin artırılmasına özen gösterilmesine vurgu yapılmaktadır. Avrupa konularında uzmanlaşmış profesyonel personelin işe alınması ile Komisyonda kanun tasarılarının görüşülmesinin daha kaliteli ve profesyonel bir düzeyde gerçekleşmesi temin edilecektir.

Günlük Meclis çalışmalarının daha da iyileştirilmesi yönünde 29 Nisan 2010 tarihinde kabul edilen Meclis İdare Personeli İÇtüzüğü belgesinin değişme ve tamamlamasına gidilecektir.

Kendi temel görevi olan yönetim erkinin denetim işi, bundan böyle de Parlamentonun en önemli görevi olarak kalacaktır.

b.) Yönetim ve Hükümet

Yönetim sürecinde, Avrupa Partnörlüğü açısından kilitsel bir önem arz eden ademi merkezîyetçilik – desentralizasyon ayağında belli bir ilerleme gözlenmektedir.

Hükümetin – Bakanlar Kurulunun 2010 Yasama Stratejisinden kaynaklanan bir sürü faaliyet gözden geçirme sürecinde saptanıp ilave edilmiştir. Bunlar arasında yönetimde ortaya çıkabilen muhtelif çelişkilerin düzenlenmesi ve devlet memurları personelinin gelirlerinin düzenlenmesini anmak gerekir.

c.) Kamu Yönetimi ve İdare

Kosova kamu idaresinde köklü bir reformun gerçekleşmesi amacıyla, Kosova Devlet Memuru Kanunu, Hükümet – Bakanlar Kurulu Kanunu ile ilgili kanun tasarıları hazırlanmış, ilgili tasarılar 13 Mayıs 2010 tarihli Meclis oturumunda kabul edilmiş ve onaylanmıştır. Bu kanunlar sayesinde devlet memurlarının seçilmesi ve atanması sırasında politik mercihlerin muhtemel etkilerinin ortadan kalkmasının temin

edilmesi yanı sıra ilgili kurum ve kuruluşların personel alımında izleyecekleri yol ve prosedürler de işbu kanunlarla ayan ve net bir şekilde düzenlenmektedir.

Ayrıca e-yönetim olarak adlandırılan kampanya çerçevesinde belediyelerde mevcut IT (bilgi teknolojisi ağı) ile ilgili mevcut şebeke ve ağların genişleme ve modernleşmesine gidilerek internet sayesiyle resmi belgelere erişim ve vatandaş hizmet seviyesinin artırılması yanı sıra, bu kurum ve kuruluşların çalışmalarının daha şeffaf olması da temin edilecektir.

d.)Yargı

Yargı sistemi, bundan böyle de erişimde yetersiz kalması yanı sıra ilgili mahkemeler tarafından kapsama altına alınamayan bazı bölgeler de durumu daha da vahim kılmaktadır. Anlaşmaların yerine getirilmesi konusunda kısmen bir iyileşme gözlenmektedir. Emlak hakları alanındaki durum ciddiyetini korumaktadır. Belediyelerin sadece birkaçında taşınmaz mallar ile ilgili veriler dijital ortama kaydedilmiştir.

Ne var ki merkezi otoriteler ile iletişim sağlanmadığı yüzünden merkez ile mahali düzeydeki makamlar arasında kopukluk gözlenmektedir. Mal varlıkları ile tapu ve kadastro defterlerin önemli bir bölümü henüz Sırbistan'da bulunmaktadır. EULEX Misyonu ile işbirliğinde bulunan Kosova mahkemeleri bazı durumlar hakkında olası rüşvet ile ilgili soruşturma aşamasında bulunmaktadır.

Özet olarak, mevcut yasal çerçeve gereken gelişmeyi yakalayamış ve bunun sonucu olarak onun pratikte uygulanması da çok cılız kalmıştır. Kontratların uygulanmasında güçlükler ve rüşvet olaylarının hakim olması sağlıklı bir işin kurulması yönünde zor aşılır engelleri oluşturmaktadır.

e.) Rüşvete Karşı Mücadele

Rüşvete karşı mücadele ile ilgili mevzuatın tamamlanmasında bir ilerleme gözlenmesine rağmen, 2010 Kosova İlerleme Raporunda, rüşvete karşı mücadelede

Kosova’da kısmen bir ilerlemenin kaydedildiği belirtilmektedir. Bu yönde temel sıkıntılar kamu sektöründe, ihalelerde, yardıma ve kanunların uygulanmasında gözlenmektedir. Rüşvet konusunda sonuçlanan ve hükme bağlanan dava sayısı parmakla sayılacak kadar azdır.

Özet olarak bir değerlendirme yapılırsa, rüşvet ve diğer yolsuzluklara karşı mücadelede çok küçük bir ilerleme kaydedilmiştir. Kanun altyapısının tamamlanmasıyla, Kosova’da rüşvet olayları ile ilgili soruşturmalarda somut sonuçlarla çıkılmalı, davalar açılmalı ve suçları sabit edilenlere layık cezalar verilmelidir.

f.) İnsan Hakları ve Azınlık Hakları

İnsan hakları ile ilgili enstrümanların onaylanması söz konusu olunca, Kosova’nın, ne BM, ne de Avrupa Konseyi üyesi olmadığı için, bu çerçevelere uyma zorunluluğu yoktur. Buna rağmen, Kosova, BM ve Avrupa Konseyi ilgili makamlarında insan hakları ile rapor sunmayı sürdürüp bu yöndeki işbirliğine devam etmelidir.

2010 Kosova İlerleme Raporunda, insan haklarının uygulanması ve küçük bir ilerleme kaydedildiği belirtilmektedir. Oysa, insan haklarına eksiksiz olarak uyulması, Avrupa Partnrlüğünün öncelikli ödevlerinden birini oluşturmaktadır.

2. Ekonomik Kriterler

a.) Ekonomi Politikasının Esasları

2010 yılının Nisan ayında, 2011 – 2013 Orta Vadeli Harcamlar Çerçevesi, Kosova Bakanlar Kurulu toplantısında onaylanmıştır. IMF ile 130 milyon Euro’luk 18 aylık *stand-by* antlaşması imzalanmıştır. Avrupa Komisyonu ile yılda iki kez düzenlenen oturumlarda mali denetim mekanizması toplantıları devam etmektedir.

Dışalımın dışsatımla örtülmesi oranı Eylül 2009'da sadece % 7,8 iken, Temmuz 2010'da bu oran % 12,1'e yükselmiştir. Dış ülkelerde çalışan işçilerin döviz girdileri ve resmi transferler toplam GSMH'nın % 6,4'ünü oluşturmaktadır.

İşsizlik, bundan böyle de ciddi bir sorunu oluşturmaktadır. 2009 yılında yapılan bir anket, ülke genelinde işsizliğin çok yüksek bir seviyeye çıkıp % 45'lerde olduğunu göstermektedir. 2010 yılında işsizler sayısında % 0,2'lik gibi bir azalmanın kaydedilmesine rağmen işsizlik oranı bundan böyle de büyük bir sorun olarak ortada kalmaktadır. 2010 İlerleme Raporunda da belirtildiği üzere, aslında iş gücü bundan böyle de Kosova'nın en önemli dışsatım kalemlerinden birini oluşturmaktadır. Çünkü, dış ülkelerde çalışan işçilerin ülkede yakınlarına gönderdikleri döviz sayesinde, iç tüketim de önemli ölçüde finanse edilmektedir.

Bazı pozitif ilerlemelerin kaydedilmesine rağmen, ekonomi, yetişen genç nesil için işyeri sağlamak ve bu şekilde de işsizliği azaltmaktan henüz çok uzaktır.

b.) Piyasa Güçlerinin Karşılıklı Etkileşimi

Avrupa Komisyonu'nun 2010 Kosova İlerleme Raporunda bu konu ile ilgili Kosova Özelleştirme Ajansı'nın toplumsal şirketleri özelleştirme faaliyetlerini devam ettiği vurgulanmaktadır. Ne var ki özelleştirilen şirketlerin çoğu küçük çaplı işletmelerden oluşmaktadır. Kamu şirketlerin özelleştirilmesinde ise belli bir ilerleme kaydedilmiştir. PTT ve Elektrik Dağıtım Şirketinin özelleştirilmesi amacıyla danışmanlık hizmetleri sunacak taraflar ile Hükümet arasında anlaşmalar imzalanmıştır. Enerji piyasası ile ilgili mevcut düzenlemenin sonucu Kosova'da yeni bir termiksantralin inşaa edilmesi ve özelleştirilmesinde gecikmeler gözlenmektedir. Kamu ihaleleri düzenleyen kanunda işletmeleri düzenleyen bölümde gerekli olan kurallar onaylanmamış ve genel anlamda özellikle kamu şirketlerin özelleştirilmesi alanının dışında fazla büyük bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Kosova'da gerçekleşen üretimin çok düşük oranda gerçekleşmesi ve ülke ekonomisinin dışalıma önemli ölçüde bağımlı olması özel şirketlere verilen borçlara sektörel bazda yansımıştır. Kredilerin önemli bir bölümünü çekmeye başaran hizmetler sektörü finans dışı şirketlere tahsis edilen toplam borçların % 70,7'sini 2009

yılında çekmeyi başarmasına rağmen bir önceki yıla göre % 7'lik bir düşüş kaydetmiştir ve bu trend 2010 yılında da gözlenmiştir. Sanayi, enerji sektörü ve inşaat sektörüne verilen kredilerde önemli bir büyüme gözlenmiştir (2009 yılındaki büyümede % 47'lik bir artış kaydedilmiştir).

Kredilerin geri ödenmesi yapısında da bir iyileşme gözlenmiş ve iki yıldan daha uzun bir zaman dilimi içerisinde iade edilen kredi portofoliosu, 2009 yılında açılan kredilerin % 70'ine ulaşmıştır.

Mevduat oranında 2009 yılında görülen % 20,8'lik büyümeden sonra zamanla görülen bir duraksama sonucu Ağustos itibariyle % 11.1 seviyesine gerilemiştir. Ailelerin bireysel mevduatlarında kaynaklanan % 25'lik artış sonucu bu kesimden gelen mevduatlar, toplam mevduatların % 67'sini oluşturmaktadır. 2008 yılında GSMH'nin % 37.5'ini oluşturan mevduatlar, 2009 yılı sonlarına doğru % 45.1'lik orana ulaşmıştır. Borç ve mevduatlara yıllık bazda uygulanan faiz oranı önceleri ortalama olarak 10.6 iken, 2009 yılında % 10.1'e gerilemesine rağmen yine de çok yüksek bir seviyede seyretmektedir.

Genel olarak, bankacılık sektörü, kredi kullanıcıların artması yönünde daha itinalı davranmış, kredi izinlerinin verilmesi koşulları da bundan böyle sıkı bir kontrole tabii tutulmuştur.

c.) Piyasanın İşleyişi

Her ne kadar makroekonomik istikrar sağlanmış olsa da, dış kaynaklı finans piyasası etkisi altında kalma olasılığı ciddiyetini koruyor. Hükümetin yaptığı aşırı harcamaların sonucu ekonomi politikaların etkilerinde de bir tırmanış trendi gözlenmektedir. Çok yüksek oranda seyreden işsizlik, ekonomi yapısında büyük problemlerin çıkmasına neden olmaktadır. Enflasyon alanında da bir istikrarsızlık gözlenmektedir ve yiyecek ile akaryakıt fiyatları bu alanda görülen artışı tetiklemektedir.

Kısacası, ayakları üzerinde durmakta zorlanan bir makroekonomi ve bunları izleyen yapısal plandaki derin sorunlar, ekonominin büyümesini engelleyen başlıca nedenler arasında yer almaktadır. Hukukun üstünlüğünün sağlanmasında gözlenen eksiklikler, rüşvet olayları, yüksek orana varan kayıt dışı ekonomi faaliyetleri, altyapı eksikliği ve sübvansiyon edilmesine rağmen bir türlü sürdürülebilir elektrik enerjinin sağlanmamış olması, piyasa ekonomisi mekanizmalarının kendi rollerini başarılı bir şekilde yerine getirmesinde önemli engelleri oluşturmaktadır.

d.) Sermaye ve İnsan Kaynağı

Eğitim sektöründe kısmen bazı iyileşmelerin gözlenmesine rağmen, eğitim kalitesinin artması ve hayat boyu eğitimin temin edilmesinde fazla bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Toplam yatırımlar oranı 2009 yılının Kişi Başına Ulusal Gelirin % 26,3'üne çıkmış bulunmaktadır. Yatırımların en büyük bölümünü yolların yapımı için tahsis edilen kamu yatırımlar oluşturmaktadır. Otoban projesinin başlaması için beklenmedik bir karar alan Hükümet, bu sayede yatırımlardaki önceliklerinin değişmesine de yol açtı. Mayıs ayında sonuçlanan ihale ile uluslar arası bir konsorsiyum, 20 yıllık bir dönem için Priştine Uluslararası Havalimanının modernleştirilmesi ve işletilmesi için seçilmiştir.¹⁷⁵

Kosova'daki şirketlerin ezici bir çoğunluğunu mikro şirketler oluşturmaktadır. Şirketlerin % 90'dan fazlası 4 kişiden daha az işçi çalıştırmaktadır. Toplam şirketlerin yarıdan fazlası perakende satış sektöründe faaliyet sürdürmektedir.

¹⁷⁵ Limak – Aeroport dy Lion, Türk - Fransız Konsorsiyumu, ilerdeki 20 yıl içerisinde Priştine Uluslararası Havalimanının modernleşmesi için 130 milyon Euro yatırım yapacak ve işletmesini üstlenecektir. Bu dönemde gerçekleştireceği gelirlerin takriben % 40'ını da Kosova Bütçesine tahsis etmesi anlaşma ile öngörülmektedir.

e.) AB İle Ekonomik Entegrasyon

Ekonomik açılışın bir göstergesi olan toplam dışalım ve dışsatım değeri artış göstererek, 2009 yılında, GSMH'nın % 70,9'una ulaşmıştır. AB piyasasına yapılan dışsatım, global piyasada Nikel madeni için talebin azalması sonucu bir önceki yıl % 48 iken gerilemiş ve % 24,7'lere ulaşmıştır.

Bundan böyle de Kosova'ya yapılan dışalımın en büyük bir bölümü AB ve CEFTA¹⁷⁶ üye ülkelerinden gerçekleşmektedir ve % 38,7'lerde seyretmektedir. Gümrük mühürlerinin tanınmasında çıkan bazı sorunlar bazı CEFTA üyeleri ile ticarete bir engel oluşturmaktadır.¹⁷⁷

Kosova'ya yapılan toplam yatırımların nerde ise dörte üçü AB üye ülkeleri tarafından yapılmaktadır. Buna rağmen, AB ile entegrasyon seviyesi, genelde düşük bir seviyede kalmıştır.

3. Avrupa Standartları

2010 Kosova İlerleme Raporunun bu başlığında, Kosova'nın kendi yasal mevzuatı ve politikalarını ile yavaş yavaş uyumlaştırma kapasiteleri değerlendirilmektedir. Bu şekilde de iç piyasada, sektörel politika ve yargı alanı ile özgürlük ve güvenlik planında, İstikrarlık Katılım Süreci ve Avrupa Partnörlüğü ile saptanan önceliklerle ne denli uyum içinde olduğu değerlendirilmektedir. Aynı zamanda Kosova'nın yönetim kapasitesi de analiz edilmektedir. Tüm bu sektörlerde kaydedilen ilerleme Komisyon tarafından incelenmektedir.

¹⁷⁶ Kosova Cumhuriyeti, daha önce belirlenen sıralamaya göre, 2011 yılında CEFTA'nın geçici başkanlığını üstlenmiştir

¹⁷⁷ Sırbistan ve Bosna Hersek, Kosova mallarında 'Kosova Cumhuriyeti' damgalı mühür yüzünden bu mallarla yüklü kamyonların ülkelerine girmelerini ya da başka ülkelere gönderilmek üzere tranzit geçmelerine izin vermiyor.

a.) Malların Serbest Dolaşımı

Kosova Standartlar Ajansı (KSA), henüz Avrupa ya da dünya standart örgütlerinin üyeliğine kabul edilmemiştir. Buna rağmen Arnavutluk Ekonomi, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı ile varılan hoşgörü antlaşması ile KSA'nın Kosova içerisinde Avrupa standartlarını benimsemesi imkanı sağlanmış, şimdiye kadar ISO&IEC standartlarından 2.180 Avrupa standardı Kosova tarafından da kabul edilmiştir. Buna rağmen standartlar alanında küçük bir ilerlemenin kaydedildiği vurgulanmaktadır.

Tüketicinin korunması ve piyasa denetlenmesi alanlarında da kısmen ilerlemeler kaydedilmiştir. Ticaret Bakanlığı personeli arasında tüketici korunması konusuna bakacak bir kişinin görevlendirilmesi bu yönde en iyi göstergedir.

Sermaye hareketi sözkonusu olunca, Kosova'nın çok liberal bir piyasaya sahip olduğu vurgulanmaktadır. Finansal sektör ve diğer hisselerle yatırım alanında hiç bir sınırlandırma yoktur. 2010 yılında doğrudan yapılan dış yatırımlarda bir büyüme gözlenmektedir. Bankalar sektöründeki hisselerin yaklaşık % 80'i yabancı bankaların elindedir. Kosova'da şu an borsa henüz kurulmuş değildir.

b.) Kişilerin Yerleşim Hakları

Kişilerin serbest hareketinde sınırlı bir ilerlemenin kaydedildiği 2011 İlerleme Raporunda belirtilmektedir. Hizmetlerin sunulması alanını düzenleyen mevzuat ile uyumlu değildir. Bu alandaki istatistikler tamamlanmaması, bu alan ile ilgili politikaların belirlenmesini de zorlaştırmaktadır. Kosova'da posta hizmetlerinin sunulmasında da küçük bir ilerleme kaydedilmiştir. Kişilerin yerleşim haklarının gerçekleşmesinde de hiç bir ilerleme kaydedilmemiştir. Profesyonel kalifiyelerin tanınması konusunda AB standartları ile uyum da sınırlı kalmıştır.

c.) Gümrük ve Vergiler

Kosova 2010 İlerleme Raporunda, gümrükler alanında ilerlemenin kaydedildiği bildirilmektedir. Çıkarılan kanun ve yönetmenlikler ile bu alanda

durumun daha da iyiye gittiği vurgulanmaktadır. Kosova bütçesinin toplam girdilerinin % 65'ten fazlası gümrük vergilerinden temin edildiğinden hareket ederek, Gümrük Hizmetlerinin operasyonlarının bağımsız ve politikanın etkisinden uzak bir şekilde gerçekleşmesi özel önem arz etmektedir. 2010 Temmuz sonuna kadar gümrük vergileri adına 445 milyon Euro gelir elde edildi ve bu miktar bir önceki yılda % 11 bir artışı oluşturmaktadır.

Bu yönde tek kaygı Kosova'nın Kuzey bölgesinde¹⁷⁸ kanunlara aykırı olmasına rağmen Sırbistan Gümrük İdaresi tarafından Kosova'da faal olan Sırp şirketlerine belgeler düzenlenip onların sayesiyle malların Sırbistan'a satışına imkan sağlaması oluşturmaktadır.

Şirket ve gelir vergilerinin tahsis edilmesinde kısmen bir ilerleme kaydedilmiştir. Mevcut kanunların değiştirilme ve tamamlanması yapılmış, Katma Değer Vergisi (KDV) ile ilgili onaylanan yeni Kanun, AB'de geçerli olan ile yüksek oranda uyum sağlamaktadır. KDV'den muaf olan şirketlerin girdi limiti yıllık ciro bazında 50.000 Euro sınırında kalması, çok sayıda şirketin bu muafiyetten yararlanmasına yol açmıştır.

2010 yılının ilk yedi ayında toplam 131 milyon Euro vergi tahsil edilmiş, bu şekilde de bir yıl önceki aynı döneme kıyasla % 13 oranında daha fazla verginin tahsil edilmesi sağlanmıştır.

d.) Tarım ve Çevrenin Korunması ve Diğer Alanlardaki Gelişmeler

Tarım ve çevre alanını düzenleyen ilgili kanun tasarılarının Meclisten geçmesi, tarım ve çevrenin korunması alanlarında kısmen başarıların kaydedildiği belirtilmektedir. Hava kalitesinin kontrolü ve katı atıkların depolanmasında sınırlı bir ilerleme kaydedilirken, su kalitesinin temin edilmesi konusunda yeterli derecede ilerleme kaydedilmediği belirtilmiştir.

¹⁷⁸ Kosova Kuzey bölgesi tabiri ile Mitorviça şehri ve İbre Irmağının Kuzey Bölümünde bulunan ve Sırların çoğunlukta yaşadığı, toplam Kosova yüzölçümünün yaklaşık % 15'ini oluşturan bir bölge kastedilmektedir.

Vizeler sözkonusu olunca, Kosova'nın vize politikalarının olmadığı vurgulanmaktadır. Ülke sınırlarının denetim ve işletmesi söz konusu olunca, sınırlı bir ilerlemenin kaydedildiği belirtilmektedir. Sınırların entegre işletmesi yönünde ilk adımlar atılsa da bu yönde uygulanmasında daha fazla çaba harcanması gerekir.¹⁷⁹

Kara para aklaması, uyuşturucu, organize suç, organ mafyası ve diğer alanlarda kısmen ve sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Kara para aklaması yetkileri EULEX'ten Kosova Maliye Bakanlığı nezdindeki ilgili birime 6 ay içerisinde aktarılmasını öngören kanun onaylanmıştır. Buna rağmen ekonomik suçları inceleme ve izleme açısından Kosova'nın kapasiteleri sınırlı kalmıştır. Denetim boşluğundan yararlanarak gayrimenkullere, restoran ve kumarhanelere büyük miktarda yatırımlar yapılmaktadır. Kara para aklaması ve benzer ekonomik suçlar ile ilgili çok az sayıda soruşturma başlamış ve yetkili makamlardan hiçbir cezai işlemin başlamasına karar verilmemiştir.

e.) Dış Ticaret Açığı

2011 yılının ilk altı ayında dış ticaret açığı 925 milyon Euroya çıkmıştır. Kosova Merkez Bankası'nın toplantısında,¹⁸⁰ 2011 yılının ilk altı ayı içerisinde Kosova'nın dış ticaret açığının, geçen yılın aynı dönemine oranla % 16,1'lik artış kaydederek 925 milyon Euro'ya çıktığı bildirilmiştir.

Diğer yandan 2011 yılının ilk altı ayında dış ülkelere yapılan dış alımda da % 16,5'lik bir artış görülmüş ve toplam dış alım miktarı 1.09 milyar Euro'yu bulmuştur.

Sözü edilen dönem içerisinde Kosova'dan yapılan dışsatımda da % 18,6'lık bir büyüme kaydedildiği ve toplam 168,1 milyon Euro'ya çıktığı öne sürülmüştür.

¹⁷⁹ 2010 yılında Arnavutluk ve Bosna Hersek vatandaşlarının vize almaksızın Avrupa'da serbest seyahat etmeleri yönünde kararın alınması, Kosova vatandaşları arasında büyük bir memnuniyetsizlik yaratmıştır. Bu durumda, Türkiye hariç, tüm Balkan ülke vatandaşlarına Avrupa'ya serbest seyahat özgürlüğü sağlanırken, bu coğrafyanın tam ortasında bulunan Kosova'ya vize kolaylığı sağlanmamıştır. Bu durumun, Kosova vatandaşlarının, değişik yollara başvurup (Arnavutluk, Sırbistan veya Makedonya) pasaportu sağlamaları yada sahte pasaport temin etme girişimlerine yol açabileceğinden endişe edilmektedir. Vize muhafiyetinin sağlanmasında AB'nin ileri sürdüğü kriterler arasında sınırların entegre denetiminin sağlanması koşulu da bulunmaktadır.

¹⁸⁰ "925 milionë euro deficiti tregtar", 15 Ağustos 2011 tarihli ZËRI gazetesi, Priştine – Kosova, s. 6

Kosova Merkez Bankası'nın en son verilerine göre, % 63,6'lık oranla işlenmiş maden ve metaller dış ülkelere satılan mallar arasında Kosova'dan dış satımı yapılan en büyük kalemi oluşturmaktadır.

2010 yılı Haziran ayı itibariyle dış ülkelere alınan malların toplam tutarı 938,8 milyon Euro iken, 2011 yılının Haziran ayı itibariyle Kosova'nın gerçekleştirdiği dış alım miktarı 1,09 milyar Euro'ya çıkmıştır.

Diğer yandan 2010 yılının ilk altı ayında dış alımın dış satımı karşılama oranı % 15,1 iken, 2011 Haziran itibari ile bu oranda küçük bir artış kaydedilmiş ve dış alımın dış satımı karşılama oranı % 15,4'e çıkmıştır.

Kosova'da yayınlanan 'Express'¹⁸¹ gazetesinin 15 Ağustos 2011 tarihli sayısındaki habere göre şu an Kosova'da işbaşında bulunan koalisyon Hükümeti, yılın sonuna doğru Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanacak olan 2011 Kosova İlerleme Raporu'nun çok daha iyimser notlar içereceğini belirtmektedir.

2010 Kosova İlerleme Raporu ile Kosova Hükümetinin çıkarması önerilen 49 kanun tasarısından şimdiye kadar 40 kanun tasarısının Bakanlar Kurulundan geçip Meclis onayına sunulduğu ileri sürülmektedir. Kosova Hükümeti nezdindeki Avrupa Entegrasyon Bakanlığı, geri kalan kanun tasarıları metinlerinin de tamamlanıp Meclise gönderilmesi ve İlerleme Raporunda yer alacak veriler için son tarihi oluşturan Ekim ayı sonuna kadar tümünün Meclisten geçip yasallaşması için yoğun bir tempoyla çalışmaktadır.

Avrupa entegrasyon sürecini yakından izleyen uzmanlar ise 2011 Kosova İlerleme Raporunda, kanunların pratikte uygulanmamasına en çok eleştirilerin yapılacağını tahmin etmektedirler.

Kosova Merkez Bankası tarafından 2010 yılına ilişkin yayınlanan nihai raporda Kosova'da faaliyetlerini sürdüren bankalar açısından bu yılın bir hayli kazançlı olduğu söylenebilir. Harcamaların kısılması adına personelin işten çıkarılması,

¹⁸¹ "Me pozitiv se vjet", 15 Ağustos 2011 tarihli EXPRESS gazetesi, Priştine – Kosova, s. 6

kredi faiz oranlarının artırılması yanı sıra tasarruf mevduatlarının faiz oranlarının aşığı çekilmesi sonucu bankacılık sektörü 2010 yılını net 32,8 milyon Euro kazançla kapatmıştır. Bir yıl önce kredilere uygulanan faiz oranı % 14,4'ten, 2010 yılında % 14,6'ya çıkmıştır.

Tasarruf mevduatlarına 2009 yılında uygulanan faiz oranları %4,3 iken, 2010 yılında %3,7'ye inmiştir.

Bankacılık sektöründe görülen bu olumlu gelişme ilk sırada kredi miktarında görülen artıştan kaynaklanmaktadır. 2010 yılında bankacılık sektöründen verilen toplam kredi tutarı 1.5 milyar dolara çıkmıştır ve bir önceki yıla göre bu alanda yüzde 13.2'lik bir artış kaydedilmiştir.

SONUÇ

2011 yılının başında gerçekleşen erken genel seçimlerde yolsuzluk haberlerinin ortaya çıkması 2011 yılı İlerleme Raporuyla ilgili beklentileri azaltmıştır. Öyle ki 2010 Kosova İlerleme Raporu ile yerine getirilmesi istenen görevlerin de yolsuzluk haberleri yüzünden 2 aydan fazla bir gecikmeyle başladığı için, bu durumun 2011 Kosova İlerleme Raporuna olumsuz yansması beklenmektedir.

Diğer yandan seçim kampanyasında PDK partisinin tekrar koalisyon hükümeti olarak iktidara gelmesi ve verdiği vaadleri yerine getirmesi gerekmiştir. Çalışan devlet memurlarının maaşlarına % 30 – 50 arasında zam yapmak zorunda kalan iktidar bu kez IMF tarafından verilmesi planlaştırılan 150 milyon Euro'dan olmuştur. Çünkü devlet memurlarına yaklaşık %50 oranında zam artışı yapılması stand by anlaşması dahilinde IMF'nin kemer sıkma politikalarına ters düşmekteydi.

Uzmanlara göre daha önce planlaştırılmayan ulusal otobanın yapılması için hükümetin ani bir karar alınması, zamansız ve gereksiz bir şekilde mali sıkıntılara girilmesine yol açmıştır. Morina – Merdare otobanı Kosova üzerinden Arnavutluk ile Sırbistan'ı otoyol ile bağlayacaktır. 1 milyar üzerinde Euroya mal olacak ulusal otoban, ülkede gelmiş geçmiş en büyük yatırım olmakla birlikte 3 yıl içerisinde tamamlanacaktır.

2011 yıl sonu itibariyle Kosova'nın savaştan sonraki dönemde ilk kez bir hayli yüksek olması beklenen bir bütçe açığıyla karşılaşması beklenmektedir. Otoban için finansi kaynak sıkıntısını karşılamak zorunda olan Hükümetin, önümüzdeki dönemde PTT'nin özelleştirilmesi dışında başka bir seçeneği yok gibi görünmektedir.

Son on iki yıl her şey ülkenin bağımsızlığına odaklıydı. Ancak üç yıldan beri ülke bağımsızlığını ilan etmiş ve 2011 Ekim ayı başlarında 84 ülke Kosova'nın bağımsızlığını tanımıştır. Bu dönemde politik konular gündeme gelmiştir; ekonomik ve sosyal sorunlar ise hep arka planda kalmıştır. Ancak işsizler sayısı her geçen gün daha fazla artmıştır ve istihdam politikalarında önümüzdeki dönemde önemli hamleler atılmazsa, her an patlamaya hazır bir bombayı oluşturacaktır.

Kosova’da işbaşına gelen UNMIK idaresi ve diğer uluslararası misyonların kararsızlığı, ve “ihmalleri” sonucu Kosova’nın Kuzey bölgesinde¹⁸² Sırp otoritelerinin yıllarca sürdürdüğü faaliyetleri görmemezlikten gelinerek, Kosova Kuzey bölgesi adeta Sırbistan’ın bir parçasına dönüştürülmüştür. Dahası, bu bölgede Sırbistan ile bulunan iki sınır kapısının kontrolü de kuzeyde faaliyetlerini sürdüren Sırpların elinde olup çalışamaz haldedir.

Bu durumun fiilen bir ayrıma götürebileceği endişesine kapılan Kosova Hükümeti, Sırbistan ile Kosova arasında Avrupa Birliği’nin arabuluculuğu ile Brüksel’de yapılan diyalogun da tıkanmasının ardından,¹⁸³ muhtemelen söz sahibi olan çevrelerin (ABD ve AB) onayını alarak, diplomaside sıkça başvurulmuş ‘aynı misli’ ile yanıt verme yolunda karar almıştır.

Kosova’nın Kuzey kesiminde bulunan Sırp mafyasının para musluklarının bu şekilde kısılması sonucu Sırp halkının düzenlenen gösterilerinde Kosova’nın Sırbistan ile bulunan iki sınır kapısı ateşe verilip talan edilmiştir. Kosova Başbakanının aldığı karar ile özel polis birlikleri ülke Kuzeyine gönderilmiş ve kısa bir süre için iki sınır kapısı kontrol altına alınmıştır. Direnişe geçen Sırp halkı arasına karışan Sırp keskin nişancıları tarafından açılan ateş sonucu Kosova Polisi Merkezinde görevli bir polis şehit edilmiş ve üç polis de yaralanmıştır.

Ardından hareketlenen KFOR barış gücü sözü edilen iki sınır kapısını kontrolü altına alarak, olağanüstü hal ilan etmiştir. Gerginliğin tırmanması sonucu Kosova sınırına yakın bulunan karakollarda Sırp ordusunun saldırıya geçmesi ve sınıra 8 km uzaklıkta bir arazide zırhlı birliklerin katıldığı bir askeri tatbikatın başladığı yönünde haberlerin ajanslara düşmesi bazı yorumcular tarafından sıcak bir çatışmaya doğru adım adım yaklaşıldığı şeklinde yorumlanmıştır. Durumu yakından tanıyan çevreler ise ne pahasına olursa olsun bu yılın sonuna doğru AB üyelik müzakeresini almak için elinden geleni yapan Belgrad’ın, Kosova’da KFOR barış gücünde bulunann NATO

¹⁸² Kosova Kuzey bölgesi Mitroviça şehrinin kuzeyinde bulunan ve Sırpların çoğunlukla yaşadığı 3 belediyeyi kapsar (Zveçan, Leposaviç ve Zubin Potok). Yaklaşık 60.000 nüfusun çoğunluğunu Sırpların oluşturması yanı sıra, Arnavut ve Boşnakların yaşadığı birkaç köy ve yerleşim birimi de bu yörede mevcuttur.

¹⁸³ Kosova Gümrük Mühürlerinin tanınması konusunda görüşmelerin ve Belgrad tarafından tanınması için AB’nin baskı uygulamasına rağmen, Sırbistan heyeti, konunun ayrıntılarının görüşülmesi gerekçesiyle 5. raund görüşmelerin ertelenmesini talep etmiştir.

askerlerine saldırmak gibi bir maceraya hiç bir şekilde girişmeyeceği görüşünü savunmuşlardır.

Kuzey Kosova bölgesine¹⁸⁴ Sırbistan'ın bir bölgesi gözüyle bakan yerli Sırlara karşı, Avrupa Birliği ve ABD, Balkanlarda sınırların değişmeyeceği görüşünü net olarak ifade etmiştir. Kosova'nın bağımsızlığının hiçbir zaman ve hiçbir koşulda kabul etmeyeceğinin altını çizen Sırp iktidarı, bu yönde AB'nin sabrını taşırmamaya da özen gösteriyor.

Ne var ki Balkanlarda sınırların değişmesi girişimlerinin “domino etkisi” yaratacağından sakınan AB, sınırların değişmesi istemlerinin diğer komşu ülkelerde de benzer taleplerin ortaya çıkmasından endişeli görünmektedir.

Avrupa'nın Sırbistan üzerindeki baskıları sonucu, Belgrad en nihayet, cumhuriyet sözcüğünün yer almadığı Kosova Gümrük Hizmetleri mühürünü kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu şekilde Brüksel'de Sırbistan ile Kosova arasında başlatılan teknik diyalogun devam etmesi imkanı sağlanmıştır. Belgrad'a komşuları ile diyalog ve iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmeden AB üyelik konusunda müzakere adayı olamayacağı ayan ve net şekilde ifade edilmiştir.

2011 Ekim ayı ortalarında Sırbistan'ı ziyaret eden Angela Merkel, düzenlenen basın konferansında şunları ifade etmiştir: “Hiç kimse Sırbistan'dan şuan Kosova'nın bağımsızlığını tanımasını talep etmiyor. Ancak bizim istediğimiz şey etrafında bulunan ülkelerle Belgrad'ın iyi komşuluk ilişkilerinde bulunmasıdır”. AB'nin lokomotif konumunda olan Almanya Başbakanı, bu şekilde AB üye ülkelerinin ortak görüşünü de dile getirmiştir.

Kosova, tüm Batı Balkan ülkeleri gibi, günün birinde AB'ye üye olma şansına sahiptir. Ancak, bu yönde istenen koşul ve şartları yerine getirmesi gerekir. Tüm bunların ise ne kadar bir zaman içerisinde yerine getirileceği bakılacak ve görülecektir

¹⁸⁴ Zveçan, Zubin Potok ve Leposaviç belediyelerinin bulunduğu ve İbre Irmağının sol yakasında bulunan bu bölge Kosova'nın toplam yüzeyinin yaklaşık 15'ini oluşturmaktadır

Sonuç olarak Kosova gibi ekonomisi dışa bağımlı ve tüketiminin yaklaşık %92'sini ithal ederek karşılayan ülkelerde, kamusal yatırımlar ile belli bir noktaya kadar ekonomik büyüme sağlanabilir. Sürekli gelişen bir ekonomiye sahip olmak için, yerli veya yabancı yatırımcılar tarafından uzun dönemli yatırım politikalarını teşvik edici uygulanmaların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu da ekonomi politikaları sayesinde mümkün olabilir. Dolayısıyla dengeli ve uzun vadeli büyüme sağlanması için sürekli yeni teknolojiler ile ekonomik kaynakların daha çok üretime yönelik ayrılması yönünde teşvik edici politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Ekonomik büyüme bu bağlamda bir ülke politikalarındaki sürekli keyfi kararlar ile ortaya çıkabilmesi kısa dönemde mümkündür, fakat ekonomik büyümenin uzun dönemli kalıcı büyümesi için ideal çözüm değildir. Ekonomik büyümeyi daha çok kazanç peşinde koşan bireysel yatırımcıların yeni ve yaratıcı düşünceleri için yatırım yapma imkanlarına olanak sağlayan ekonomi ortamının yaratılmasıdır.

Bu bağlamda ekonomik büyüme dış etkiler ile belli bir noktaya kadar gerçekleşebilir. Ama asıl uzun dönemli ekonomik büyüme, üretim sürecindeki yeni teknolojiler ile GSYH'larını, sermaye ve eğitim becerilerinin önemli bir kısmını sürekli yatırıma dönüştüren içsel ekonomi politikalarının verimli kullanılması ile mümkün olabilir.

Dolayısıyla hükümet politikalarının ekonomi üzerindeki önemi; üretilen politikalar sayesinde oluşturulan alt yapının bireylerin üretim ve iş yapabilecekleri ekonomik ortamın yaratılmasıdır. Ancak bir ülkenin alt yapısı üretimi ve yatırımı teşvik ederse o ekonomi başarılı olabilir. Kamusal alt yapı (yol, köprü, enerji, havaalanı) gibi yatırımlar ile ekonomik büyüme birbiri ile ilişkilidir.

Girişimciler, yatırımlarının getirilerini alabilmelerinin riskli olduğu bölgelere yatırım yapmayı doğal olarak istemeyeceklerdir. Bu durum, sermaye veya teknolojik yatırımların hepsi için geçerlidir. Yolsuzluk, rüşvet ve kamusal altyapı (yol, köprü, enerji, havaalanı) eksikliği ekonominin yatırım yapma isteğini azaltabilir. Bugün gelişmiş ekonomilerin de vergileme yöntemleri, lobicilik ve yatırım teşvik veya yasal düzenlemeleri, yatırım üzerinde saptırıcı etkileri sınırlayan yöntemleri içeren sistemler buldukları için gelişmiş ekonomilere sahiptirler.

KAYNAKÇA

Adanır, Fikret, **“Tradition and Rural Change in Southeastern Europe During Ottoman Rule”**, Daniel Chirot, ed., The Origins of Backwardness in Eastern Europe; Economics and Politics from the Middle Ages until the Early Twentieth Century, Berkeley: University of California Press, 1989, 131-209.

Akdoğan, Yalçın, **Tarihe Düşülen Notlar-17 Aralık AB zirvesinin Perde Arkası**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2010.

Akman, Halil, **Paylaşılamayan Balkanlar**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Albert, Hartmut, **“Kosova 1979, Albania 1980: Observetions, Experiences, Conversations”** Arshi Pipa ve Sami Repishti, ed., Studies on Kosova, Boulder: East European Monographs No: 155, New York: Colombia University Press, 1984, 103-124.

Anderson M., Bigo, **What are EU Frontiers For And What Do They Mean**, Netherlands, Kluwer Law International, 2002.

Andrews, Peter Alford, **Türkiye’de Etnik Gruplar**, Ant Yayınları, İstanbul, 1992.

Andriç, Ivo, **The Bridge on the Drina**, Chicago University Press, 1966.

Antonov-Poljanski, Hristo, **Britanska Binlografija Na Makedonija**, Institut za Nationalna İstoriya, Skopje, 1966.

Apeldoorn, Bastiaan, **Contradictions and Limits of Neoliberal European Governanace From Lisbon to Lisbon**, Macmillan, 2009.

Ayverdi, Semiha, **Ne İdik Ne Olduk**, Hülbe yayınları, İstanbul, 1985.

Babic, Blogoje, **”Collapse of Yugoslav Self – Management Society and Possible Alternative”** c.46, no: 2, Beograd, 1994, 205-228.

Banac, Ivo, **Nacionalno Pitanje u Jugoslaviji, Korijeni, Historija, Politika**, Zagreb, 1984.

Baykal, Sanem, **Avrupa Birliği Derinleşme Süreci, Türk Dış Politikası**, Baskın Oran (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Bozkurt Enver, Havva Demirel, **Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu**, Nobel, Ankara, 2004.

Bulduk Zeki, **Kosova Kurtuluş Savaşı**, İnsan Hak ve Hürriyetleri Yayınları, İstanbul, 1998.

Dedeoğlu, Beril, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, İstanbul, Boyut Matbaacılık, 2003.

Denic, Bogdan, **Etnicki Nacionalizam**, Beograd, B-92, 1996.

Canbolat, İbrahim, **Uluslarüstü Sistem AB Bir Dönüşüm Analizi**, İkinci Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1998.

Cem, İsmail, **Avrupa'nın "Birliği" ve Türkiye**, İkinci Cilt, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Eralp, Atilla, **Devlet Sistem ve Kimlik**, İkinci Baskı İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Erkan, Hüsnü, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül, 1994.

Fejzullahu, Lorik, **Republika e Kosoves, Ministria e Ekonomisë dhe Financave, Partneritetet Kosova**, İstanbul, 2010.

Gürhan, Nevzat, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve AB**, İkinci Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2002.

Hobsbawm E.J., **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program Mit Gerçeklik"**, Çev. O. Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

Kar, Muhsin, **Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Karatay, Osman, **Kosova Kanlı Ova**, İz Yayınları, İstanbul, 1998.

Karluk, Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, İstanbul, 1996.

Kaymakçı, Oğuz, **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 2005.

Keskin Funda, **Yugoslavya'nın Bombalanması ve Uluslararası Hukuk, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**(Cilt II, 1980-2001), Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Koray, Meryem, **Avrupa Toplum Modeli**, İmge kitabevi, Ankara, 2005.

Kuyaş, Ahmet, Ahmet İnel, Ayça Akarçay Gürbüz, Ferhat Kentel, Esra Kuyaş, Ali Yaşar Sarıbay, M. Asım Karaömerlioğlu, **Gençler İçin Çağdaş Tarih**, Epsilon Yayınevi, İstanbul , 2004.

Malcolm, Noel, **Kosovo A Short History by Noel Malcolm**, Papermac, London, 1998.

- Manisalı, Erol, **Avrupa Kışkırtıcılığı Kibris**, Derin Yayınları, İstanbul, 2004.
- Manisalı, Erol, **Ortak Pazardan AB'ye**, Truva Yayınları, İstanbul, 2007.
- Nasrattinoğlu, İrfan, **Arnavutluk ve Kosova**, Funda Matbaacılık, Ankara, 2009.
- Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Yorumlar, Belgeler**,(der.). Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Ortaylı, İlber, **Avrupa ve Biz**, Turhan Kitapevi, Ankara, 1997.
- Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Ortaylı, İlber, **Batılılaşma Yolunda**, Turkuvaz Kitap, İstanbul, 2007.
- Ortaylı, İlber, **Tarihin İzinde**, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Osmançavuşoğlu, Emel **“Balkanlardan “Çıkış Stratejisi” BM ve NATO Balkanlarda Bataklığa mı Saplandı?”**, Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 22, Şubat 2002.
- Özalp, Erkin, **Avrupa Birliği Yalanlar ve Gerçekler**, NK Yayınları, İstanbul, 2004.
- Pazarcı, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006,
- Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 2.Baskı, İstanbul, 1995.
- Tanilli, Server, **Uygarlık Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Tezcan, Durmuş, **Avrupa’da Düşünce Özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10.Maddesine İlişkin İçtihat**, Etki Yayıncılık, Ankara, 2002.
- Todorova, Maria, **Balkanlar’ı Tahayyül Etmek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Tuna, Gülgün, **Küresel Güvenlik, (Küresel, Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Tehditler)**, Geliştirilmiş İkinci Baskı, Nobel Yayınları, Ankara, 2003.
- Uzgel, İlhan **“Yugoslavya’nın Kuruluşu, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler”**, Editör: Baskın Oran, Yorumlar (Cilt II, 1980-2001), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Weller, Marc, **Shtetesia e Kontestuar, Administrimi Nderkombetar i Luftes Se Kosoves Per Pavaresi**, KOHA, Priştine, 2009.
- Yalçınkaya, Alaeddin, **“Milletlerarası Hukuk Açısından Özerklik, Fedrasyon ve Bağımsız Kosova”**, Priştine **I. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi**, 10- 16 Mayıs 2009, Kosova, s.3
- Yanardağ, Faruk, **Sancak ve Kosova Raporu**, İstanbul, Kosova Sancak Yayınları, 1993.

Yılmaz, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003.

1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi.

Sürelî Yayınlar

Kaleshi Hasan, H.Jürgen, “Prizren Vilayeti”, **Perparimi**, Sayı 2, Rilindja Yayınevi, Priştine, 1976.

Blerim Karabaxhaku, Kosova Analizi, **Paradigma**, Priştine, 2011.

Muzaffer Özdağ, “Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine”, **Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları**, 2001.

Ivan S. Abrams, “Expanding Economy with Investment Appeal” **The European Times**, London, 2009.

Sara Scotch, “Making Investments a Success”, **The European Times**, London, 2010,

Lydia Shelton, “Business & Investment Opportunities”, **The European Times**, London, 2010.

Martine Vandervoort, “Outstanding Growth Potential for Agriculture Sector in Kosovo”, **The European Times**, London, 2010.

Walter Vranken, “Energy and Mining Sectors Attracting International Interest”, **The European Times**, London, 2010.

Ivan S.Abrams, **Building Strong Foundations for Trade and Industry**, London, United International Press.

Referans Gazetesi, **DEİK Küresel Eki**, “Ucuz işçi cenneti Kosova, yatırımın yeni stratejik üssü”, 7.1.2008.

Raporti e Pogresit BE, Zyra e Kryeministrit, Priştine, 2010.

Fehmi Abdullahu, **Parashikimi i IMF’it**, Bota Sot, Priştine, 2010.

2010 yılı Kosova’nın Avrupa Partnörlüğünün Uygulanmasına İlişkin Etkinlik Planı, Kosova Hükümeti, Priştine, 2010.

“**Infopress**”, “Mesazhi i keq per integritime”, Priştine, 2011.

“**Express**”, “Ngrihen me FMN-ne”, Priştine, 2011.

“**Zëri**”, 3.6.2011 tarihli günlük gazete, “Integritim”, sayfa 4, Priştine, Kosova.

Cengiz, Mehmet, “Girit Trajedisi ve Kıbrıs Gerçeği”, **Müdafaa-i Hukuk Dergisi**, No: 59, Temmuz 2003.

Kosova Türkiye Ticaret Odası Yayınları, “**Kosova Enerji Sektörü**”, Priştine, Sayı 3, 2010.

Kosova Türkiye Ticaret Odası Yayınları, “**Kosova İnşaat Sektörü**”, Priştine, Sayı 1, 2010.

Kosova Türkiye Ticaret Odası Yayınları, “**Kosova Tarım Sektörü**”, Priştine, Sayı 2, 2010.

Ivan S.Abrams, **Building Strong Foundations for Trade and Industry**, London, United International Press, 2010.

Lydia Shelton, **Central Bank Ensuring Stable, Sound Financial Sector**, London, United International Press, 2010.

Lorik Fejzullahu, Republika e Kosoves, **Ministria e Ekonomisë dhe Financave, Partneritetet Kosova**, 2010, İstanbul.

Ibrahim Rexhepi, **Koha Ditore** “Zhvilimi ekonomik”, Prishtine, 2010, s.6.

Ahmet Shala, **Zhvilimi Ekonomik dhe Biznes ne Kosove**, İstanbul, 2010.

Besim Beqaj, **Invest in Kosovo**, İstanbul, 2010.

Suat Albayrak, **Kosova, The Success Story of Bkt in Young Country**, İstanbul, 30.3.2010.

Avrupa Komisyon’unun “**Kosova İçin Bir Gelecek**” bildirisi 20 Nisan 2005 tarihinde Priştine’de düzenlenen toplantısı ardından, Avrupa Komisyonu Batı Balkanlar sorumlusu Reinhar Priebe tarafından okunmuştur.

Çevrimiçi, <http://cepp-ks.org>, **Raporti i Progresit për vitin 2009 për Kosovën: Zbërthimi i Mesazhit të Komisionit Evropian dhe performansa e institucioneve të Kosovës**, Center for European Policy and Politics, 15.Ekim 2009.

<http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=102>.

<http://politics.ankara.edu.tr/~alpkaya/milosevic.htm>.

<http://www.haberturk.com/dunya/haber/56286-kosova-bagimsizligini-ilan-etti>.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Kosova'n%C4%B1n_ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1l%C4%B1k_bildirisine_uluslararası%C4%B1_tepkiler.

<http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-5656/kibrisin-kosovadan-farki.html>.

<http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-5653/kosova-ornek-olur-mu-olmaz-mi.html>,22.8.2010.

Kosova İstatistik Kurumu (Enti Statistika se Kosoves): <http://esk.rks-gov.net/mbikosoven/siperfaqja.html>

http://www.limakyatirim.com/limak_yatirim.aspx

http://www.limakyatirim.com/pristine_uluslararası_adem_yasari_havalimani.aspx.

Kosova Finans Bakanlığı (Ministrija Financave e Kosoves): www.mfe-ks.gov.

www.invest-ks.org

Kosova Bakanlar Kurulu toplantıları ile ilgili raporlar Arnavutça, Sırpça ve İngilizce dilerinde www.kryeministri-ks.net web sayfasından takip edilebilir.